ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

HER AYIN BİRİNDE ÇIKAR KÜLTÜR MECMUASI

DİREKTÖR: M. FUAD KÖPRÜLÜ

SAYI: 68

İLKTEŞRİN 1938 CİLT: XII

ANKARA — ULUS BASIMEVİ

IÇINDEKILER

Yazılar, Direktör adına gönderilmelidir. İdareye ait işler için ÜLKÜ İdare Direktörlüğü Ankara adresine müracaat olunmalıdır.

ÜLKÜ'ye yalnız yıllık abone yazılır ve abone, çıkış yılı başından sayılır. Abone parası 250 kuruştur; ilk mektep muallimleri ile bütün talebeler için abone parası 175 kuruştur. Abone paraları Ankara'da ÜLKÜ Direktörlüğü'ne gönderilmelidir.

ÜLKÜ nün yeni idare merkezi: ANKARA, Ulus Meydanı, Koçak Han. Telefon: 2478

Sayı : 68 İLKTEŞRİN 1938 Cilt : XII

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör. M. FUAD KÖPRÜLÜ

HATAY DEVLETİ

KEMAL ÜNAL

Müstakil Hatay Devleti kuruldu. O bizim bir parçamız olarak, 1918 âkıbetinin büyük acısını duymuş ve kurtuluş savaşına bizimle birlikte girmişti. Türkiye inkilâpçıları, milli mücadelelerinin çetin bir safhasında, 1920 anlaşmasiyle Hatay'ın kurtuluş vesikasını almışlardı. Onlar, içinde bulunulan zaman nekadar güç de olsa Hatay'ı bırakmamayı bir şeref vazifesi bilmişler ve bunda muvaffak da olmuşlardı. Ancak Cenup Türkleri bu vesikanın kendilerine temin ettiği hak ve hürriyeti 1938 yılına kadar ıztırap içinde beklediler ve bu arada icap ettikçe her kahramanlığı gösterdiler. Onların fedakârlık ve feragatını nesiller hürmtele anacaktır. Hatay'da elemle geçen yirmi yılın son birkaç senesi ise ağır siyasi cidallerle doludur. Onlar bu son yılların ve hattâ son günlerin imtihanından da şerefle çıktılar.

Hatay'ın hazin talihi Türkiye halkının kalbini yıllarca sızlattı. Ancak dâvanın şefler tarafından başarılacağına olan iman, herkes için büyük bir tesliyet kaynağı idi. A T A T Ü R K, Büyük Millet Meclisi'nin 1936 açılış nutkunda Hatay mevzuuna temasla " *milleti geceli gündüzlü meşgul eden başlıca büyük mesele* „ " *üzerinde ciddiyetle, kat'iyetle durma* „ kararını bildirmişti. 1937 nutkunda Şef : " *Büyük bir millî dâvamız olan Hatay işinin geçirdiği safhaları* „ hatırlatarak " *Hatay halkının lâyık olduğu mesut ve müstakil idareye kavuşması yolunda amaçladığımız gayeyi temin edecek vesikaların* „ kabulünü müjdelemişlerdi.

Başvekil Celâl Bayar, geçen haziranda Büyük Millet Meclisi'ndeki nutuklarında : " *Bizimle yanyana ve omuz omuza istiklâli için mücade-*

le eden mübarek vatan parçasının ", " ekseriyetiyle, kültüriyle Türk kalacağını „ söylemişlerdi.

Hatay halkının mebusları Eylûlün ikisinde toplandı, ana yasayı kabul etti. Devlet reisini seçti, hükûmetini kurdu ve dünyanın hayret ve takdiri içinde müstakil Hatay Devleti doğdu. Kendisini geniş bir sulh ve muhabbet havası saran yeni devlet, doğuşu şekliyle de, -son günlerin çetin mücadeleleri hatırlanırsa- insanlık tarihi için asil bir örnek olmuştur. Bu doğuş A T A T Ü R K 'ün " Yirminci asır tarihine şeref veren millî ve insanî eserleri arasında minnet ve hayranlıkla daima hatırlanacaktır „.

Hatay halkı, büyük başarıcının kendilerine lâyık gördüğü mesut ve müstakil idareye yine onun eliyle kavuştuğunu yürekten duydu ve asil bir neş'e içinde günlerce bayram yaparken bunu daima tekrarladı.

Hatay Millet Meclisi ilk toplanış gününde birinci vazife olarak dünyaya Hatay'ın " *büyük Türk milletinin ve onun şerefli tarihinin ayrılmak bilmeyen ve dünya bir araya gelse ayrılmayacak olan* „ bir yurt olduğunu ilân etti ve halkın Türk milletine ve onun şefine olan sonsuz bağlılığını bildirdi. Seçilen Devlet Reisi " *Türkiye'nin Ulu Önder'i tarafından gösterilen büyük alâka ve yardım sayesinde* „ kavuşulan istiklâlin şükranını ifade etti.

Yüce A T A T Ü R K, bu tezahürlere karşı " *Hatay'daki faaliyeti alâka ve muhabbetle takip edeceğini* „ ve " *Hatay'ın yeni idare altında pek çok saadet ve refahlar görmesini yürekten temenni ettiğini* „ bildirdiler. Cümhuriyet Hükûmeti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, reislerinin ifadesiyle yeni idare için muvaffakıyet dilediler.

Hatay halkı, yeni devleti, siyasî olgunluğu ispat eden bir sükûn ve huzur içinde kurdu. Gelecek inkişaf ve umrân yıllarında da aynı rüşt ve tesanüdü göstermelerini emniyetle bekleyebiliriz. Onların bir vazifesi de, Türk tarihinin her Türk nesline verdiği hür ve ileri yaşamak vasfına en yüksek derecesiyle irişmektir. Yalnız Türkiye değil, bütün bir istikbal onların bu vazifede muvaffak olacaklarını görecektir.

BİLGİ VE KAFA

Prof. Ş. A. KANSU

İki soy düşünce tarzı yahutta iki soy dimağ organisması vardır. İlkinde, sosyete hayatının daha ilk anlarında iken insan, hâdiselerin ve şartların, muhitin veya yalnızca k ndi muhayyilesinin tesiri altında kalarak birtakım fikirlere sahip olur. Bu soyun insanları yaşadıkları müddetçe bu fikirlere sadık kalırlar ve onların inkişaf ve tatbikatiyle meşgul olurlar. Bu kategori düşünce sahiplerinin " bir fikirden kolay vaz geç - mez „ oldukları malûmdur. İşte onlara, isterseniz, sistematik kafalılar da diyebilirsiniz.

İkinci soydakiler bir fikirde kazık kakmazlar, değişirler. Bundan dolayı da muhitleri onları çok kere kabahatlı addeder. Fakat bu insanların doğru gözüken ve ondan dolayı müdafaa ettikleri bir fikirden, kendilerine daha iyi ve daha doğru gözük n bir diğerini kabul için vaz geçmekten korkmadıkları da bir hakikattır. Onların yegâne gaye ve endişeleri *objektif hakikata* ulaşmaktır.

Bilgi yolunda, bu soy dimağların, kazma ve kürek vazifesini ifa ettiklerini unutmamalıdır : Merhale, merhale, yavaş ve ihtiyatlı yürümek, ancak dikkatla toplanmış, elenmiş ve mukayese edilmiş vakı'âların müşahedesine bel bağlamak ve her türlü sübjektif tesirlerden uzak bulun - mak onların fikir hayatlarının tek atmosf ri'dir.

Claud Bernard bakınız ne diyor : " Sistematik bir âlimi tecrübeye kıymet veren bir âlimden ayırt eden diğer bir nokta da şudur : birincisi fikrini zorla kabul ettirir, halbuki diğ ri fikre lâyıki kadar bir önem verir.. Tecrübeci bir iskolâstik veya bir sistematik gibi, hareket noktasını muhafaza etmek için, tecrübeye karşı cephe alacağı yere Teori'sini de - ğiştirmeğe gayret eder „.

*

Anadolu ufkunda, Anadolu Üniversiteleri'nin doğduğuna şahit oluyoruz. İştiyaklarımız bu büyük realiteler içinde eriyecek. Büyük Türk mütefekkirleri, büyük Türk âlimleri, büyük Türk kâşifleri, insanlık tarihine güzel, iyi ve faydalı eserler doğuracaklar. Anadolu museumlarında genç kabiliyetlerin vatanın içinde ve dışındaki araştırma ve toplamala - rından yaratılmış zengin kolleksiyonlar, yeni Bilgi sentezlerinin doğurucusu olacaklar..

Bacaları tüten, dağları, taşları insan sesind n çınlamağa can atan çalışkan ve hür Türk vatanı sen Bilgi ve Kafa'nın elinde şahlanacaksın !

NEDEN SONRA KENDİNE GELİRKEN

Bir iki tel daha kazanmış sesin;
Ezik - ezik dışın, hırsın, hevesin . .
İnbikten çekilmiş gibi tazesin.

Kendince başlangıç, ilce masalsın;
Ölen kütüğünde taze bir dalsın,
Çiçek açma: kokun içinde kalsın.

Yüzünü görünmez çizgiler örmüş,
Gözlerin yarların dibini görmüş;
Artık som altunsun, artık som gümüş:

Yeter ateş bekler gibi duruşun,
Güldürmüş gümüşü, sızmışta kurşun,
Potan örselenmiş, kal'olunmuşun [*].

Ayıldın ya, sorma: nerdesin, neden;
Örslerde dövüldün, geçtin haddeden;
Sende de cüruftan ayrıldı maden.

Yeter şadırvanlık: toplan, sin artık;
Dert, deniz; sen, onun dibisin artık . .
Tüten bir buhurdan gibisin artık . . .

BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR

[*] Gümüşü ihtiva etmesi muhtemel kurşunu bir balçık potaya koyup fırına sürerler, kurşun erir sızar, geriye kalan külçecik, bir aralık açılıp kapanır, buna "gümüş güldü" derler.

İRAN'IN ŞİR-Ü HURŞİT ARMASI

W. HİNZ

Alman Şark Mecmuasının = *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 91 inci cildinin I inci kısmında (Leibzig, 1937) Walther Hinz tarafından « *Beiträge zur iranischen Kulturgeschichte* » adlı 22 sahifeden ibaret küçük bir araştırma neşredilmiştir. Mezkûr makalenin ikinci bahsi İran arması olan *Şir-ü Hurşid*'e tahsis edilmiştir. Türk kültür tarihi ile alâkası olan bu bahis tarafımdan aynen almancadan çevirilmiştir.

A. C.

1930 yılında Tahran'da Hâver matbaasında : *Tarihçeyi Şir-ü Hurşid* - " *The History of The Lion and Sun* „ adlı 31 sahifadan ibaret küçük bir risale neşredilmiştir. Müellifi bulunan zat Tebrizli Ahmed Kesrevi olup, kendi memleketinin tarihi ve asarı hakkındaki esaslı bilgilerini garbın ilim mektebine istinat ettiren ve sayısı pek mahdut olan bugünkü İran üleması zümresine dahildir. Nitekim V. Minorskiy, buna bir misâl olmak üzere, 1928-30 yıllarında yine Tahran'da Hâver matbaasında üç kısımdan ibaret olarak mumaileyh tarafından neşredilen ve unutulmuş İran hanedanına dair oldukça derin ve esaslı tetkik mahsulünü ihtiva eden *Şahrıyaran-ı Gomnâm* dan, kendi *La Domination des Dailamites* [1], adlı eserinde defatla istifade etmiştir.

Benim bildiğime göre, İran Şir-ü Hurşid'inin menşe ve intişarına dair garpta yazılmış bir eser bulunmadığından [2], burada Seyit Kesrevinin ilk zikredilen eserinin muhtevasını hülâsa edeceğim. Aynı zamanda Berlin Devlet Müzesi'nin meskûkât kısmındaki mevcut kolleksiyonlar üzerine buna birçok ilâveler yaparak meselenin tekâmülünü meskûkât

[1] *Publications de la Société des Études Iraniennes et de l'art Persan*, No. 3, Paris 1932.

[2] Keza Yakub Artin Paşa, *Contribution à l'Étude du Blason en Orient*, London 1902, s. 62 - 65 adlı yazısında, kısaca bu iki tasvirin ilk defa olarak müştereken Rum - Selçukîleri meskûkâtında mevcut olduğuna temas etmiştir.

misâlleri ile tevsik ettim. Ayrıca, mevzuun mütehassisi bulunan W. Hellige'nin derin bilgisinden istifade ettim ki burada kendilerine şükranlarımın arzını kendimce bir borç bilirim.

Ahmed Kesrevî eserinin mukaddimesinde ilkönce Şir-ü Hurşid ambleması hakkında İran'da mevcut olan halk rivayetini nakletmektedir: Bu rivayete göre, tıpkı İranîler için *Güneş* olduğu gibi Ermeniler için de *Arslan* bir tasvir veyahut remiz mahiyetinde olmuştur; yalnız daha sonraları Büyük Şah-Abbas (1587-1629) Ermenistan'ın istiklâliyetini imha ettikten sonra, bu zaferi tesiden yeni bir hatıra olmak üzere *Arslan* arkasından *Güneş*'in tasvir edilmesi şeklini vazetmiş oldu.

Seyit Kesrevî birçok esaslar üzerine bunun bir masaldan başka birşey olamayacağına işaret etmektedir. Ve buna başlıca delil olarak, Ermenistan'ın kendi istiklâliyetini birinci Abbas zamanında kaybetmediği keyfiyetini dikkat nazarına almadan bile, daha çok evvelki devirlere ait sikkelerde bu remzin bulunduğunu ileri sürmüştür.

Goftâre-e Nobostin'in birinci bahsi birbirine bağlı olmadan Güneş ve Arslan tasvirlerinin müstakil kullanışına tahsis edilmiştir.

Arslan'ın kuvvet ve kahramanlık şecaatı remzi olduğu eskidenberi malûmumuzdur. Burada bu remzin inkişafı üzerinde durmamız bizi çok uzaklara sürükleyebilir. Aynı ismi taşıyan hükümdar sembolü olmak üzere Arslan'ın tasvirini galiba ilk defa olarak, Kilikya'yı merkez ittihaz eden Ermeni Rupen sülâlesinin (1080-1393) sikkelerinde bulabiliriz [3]. Bu Baron soyunun ilk kıralı bulunan ikinci Leon (Birinci Leon olarak 1198 de taç giymiştir) ve onun bilûmum halefleri, bilâ istisna kendi sikkelerinde Arslan tasvirini darbettirmişlerdir. Lâkin, Arslan'ın sembol olarak daha İslâmiyetten evvel İran'da bilinmiş olması, hiç şüphe yoktur ki Persepolis'teki Ahemeniler'in taş tasvirlerinden ileri gelmiştir. İlk islâmî devir bayraklarında aynı remzin kullanılmış olduğunu kadim üstadların şiirleri bize ispat etmektedirler; Ahmed Kesrevi, bu mevzua ait Selçukîler devri şairlerinden *Ezrakî*'nin iki manzumesini nakletmektedir. Firdevsî'nin " *Şahnâme* „-sinde Söhrab'la [4] olan muharebeden evvel, Rüstem'in karargâhındaki bayraklara dair fevkalâde zengin bir tasvir mevcuttur. Firdevsî, kendi eserinde Sâsanî malzemesini kullandığından, onun bu tasviri üzerine tahmin edebiliriz ki, İranîler, daha İslâmiyet'ten evvel kendi bayrakları üzerinde kısmen arslan, kısmen güneş, kısmen de diğer tasvirleri kullanmışlardır.

Sancak üzerindeki güneş tasviri Firdevsî'den maada bir de Nizami-i Gencevî'nin 1188 yılında yazdığı "*Leylâ ve Mecnun*„ manzume-

---

[3] Mukayese et: Jacqes de Morgan, *Histoire du Peuple Arménien*, Paris, 1919, s. 193,

[4] *Le Livre des Rois par Abou'l Kasim Firdousi*, hrsg. von Yules Möhl, Bd. II, Paris 1842, s. 132 - 36.

sinde zikredilmektedir. S e y i t K e s r e v î 'nin mezkûr eserden aldığı parçadan -bütün şairane tasvirler hariç olmak üzere- anlaşılıyor ki, bayraklar üzerinde kısmen on şualı bir güneş, kısmen ağzı açık bir arslan tasviri bulunmakta idi. Maamafih, N i z a m î savaşlarını tasvir ettiği Arap sahrası ahalisinin bayraklarını bilemezdi. O daha fazla, kendi devri memleketinin bayrağını nümune olarak almıştır.

Eserinin ikinci bahsinde S e y i t K e s r e v î, *iki remzin ilk birleşmesi* üzerinde durmaktadır. Bu keyfiyet, Rum Selçukîleri'nden Key-Husrev ikinci vasıtasıyla 638/1240 - 1 tarihinde vaki olmuştur. Bunu, yalnız meskûkât ilmi ispat etmekle kalmıyor [5] ayni zamanda A b ü l - F a r a c 'ın tarihile (Barhebräus, *Muhtasar ta'rih al-duwal*, Sâlhânî neşri, Beyrut, 1890, s : 447) M u s t a f a C e n â b î (*Tarih*, kendi arapça yazılmış cihan tarihi için, müellifce türkçe olarak elde edilmiş olan tercüme. Viyana Millî Kütüphane yazmaları No. 853. Mukayese et, *Flügel Kataloğu*. II. 85), ispat etmektedir.

Vaka kısaca şöyle tasvir edilmektedir : Rum - Selçukî Padişahlarından Gıyaseddin Key Hüsrev II. (1236-47) Gürcü Prenseslerinden birisine o kadar âşık olmuştur ki, onun sikkeler üzerinde tasvirinin yapılmasını arzu etmiştir. Fakat, devletin ileri gelenleri, islâm dinî nizamlarının böyle bir yolla ihlâl edilmesine asla tahammül etmek istemiyorlardı. Kendi kararında israr edince ileri gelenler kırala şöyle bir hâl çaresi teklif etmişlerdir : O, sikkeler üzerinde kendine mahsus olmak üzere bir arslan tasvirini, bunun üzerinde ise sevdiği Gürcü Prensesinin parlak güzelliğini temsil eden bir güneş resmini darbettirecektir. Ve bu da aynı zamanda onun Horoskop (!) u remzini taşıyacaktır. İşte mesele böyle olmuştur.

Eserin üçüncü ve sonuncu bahsi, Şir-ü Hurşid sembolünün yayılımından ve İran amblemasına kadar yükselişinden bahistir.

Maatteessüf, S e y i t K e s r e v î 'nin tahminine göre, II. Key Husrev hâkimiyetini Safevî'lerden ayıran yuvarlak hesapla 250 yıllık bir devre için (yâni, 1247 - 1500 yılları için) mevzuumuza dair aşağı yukarı hiçbir menba elimize geçmemiştir. Fakat, Arslan - Güneş remzinin Safevî'ler zamanında da pek malûm olduğundan ve çok kullanıldığından (herhalde yalnız bakır sikkeler üzerinde hâkkedilmiştir), işbu iki başlıca esas üzerine, bu aralık zamanda da bu remzin asla kaybolmadığı neticesine varabiliriz- evvelâ, Safevîler'in bu remzi, Key Husrev II. ncinin sikkelerini esas tutarak yeniden kullandıklarını kabul edemeyiz, zira bu zamanlarda meskûkât toplamak âdetten değildi; saniyen de Rum Selçukîleri'nin sikkelerinde güneş yuvarlak olup

---

[5] Mukayese et : S t a n l e y L a n e - P o o l e, *The Coins of the Turkuman Houses of Seljook etc. in the British Museum*, London, 1877, S. 76.

arslandan ayrılmıştır; halbuki Safevî sikkelerinde güneş arslanın arkasından gözükmektedir (bugünkü gibi) ve bu yüzden güneşin yarısı kapanmıştır. İşbu fikrin doğruluğunu Seyit Kesrevî, lâzım olduğu veçhile, delillerle ispat etmektedir.

1305 den 1316 yılına kadar İran üzerinde hâkimiyet süren Moğol *İl-han*'ı Ölcaytü Muhammed Hudabende, kendi bakır sikkeleri üzerinde *Arslan - Güneş* ambleminin darbile II. Key Husrev'in ananesini devam ettirmşitir. Resim (3) gösteriyor ki, 714/1314 yıllarında darbedilmiş bu nevi sikkelerde darb mahalli gösterilmemiştir. Buna benzer sikkeye Seyit Kesrevî de maliktir.

Ölcaytü'nün oğlu ve halefi olan Abû Sa'id keza bu nevi darb sistemini muhafaza etmiştir; bu suretle, 1316 - 1335 yıllarında İran'da *Arslan - Güneş* amblemasının kullanıldığı tesbit edilmiş oluyor. Resim (4) de gösterilen sikke ise, tarihsiz olup Tebriz'de darbedilmiştir. Diğer bir nümune St. Lane-Poole tarafından neşredilmiştir [6].

Timur devri için (1370 - 1405) malûmata, Kastiliya Kıralı III. Heinrih 'in sefiri *Ruy Gonçalez de Clavijo'da* tesadüf ediyoruz. Mumaileyhin *(Geschichte des grossen Tamerlan — Büyük Timur'un Tarihi)* adlı eserinde şöyle bir kayıt vardır : ' Kapunun üzerinde (Quex — Türkistan'daki Keş yahut Şehrisebz sarayının) "*Güneşin içerisinde bir Arslan resmi vardır*„[7]. Demek oluyor ki, İran sanatkârları tarafından yapılan bu yapı, bizzat Timur'a raci olduğundan, bizim bu amblemin 14. üncü asırda yaşadığına dair de vesikamız vardır.

Dikkate ve hayrete değer bir şekilde, Dr. Hellige, *Arslan-Güneş* resminin Türkmen şehzadelerinden *Ak-Koyunlu* kabilesinin bakır sikkelerinde de darbedildiğini meydana koymağa muvaffak olmuştur. Bunlar kendi ordularının sairlerinden tefriki için böyle bir damga 1[] kullanmışlardır, ki bu damga alelûsul *Ak - Koyunlu* sikkelerinde bulunmaktadır [8]. Ak-Koyunlu'lar tarafından *Arslan - Güneş* ambleminin ilk olarak Uzun Hasan'ın *Kara - Koyunlu*'dan Cihanşah üzerindeki galebesini müteakip 1467 yılında İran üzerinde hâkimiyet tesis ettikten sonra ilk olarak kullanılması şayanı dikkattir; elimizdeki sikke nümuneleri (Resim 5 ve 6) şüphesiz, Ak-Koyunlu'ların Küçük - Asya'da Diyarbakır'ı ellerine geçirdikten sonraki devrin mahsulüdür. Yâni 15 -inci asrın ilk nısfına aittirler. Mevzuubahis olan bu iki bakır sikkenin üzerindeki yazılardan 'Osman ve Hamza (maatteessüf ikisi de bir arada) adları okunmaktadır; birinci sikkede (resim 5) belki

---

[6] *The Coins of the Mongols in the British Museum*, London, 1881, Resim 264, tablo IV.

[7] *Historia del Gran Tamorlan*, Sevilla, 1582, s. 41 b - 42 a: *Encima de la portada en medio della estaua figurado un Leon metido en un sol.*

[8] Mukayese et benim: *Irans Aufstieg zum Nationalstaat*, s. 106.

hattâ darb mahalli olarak " Mardin „ okunuluyor. Bunun üzerine, bu neticeye varılabilinir ki, bu sikkeler 1437 den 1444 tarihine kadar Ak-Koyunlu'yu idare eden ve merkezi Mardin olan şehzade *Hamza ibn 'Osman Kara - Ilük*'ün olmuştur [9].

Ak-Koyunlu'ların siyasî varisleri bulunan Safevî'ler (1500-1722) eski ananeyi devam ettirmekte oldukları halde, devlet müessisi bulunan Şah İsmail bu hususta şahsen (1500-1524) hiçbir şey yapmamıştır. Bu büyük hükümdarın ne sikkelerinde ne de bayraklarında Şir-ü Hurşid'e tesadüf edilmiyor; birinci şıkı bu devre ait olan sikkeler, ikinci şıkı ise I. inci İsmail'in bayraklarını tasvir eden şair K a s ı m î G o n â b a d î 'nin eseri tasdik etmektedir.

Yüksek tahsilli Şah Tahmasp (1524 - 76) Şir-ü Hurşid amblemine, kendi babasından daha fazla ehemmiyet vermiştir. Fakat o, bu amblemi, hâkimiyet süren hükümdarın Horoskop'u olarak kabul ettiğinden ve kendisinin de " *Koç* „ burcu zamanında dünyaya geldiğini nazarı dikkata alarak, kendi bakır sikkelerinin bir yüzünde *Koç* arkasında da *Güneş*'in çıkması tasvirini darbettirmiştir ! S e y i t K e s r e v i şahsan nâdir olan bu kabil *Güneşli - Koçlu* sikkelerden ikisine maliktir; bunlardan birinin üzerinde Şah Tahmasp'ın ismi açıktan açığa okunmaktadır. Bunun üzerine, belki şu kanaata varılabilinir ki, devlet müessisi bulunan Şah İsmail dahi, Arslan amblemini muayyen bir hükümdar Horoskop'u mânasına bağlı bir sembol şeklinde kabul etmiş ve kendisi " *Yengeç* „ burcu zamanında dünyaya geldiğinden, sikkelerinde *güneşin yengeç* arkasında tasvir edilmesini istememiştir, ki bunun da güzel bir tasvir olamayacağı şüphesizdir. Berlin Meskûkât Müzesi, yukarıda ismi geçen Tahmasp'ın sikke nümunesine malik değildir; bunun bir mukabilini (8) numaralı resimde görmek imkânı vardır; bu sikke 1030/1621 yılına ait Büyük Mogul İmparatoru Agra'lı Cihangir'in " *hayvan resmi ile çerçiveli* adını verdiğimiz bir sikkesi olup üzerinde *Güneş* ve *Koç* tasvir edilmiştir.

Maamafih, Büyük Şah - Abbas (1587-1629) ilmi nucum sanatının mülâhazalarına riayet etmemiştir. Zira o, şahsan " *genç kadın* „ burcu esnasında doğmasına rağmen, Şir-ü Hurşid amblemini devam ettirmiştir. Hattâ, bu büyük imparatorun devrine ait elimizde mevcut sikkeler vardır ki, bunların üzerinde değil yalnız tek bir *Şir* resmi (şayanı dikkattir ki bu zamanlarda Mazendaran'da darbedilen sikkelerde *Güneş* remzine yer verilmemiştir), *Şir'le Koç*'un da bir arada tasviri darbedilmiştir. Burada, büyük ihtimalle buna nümune olarak, pençesile boğanın karnını oyan Persepolis'teki *Şir* resmi kabul edilmiştir. Keza, diğer hayvanlar da bu devir sikkelerinde tersim edilmiştir. Meselâ, filler, tavus kuşu ve ilâh.. Fakat ekseriyetle Şir'le Hurşid'in bir arada olduğu göze çarpmaktadır; ve bu amblemin İran müessisi

[9] *Ebenda*, s. 130/131.

olarak I. inci Şah Abbas'a atfedilmesi keyfiyeti, işbu vakadan anlaşılmaktadır. Halbuki, o ancak mevcudu tekrar teşhir etmiştir.

Son Safevî mümessiline kadar bilûmum ayni sülâle haleflerinin sikkelerinde aralarında hiçbir istisna gözetmeden ayni *Şir - Hurşid* amblemi kullanılmıştır. Manzum eserler bu amblemi yalnız bakır sikkeler üzerinde olarak zikretmektedirler. Meselâ, ikisi de Şah Süleyman devrinde (1666-1694) yaşamış olan şair Şirazlı Molla Nevidî ile Molla Kudretî'nin eserinde olduğu gibi. Örnek olarak 9 uncu resim son Safevî'lerden Şah Hüseyin'in (1694-1722), 1115/1703-4 yılına ait bir sikkesini göstermektedir.

Mogol İmparatorluğu'nun kültür bakımından Safevî İran'a bağlı oluşunu, 7 ve 8 numara tahtında neşrettiğimiz İmparator Ekber'in oğlu Cihangir'e ait iki gümüş sikke nümunesi bütün vüzuhiyetiyle aydınlatmaktadır.

S e y i t K e s r e v î'nin misâl olarak tekrar kaydettiği sikkelerden de anlaşılıyor ki, Safevî'ler zamanında Şir-ü Hurşid için muayyen ve kat'î bir kullanış şekli mevcut olmamıştır. Herbir darb mahalli başka başka amblem şekilleri kullanmıştır.

Ayni zamanda muahhar devir Safevî sancaklarındaki amblem kullanışına dair elimizde vesika vardır. 1715 yılı Erivan şehri valisi bulunan Mehmet Rıza Bey, Şah Hüseyin tarafından elçi olarak kıral Lüdowig XIV üncü nezdine gönderilmiştir. M a u r i c e H e r b e t t e 'nin : *Une Ambassade Persane sous Lois XIV* (Paris, 1907) adlı eserinde, devrin bu nevi tasvirleri bulunmaktadır ki bundan da bu devir İran bayraklarında, herhalde Şir-ü Hurşid amblemi, tıpkı II. Key Husrev sikkelerinde *Güneş*'in *Şir*'in arkasından daireyi terkettiği şekilde olduğu gibi, bir tarzda mevcut olmuştur [10].

Hattâ, Safevîler'in sukûtu üzerine, kısa bir zaman için İran'da misafirlik eden Afganlı'lar devrini araştırmak için de vesikalardan mahrum değiliz. Nitekim, 10 uncu resim, 1138/1725-6 yıllarında Bağdat'ta darbedilen Afgan şehzadesi Eşref'in Şir-ü Hurşid amblemli bir sikkesi mevcuttur.

Bunu müteakip bir boşluk devresi başlıyor; şukadar ki ne Nâdir Şah'ın (1736-47) ne Kerim Han Zend'in ve ne de onun muakkiplerinin sikkelerinde Şir-ü Hurşid amblemini görebiliyoruz. Aynı şey, ilk Kaçar sülâlesi hükümdarlarından olan Aga - Muhammed Han için (1796-7) varittir. Maamafih onun halefleri olan Feth-Ali Şah ve Muhammed Şah için mesele başka türlüdür. 11 inci resimde, hıristiyan tarihi ile 1821 tarihinde Erivan'da darbedilmiş Feth-Ali Şah'ın (1797-1834) buna benzer bir sikkesi tasvir edilmiştir. Aynı zamanda, Muhammed Şah hâkimiyeti zamanında (1834-48) yazılmış

[10] I. C h a r d i n gibi dikkatli bir müdekkik, kendi: *Voyages du Chevalier Chardin, en Perse* ilah. (Longlès tabı, Paris 1811, cilt V, s. 321) adlı eserinde ancak yazılı (çil mezhebine ait yahut Kuran surelerini havi) uzun ve ensiz bayraklar, yahut meşhur iki sivri uçlu Ali'nin kılıcı olan *Zul-fikar*'ın resminden bahsetmektedir.

olan Louis Dubeux'nün *La Perse* (Paris 1841) adlı eserinin 462 nci sahifesindeki kayda göre, üzerinde ya iki sivri uçlu Ali'nin kılıcı, yahut ta uzanmış Şir'in arkasında çıkan güneş resmini havi, büyük hükümdarın birçok bayrakları vardır. Bu amblemler bayrak üzerine örülmüş olarak kıral sarayının dıvarlarında asılmıştır; ayni zamanda tarikat remzi olarak ta kullanılmakta imiş.

Şimdi burada, hangi devirden itibaren Şir-ü Hurşid resminin İran'ın amblemi derecesine yükseldiği meselesi mevzuubahis olabilir.

Seyit Kesrevi bu noktada kendi araştırmasını başlıca bakır sikkelere dayatarak, daha 1272/1855-6 tarihindeki amblem şeklinin bugünkü şekline pek yakın olduğu ve bu amblemlerde arslanın uzanmış bir vaziyette kılınçsiz bulunduğu kanaatine varmaktadır. Ona göre 1284/1867 tarihinde bakır sikkeler üzerindeki amblemler nihaî ve kat'î bir şekil almıştır. Yâni : ayakları üzerinde duran Şir'in yukarıya kalkmış ön pençesinden birinde kılınç bulunmaktadır ve bundan dolayı da İran devlet amblemi takriben 1865 tarihinde teessüs etmiştir.

Halbuki, bu fikir yanlıştır. Zira, ilk olarak 1285/1842 tarihine ait elimizde bulunan gümüş sikkelerde bugünküne yakın ve benzer amblem mevcuttur (resim 12, Tahran 1842) [11]. Bu takdirde İran devlet ambleminin teessüs tarihi olarak, her nekadar son ve katî şeklini daha sonraları almışsa da, 1842 tarihini kabul etmelidir. Ve müessisi olarak değil Nasreddin, onun babası Muhammed Şah'tır. Herhalde, vaktiyle bayraklarda tasviri mutat olan Şir, Hurşid ve Ali'nin kılıncı remizleri gibi üç unsur birleşmiştir. 1842 yılından itibaren ise amblemin bütün şekil ve teferruatı katî olarak şöyle tesbit edilmiştir: Şir'in başı daima solda olup kuyruğu kıvrılmıştır; o ayak üzerinde durarak başını ona bakanlara çevirmiştir, ve daha evvelki devirlere ilâveten bir de yeleye maliktir. Yalnız, İran'ın haricî işler, bilhassa Millî Müdafaa Bakanlığı Feth-Ali Şah devri nişanını [12] muhafaza etmektedir, yâni bu nişanda Şir uzanmış bir vaziyettedir.

Almancadan çev.: **A. CAFEROĞLU**

[11] Mukayese et ayrıca: R. Stuart Poole, *The coins of the Shahs of Persia*, London 1887, s. 182, tablo, XV.

[12] Napoleon'a kadar götürülmek istenen bu nişanın istimaline dair Yacoub Artin Pacha'daki (aynı eser, s. 68 / 69) Houtum-Schindlerin verdiği malûmatı mukayese edin.

ORTAZAMAN TÜRK - İSLÂM DÜNYASINDA

D E V L E T

Prof. A. MEZ

4./10. uncu asırda devlet tekrar Araplar'dan evvelki haline düştü. Tabiî hudutlarla ayrılmış olan muhtelif devletler teşekkül ettiler ki bunlar kısa istisnalarla daima şark tarihinin cereyanı müddetince mevcut buunmuşlardı. 324/935 senesinde bu inhilâl nihayet bularak tarihçiler, takibedilen sıradan anlaşıldığı gibi aynı menbadan alarak tasfiye defterini şu yolda doldurdu - lar : Garbî İran Buyîler'in, Mezopotamya Hemedanîler'in, Mısır ve Suriye Ihşidiler'in, Afrika Fatımiler'in, İspanya Emeviler'in, Transsoksanya ve Horasan Samanîler'in, Cenubî Arabistan ve Bahreyn Karmatlar'ın,Taberistan ve Cürcan Deylimîler'in, Basra ve Vasıt Beridîler'in eline düştüğünden Halifenin elinde yalnız Bağdat'la Babilonya'nın birkısmı kaldı [1]. Mesudî 332/-944 tarihinde bu taksimatı büyük İskender Devletinin inhilâli ile zuhura gelen Diadoche devletleri ile mukayese ediyor [2]. Maamafih evvelâ Halifenin Bağdat'taki hâkimiyeti fiksiyon halinde mevcut bulunuyordu. Aynı Mesudî " Emir-ül-müminin „ in saltanatından ('Amal) bahsederken Fergane'den Horasan'ın dış hudutlarına ve Tanger'e kadar 3700 fersah ve Kafkasya'dan Mekke civarındaki Cidde'ye 600 fersah mesafe ölçüldüğünü söylüyor [3]. Hükümdarlar (ashâb al-atraf veya mulûk attawâ'if) devletin hukukı âliye - sini tanıyarak camilerde ilk defa Halifeye dua ettiler. Unvanını ondan satın alarak ona her sene hediyeler gönderdiler. Buna misâl olmak üzere Buyîlerden 'Adudeddaulah 358/968 senesinde Kirman'ı fethettiği zaman Halifeden nasp fermanını aldı [4]. Halife tıpkı mukaddes Alman, Roma İmparatorluğu üzerinde küçük bir nüfuza sahip olan Kayser'e müşabih olarak heyeti umumiye üzerinde kudretten mahrum bir halde saltanat sürüyordu. Bununla beraber saltana fikri arasıra o kadar kudret alıyordu ki hattâ İspanya Emevîleri bile kendilerini " Emir-ül-müminin „ diye çağırmazlar, belki (banû lchalâ'if) yâni Halifezade'ler diye çağırırlar- inkıtaı yapanlar evvelâ Fatı-

[1] *Misk.* V, 554; *Ibn ab - Causi* 58 a; *Ibn ai - Athîr* VIII, 241; *kit. al - 'ujûn* Berlin, IV, 153 b; *Abilfidâ* amal, sene 324.

[2] *Mas.* I, 306; II' 73 ff.

[3] *Mas.* IV, 38 Fizâri'ye göre.

[4] Misk. VI, 323.

miler oldu. Onlar yalnız cismani hükümdar olarak kalmaya razı olmadılar, peygamberin halis muhlis halefleri olmayı istediler ve öylece bu unvanı aldılar -297/909 da Qairawân [5] ın fethinden sonra- ve nihayet Halife unvanı o kadar itibardan düştü ki 342/953 tarihinde Atlas'ın cenubunda kâin olan sünnî hükümdar Sicilmâsh bile evvelce dehşet salan " Emir-ül-müminin „ unvanını kendilerine lâkap edindiler [6].

" İspanya'daki Abdurrahman Fatımîler'in de " Emir-ül-müminin „ unvanını aldığını duyunca 350/961 tarihinde kendi de o unvanı aldı „ [7]. Bu ayrılık islâm mefhumunu muayyen siyasî hudutlardan kurtardı, Muhammed'in vatanı daha geniş olmalıydı, şimdi (mamlakat al-islâm) fikri meydan aldı ki Mesudî henüz bu tâbiri kullanmamıştı. Muqaddasî için islâm memleketi " Uzak Şark'ta Kâşkır'a, Sûs'un (Atlas denizinde) en uzak mıntakasına kadar on aylık seyahat menzili olarak telâkki edilmekte idi „ [8]. İbn Hauqal'a göre islâm memleketi şarkta Hindistan ve İran körfezi ile garpta ise Atlas denizinde ikamet eden Sudan milletleri ile, şimalde Romalılar memleketi ile, Ermenistan, Alanlar, Arrân, Hazerler, Ruslar, Bulgarlar, İslavlar, Türkler, Çin ile cenupta ise İran denizi ile hudutlanır [9]. Bu hudutlar dahilinde müslüman her yerde islâmiyetin gölgesi altındadır, ayni Allah'ı bulur, ayni ibadetleri icra eder, ayni hukuk ve ayni âdatı tanırdı. Bu müslüman saltanatında öyle bir pratik hukukı medeniye mevcuttu ki bir mümin bütün islâm memleketlerinde şahsî hürriyetinden emin bulunur ve kimse tarafından köle kullanılmazdı [10]. Nâsir Chosrau 5./11. inci asırda Milâdî VIII inci asırda Almanya'dan geçtiği zaman bir kılına hata gelmeden bütün islâm sahalarında dolaşmıştı.

Fatımî Halife rakibi Abbasîler'le keskin rekabette bulunurdu. Afrika - dan başka Yemen ve Suriye'de Mısır hâkimi için duada bulunurlardı " onun her vadide ajanları vardı „ [11]. Aşağ daki küçük fıkra ona ne suretle itimat edildiğini göstermektedir : Bağdat'taki Sultan Adudeddaulah'ın sandalının (Zabzab) yıldızı üzerinde gümüş bir arslanı vardı; bunu çaldılar. Müstebit sultanın tatbik edeceği zalimane cezaden ürkmeden nasıl olup ta hırsızın buna cüret edeceğine hep şaştılar. Hırsızı meydana çıkarmak için her yeri alt üst ettilerse de bütün emekler boşuna oldu. Hırsızlığı yapmak için Fatımîler'in birini gönderdiğini zannettiler [12]. 401 tarihinde Anbar ile Kûfah'yı elinde tutan bedevî reislerinden 'Agel şeyhi cüretini o dereceye götürdü ki Abbasiler'in burnunun dibinde Mısır Halifesi al-Hâkim namına hütbe okut-

[5] *Kit. al-'ujun* IV (Berlin), 69 a, Ibn Cezzâr (vefatı 395 - 1004) magreb haberlerini ihtiva etmektedir.

[6] *Bekrî* ed Slane s. 151.

[7] Abilfidâ Annalleri, sene 350. Maqqarî I, 212.

[8] s. 64.

[9] s. 101

[10] Qarmatler gibi bazı zümrevî bozuk kafalılar başka türlü öğretiliyorlar.

[11] Fihrist s. 189.

[12] *Ibn al - Cauzi*, fol. 118 a.

tu; nihayet Buyîler'den -Behâ-eddaulah onun aklını başına getirinciye kadar da bu yolda devam etti [13]. Yeni çıkan bir yıldız Mahmut Gaznevî'nin Halifeye çok yüksek bir itibar göstermesi Bağdat Halifesi için bir teselli yerini tuttu. Mahmut ona her zaman kazandığı zaferleri tebliğ ediyordu, mesai ve ikdamından onu haberdar ediyordu. 403/1012 senesinde Fatımî Halife al-Hâkim Mahmud'u kendi tarafına celp için bir mektup yazdığı zaman Mahmut mektubu parçalayıp içine de tükürdükten sonra Abbasî Halifesine göndermişti [14]. İhtilâfın en keskin bulunduğu nokta Mekke ile Medine etrafında olan mücadele idi. Buraların elde bulundurulmasına eskisinden daha çok ehemmiyet veriliyordu. Zira evvelce hakikî Halifeyi diğerinden temyiz eden farikanın münakaşası vaki olmamıştı; şimdi ise bu rütbe için münazaalar yapıldığından müminlerin hakikî Emiri mukaddes mıntakaları elinde bulunduran olacaktı [15]. Bu nazariye Osmanlı Halifelerinin teessüsü için de kullanılmıştı.

Bu mukaddes şehirler etrafında vaki mücadelede seyirci olan üçüncü bir taraf Aleviler idi ki Alevîler'den Hüseynîler'ni her zaman için Medine etrafında emlâkleri mevcut olmuştu. 4./10. ncu asır ortasında da Mekke Medineli Aleviler tarafından zaptedilmiş ve her iki büyük devletten hiçbiri muhalefette bulunmamıştı. Bu asrın sonunda da mukaddes mıntakada bugünkü vaziyeti görüyoruz; yâni evvelce siyasî merkez olan Medine'den siyasî merkezi sıklet Mekke'ye nakledilmişti ve şehrin seyitlerini şürefa teşkil ediyordu [16].

Bu zamanda İslâm Devleti de sırf coğrafya bakımından tekrar daha şarklılaşmıştı. Büyük Karl (Şarlman) dan sonra Akdeniz Serazen gölü halini almıştı. 4./10. uncu asrın daha başlarında Abbasiler garp hududunu Bizanslılar'a karşı muhafaza ediyorlardı. Merkezi hükûmet dairelerinde zafernameler kıraet edilebiliyordu. 293/904 tarihinde islâm korsanlar Bizans saltanatının ikinci merkezi olan " surları, ön istihkâmları, kuleleri ile kendini muhafaza eden büyük bir şehri „ Selânik şehrini zaptetmişler ve 22.000 kişilik ahalisini esir etmişlerdi [17].

Fakat ondan sonra 314/926 tarihinde Grekler Malatya'nın zaptı ile harekete geçmişlerdi [18]. 331/942 tarihinde resmi müzakerelerden ve ihtiyar mütekait vezir 'Ali ibn 'Isâ'nın da muvafakatının inzimamiyle islâm harp esirlerini kurtarmak için Edessa'da muhafaza edilmekte olan 'Isâ'nın resmi hıristiyanlara verilmişti. Resim büyük merasimle Ayasofya'ya [19] getiril-

---

[13] *Ibn al - Athir* IX, 157; *Ibn Tagribirdi* ed - Popper - s. 107.

[14] *Ibn Tagribirdi* ed - Popper, s. 114.

[15] *Mas.* I 362.

[16] Snouck - Hurgronje Mekkah I, 59.

[17] O zamanlar birlikte esir edilmiş olan Joannes Cameniata. Carpus script. Historia Beyzant., Bonnae, s. 491, 589.

[18] *Misk.* V, 249.

[19] *Jahjâ ibn Sa'îd.*

di. Mas'udî " bugünlerde islâmların çok zayif olduklarından ve Romalılar'ın müminlere karşı muzaffer bulunduklarından, hac yollarının tenhalığından, mukaddes cihadın tevakkufa duçar olduğundan „ şikâyet ederek " İslâmiyet bugünlere gelinceye kadar her zaman muzafferdi; fakat şimdi onun direkleri yıkıldı ve temel dıvarları harap oldu; bu 332/943 Emir-ül-müminin Muttaqi hilâfeti zamanıdır, Allah ahvalimizi ıslah eylesin „ [20] diyor. Bizans İmparatorluğu bu asırda üç harikuûlâde kumandanı tahtta görmekle bahtıyar bulunuyordu: Nikephoros Phokas, Zimıskes ve Basilios. Bunların en kudretlisi olan üçüncüsü ayrıca 55 sene müddetle Bizans Devletinin başında kalabilmişti. 350/961 senesinde Nikephoros müslüman korsanların baş yuvası mesabesinde olan Girid'i sekiz aylık bir muhasaradan sonra zaptetmişti, beş sene sonra Kıbrıs da düştüğü için islâmların Akdeniz'de yalnız başlarına hâkimiyet icra etmelerine de imkân kalmadı. 351/962 senesinde Nikephoros Haleb'e giriyor, 355/965 tarihinde Mopsueste düştükten sonra " açlıktan ölüler ile gıdalanmak mecburiyetinde kaldıktan sonra [21] İslâmiyetin kalkanı olan cesur Tarsus da teslim oluyor. 357/968 tarihinde Nikephoros Hamât'ı ve Jan Babtist'in başını elde ettiği Emesa'yı da fethetti ve nihayet ertesi kış âdeta zaptedilmesi imkânsız olan Antakya [22] de sukut ediyordu. 362/972 senesinde Mezopotamya korkunç şekilde tahrip ve hattâ Nisibis yağma edildiği zaman Bağdat'ta halk ve bilhassa oraya sığınmış olan Mezopotamyalılarla Suryalılar nevmidane çığlıklar koypararak hutbeyi menettiler; mihrabı yıktılar ve Halifenin köşküne tevcih ettiler. Nihayet bu asilerin üzerine pençerelerden ateş açmak mecburiyeti hasıl oldu [23]. 60.000 kişilik bir gönüllü ordusu ayaklandı. Hükûmte mukaddes cihat için Halifeden para istedi. Uzun bir mukavemetten sonra nihayet Halife halılarını, elbiselerini, sarayının hindmeşe (Tektonya) ve kurşunlarını satmak suretiyle dört yüz bin dirhem topladı; hattâ bundan dolayı hacılar arasında " Halifenin malı müsadere edildi „ sözü dolaşmaya başladı. Halbuki Sultan Bachtiyâr bu toplanan parayı şahsı hesabına sarfetti, gönüllüler sünnî ve şiî olarak ikiye bölünerek birbirlerine hücum ettiler. Grekler'den bahis bile yoktu [24].

364/974 senesinde Ba'albek ve Beirût fethedildi; icâzkâr 'Isâ'nın resmi Beirût'tan Zimıskes tarafından vakfedilmiş olan İstanbul'daki tunç sarayın küçük kilisesine intikal etti. Şam her sene 60.000 dinar harp vergisi vermek suretiyle yakayı kurtardı [25].

Cenupta Nubiya'ya karşı eski İmperiyom Romanom'un hududu muhafa-

---

[20] Mas. II, 43 ff.

[21] *Yahjâ ibn Sâ'id* s. 123; *Misk.* VI, 254. 272.

[22] *Jahjâ ibn Sa'id* 131; *Michael Syrus* s. 851.

[23] *Jahjâ ibn Sa'id* s. 150. f; *Ibn al - Cauzi* 104 e; Ibn Al - Athir VIII, 455; Abulmahâsin II, 435.

[24] Misk. VI, 386. 389; Jahjâ ibn Sa'id s. 141; Ibn al - Athir VIII, 456; Abulmahâsin II, s. 436.

[25] Jahjâ S. 145, *cf.* Jean Ebersolt, Le grand palais de onstantinople, Paris 1010, s. 22.

za edildi. 332/943 te o zamanlar Mısır'da bulunmakta olan Mas'udî şöyle yazıyor : " Nobyalılar hükûmete bugüne kadar devlete (Pactum) baqt tesmiye ettikleri bir cizye verirler ve bu para Mısır valisinin Assuân'daki vekiline verilir [26]. 344/955 senesinde hattâ hudut şehirleri olan (Primis) İbrim [27] i de kaybettiler. Cenubı garbînin en uzak kısmında garbî sahranın büyük ticaret şehri olan Andaguşt islâmiyeti kabul ederek Afrika'ya karşı en ileri karakolunu teşkil ediyordu [28].

Garptaki bu zıyaa mukabil şarka doğru daimî bir ilerileyiş vardı. 313/-925 senesinde o zamana kadar müşrik bulunan Belücistan fethedildi [29]. 349/960 ta 20 bin çadırlık (Charkah) Türk islâm oldu [30]. 3./9. uncu asır sonunda saltanatın Türkler'e karşı son hududu Asficâb teşkil ediyorken[31] Bugra Han'ın islâm hükümdarları arasına dahil olmasını müteakip bu hudut Tarım havzasına kadar uzandı. Muqaddasî'ye göre İslâm Devleti Kâşgar'a kadar uzanıyordu [32]. 397/1006 da Hoten islâm oldu [33].Aynı tarihte Mahmut da Gazne'den çıkarak Hindistan'ın geniş sahasını İslâmiyetin idaresi altına alıyordu. " Hind hükümdarları islâm saltanatına olan bağlılığının alâmeti olmak üzere birer parmaklarını kestiler. Mahmut böyle pek çok parmağı muhafaza etmişti „ [34].

Abbasî saltanatının böylece parçalanması bir yıkılış mıdır ? Kemmiyet ve vahdet mefhumuna malik olan zamanımız için bu bir sorgu bile teşkil etmez. Fakat " cihangirlik - dünya saltanatı „ yalnız bir vâhi hükümdara veya hususî bir vahşetle hareket eden bir tayfaya mahvel olup harhalde tabiî bir keyfiyet değildir. Ihşid'in, Kâfûr'un ve Fatımîler'in Mısır'ı hiç te muvaffakıyetsiz kalmadılar, şarktaki Samânî Devleti de iyi bir idarî kabiliyet gös-

---

[26] Mas. III, 39.

[27] Jahjâ S. 114; Maqrîzî Chitat I, 198.

[28] 4. / 10. asrın yedinci öğründe yazan *Muhallebî*'ye göre Rankan' (Niger Könih'de) da da ahalinin çoğu islamdı (Jaq. IV, 329). Fakat daha sonra *Bekri* ve *Ibn Sa'id*'de bunlar müşrik olarak zikrediliyor. (J. Marquart, Bemin Sammlang, s. XCVII).

[29] *Misk.* V, 249.

[30] *Misk.* VI, 240; K. el'uyun IV, fol. 267 a.

[31] Ja'qubî, B. G. VII, s. 295. Daha sonraki bir iranlı tarafından şehir Cunkent'in 17 Km. şarkında kâin olan Sairam ile karıştırılmaktadır ki *Ibn Chordâdbeh* tarafından beyan edilen vaziyete uymaktadır. Bu ayniyyet Levih (Archaeological Journey to Turkestan s. 35) ve Grenard (JA. 1900, t. 15, s. 27, nota 4) tarafından kabul edilmektedir. Fakat bu hakikate uygun değildir; çünkü Orta Asya'yı eyi tanıyan Sam'ânî (vefatı 562/1167) Asficâb'tan daha büyük şehir olarak bahsetmektedir. (Abulfidâ da Geagr - ed. Reiwends, s. 494), Jâqut (I. s. 250). Asficâb'ın 616 / 1219 senesinde Mogollar tarafından tahrib edildiğini ve seyyah Çançung ise 1221 ikinci teşrin "Sai - lan„ şehrine inmiş olduğunu sarahatle söylüyor. (Bretschneider, Mediae val Researches I, s. 74).

[32] S. 64.

[33] *J. Marquart*, Guvainî'nin Uygular'ın islamlaşmasına âit raporu, S B B A. 1912, s. 496.

[34] *Ibn al - Cauzî*, fol 181 b.

terdi [35]. Herhalde Bağdat için pek fena zamanlar gelmişti. O zamandan - beri 315/927 senesinde ilk defa olarak şehir kopuklar ('ajjârûn) tarafından táciz edildi [36]. Bunlar hükûmeti zayif buldukalrı her zaman yeniden meydana ç ktılar. En kötü zamanı Backam'ın ölümünden Buyiler'in geldikleri 329/334 - 940/945 tarihine kadar olan devre teşkil ediyordu. 329/940 ta büyük bir fırtına esnasında şehrin banisi Mansur'un sarayının yeşil kubbesi inhidamın bir sembolü gibi çöktü. Bu kubbe Bağdat'ın tacı ve şehrin bir alâmeti farikası idi „ [37]. 331/942 tarihinde bir haydut çetesinin reisi İbn Hamdî hükûmetin başında bulunan Türk baş generalin yaz cısı olan İbn Schîrzâd'ın himayesi altında şehri yağma etti. İbn Hamdî kendi ve arkadaşlarının hırsızlıkla elde ettikleri paralardan mahiye 15.000 dinar teslim ederek mukabilinde senet (berâ'ât) ve hesap puslası (rûzât) alırdı „. Ahali borozanlarla işaretleşerek nöbet beklerler ve uykuya yatmazlardı [38]. O zamanlar şehrin evleri boş kaldığından hane sahipleri evlerde iskân edip onları tamir etmek isteyenlere para vermek mecburiytinde kaldılar. Birçok hamam ve cami kapatıldı [39]. Bunlara ilâveten sünnî ve şiî aralar ndaki ezelî mücadeleler bir çok yangınlarla karışık devam edip gidiyordu. 362/972 senesinde vukubulan yangında yalnız 300 dükkân ve 33 cami kül olmuş ve 17.000 kişinin canına mal olmuştu; bu yangın n bizzat hükûmet tarafından şehir harbına mâni olmak için, ika edildiği söyleniyordu.

Muhaceret o zamanlar bugün çok sık ahalisi bulunan şehrin şark tara - fına doğru vaki olmuştu [40]. Ertesi sene geniş yürekli kâtip efendisinin ölümünü müteakip onun yerine geçmişti. Birçok vergiler tarhettiğinden esnaf şehirden kaçtılar. Emniyetsizlik o kadar büyüdü ki hırsızlar bir kadının evine cebren girmekten çekinmediler. Kadı h rsızların elinden kurtulmak için dama tırmandı ve oradan yere düşüp öldü [41]. Muqaddasî'nin zamanında Bağdat bomboş gibi idi " ahalisi çok seyrelmiş olup hergün daha azalmakta, korkarım ki Sâmarrâ gibi olacak „ [42]. Evvelce öğleyin büyük bir kala - balığın med ve cezr halinde dolup boşaldığı kunduracı ve antika kıymetli kumaş dükkânları bulunan meydanın köşesi 392/1001 senesinde bomboş kalmış, serçe ve güvercinler etrafta uçuşuyorlardı [43]. Mıs r'ın idare merkezi o zamanlar Bağdat'tan daha büyük ve ahalisi daha kalabalık olmuştu [44] ve o zamandanberi de en büyük islâm şehri olarak kaldı.

Almancadan çev.: ***CEMAL KÖPRÜLÜ***

---

[35] *Ibn Hauqul*, s. 341 flg.
[36] *Ibn al - Athir*, VIII, 126.
[37] *Ibn al - Cauzi*, fol. 67 a; kit, al 'ujun IV, 190 a.
[38] Kit. al - 'ujun IV, 205 b
[39] *Ibn al - Cauzi* 72 a.
[40] Jahjâ ibn Sa'id, s. 141; Ibn al - Athir VIII, 462.
[4] Kit. al - 'ujun IV, 229 a.
[42] s. 120
[43] Wuz 439.
[44] Muq. s. 197.

AHLÂK VE İÇTİMAİYAT

Prof. LÉVY - BRUHL

— I —

Nazarî ve amelî noktaî nazarları birbirinden ayırmanın umumî şartları. — Bu ayırma, gözönüne alınan meselelerin, duygularımızla, itikat ve alâkalarımızla fazla alâkadar olmaları nisbetinde güç ve geç vaki olur. — Tabiat ilimlerinden, bilhassa tıb ilimlerinden misaller.

İlmin ve sanatın daha açıkçası nazarî ve amelî noktai nazarların bir - birinden ayırt edilmesi bazı ahvalde çok basit, bazı ahvalde ise çok naziktir. Bahsi geçen mevzu hemen hemen tamamiyle zihine, yahut biraz veya dolayısiyle duygu ve ihtiraslara iliştiği zamanlar bu ayrılığı zahmetsizce yap yo - ruz. Bir taraftan mahzî riyaziyeyi, mahz fiziği, öte taraftan tatbikî riyazi - yeyi ve tatbikî fiziği kolayca tasavvur ediyoruz. Her ilmin Comte'un dediği gibi karşılığı olan bir sanattan doğmuş olması, riyaziyenin bile başlang cında, kazanılmış hakikatlerin faydalı birtak m bilgilerden başka suretle tasavvur edilmediği bir merhale geçirmiş bulunması muhtemeldir. Bununla beraber hiç değilse uzun asırlardanberi, riyaziyeci riyaziyenin nazarî tetkiklerini, tatbikatından ayırmağa al şmış bulunmaktadır.

Riyaziyenin bu hali diğer ilimler için çok faydalı olmuştur. Zira araştırılan tabiî hâdiseler ne olursa olsun, nazarî tetkiklerin amelî endişelerden sıyrılması nisbetinde, tatbikat sonradan emin ve bereketli olacakt r. Bu, hiçbir zaman araştırmaların bazı ahvalde amelî hayatın acele olan ihtiyaçları saikasiyle ortaya konmuş hususî meseleler etrafında olabileceğini kabul etmemek değildir: Meselâ Pasteur'ün büyük keşiflerinden bazılarının kaynağı amelî ihtiyaçlar olmuştur. Fakat yerinde tatbik edilebilecek neticelerin ilmî surette elde edilmesi, Pasteur'ün çalışmalarının da gösterdiği gibi, önceden yapılmış ve tamamiyle nazarî seciye taş yan araştırmalar sayesindedir. Âlim bu araştırmalarda hâdiselerin kanununu keşiften başka hiçbir şey tasarla - mamaktadır.

Vakide ilimlerin mevzuu muğlak olduğu nisbette, nazarî ve amelî bakımların ayırt edilişi daha güç ve daha mühim görünmektedir. Bilhassa bu değişiklik hayatın tabiatında kendisini duyuyor. C. Bernard tıbbın tecrübî

olmasını, bu tıp sanatının kendinden ayrı olan ilmî bir araştırma üzerine dayanmasını ısrarla ileri sürmüştü. Şüphesiz ileri sürdüğü hakikat zamanında herkes tarafından kabul edilseydi bu ısrar zahmetine katlanmayacaktı. Uzviyat ancak XVIII inci asır sonunda müstakil bir ilim olarak teşekkül etti; umumî hayatiyat, kendisine bağlı birçok ilimler gibi, henüz çok yenidir. Birçok sebeplerin, herşeyden evvel hayatiyat hâdiselerinde son dereceyi bulan muğlaklığın, bu ilimlerin kat'i teşekkülünü geçiktirdikleri şüphesizdir. Fakat bu sebepler içinde umumî hayatın acele tatmin isteyen talebi oldukça mühimdir. İşin içinde rol oynayan -sıhhat, hastalık, hayat, ölüm... gibi- alâkaların tesiri çok büyüktür. Bu alâkalar, hayatiyat vakialarının tamamiyle nazarî ve hissî olarak tetkikine, uzun asırlar zarfında ve yakın zamanlara kadar, müsaade etmemiş bulunuyordu.

Aklî hendese tecrübî hendesenin yerine geçtiği zaman büyük ve insanlık için sonsuz denebilecek neticeleri ihtiva eden bu inkılâp, tecrübî hendese ile ilişiği olanlardan başka hiç kimsenin dikkatini çekmedi. Bununla beraber bu inkılâp, tarlaları ölçmek, arazinin sınırlarını belirtmek işinde hiçbir şey değiştirmedi. Tıpta böyle bir değişiklik asırlara baktı. Bugün bile bu değişiklik tamamiyle bitmiş değildir. Bunun sebebi de tıpta ameliyatın aklî olması için, pek eski olmaları yüzünden bilhassa anut olan itikatlar, âdetler, binnetice duygu ve ihtiraslardan mürekkep bir " muğlak „ dan sıyrılmağa mecbur olmasiydi. İçtimaiyat, doktorun ilk zamanlarda her tarafta büyücü ve papas ile ayni şey olduğunu gösterdi. Bir çoklarının sarî, korkunç olmak, apansızın görünmek gibi vasıfları olan hastalıklarla mücadele etmek onlara düşüyordu. Bu hastalıklar, vücude girmiş olduğu düşünülen fenalık yapıcı bir veya birkaç ruh fikrini zarurî surette telkin etmekte idi. Korkutma, büyü yapma, inandırma, tapma... gibi vasıtalardan başka ne ile bu fenalık yapıcı ruhlara karşı gelinebilirdi ? İçtimaî iş bölümü, tabiat bilgisinin ilerilemesi yavaş yavaş büyücüyü papastan ve doktoru bunlardan ayırdı. Fakat bu ayırma henüz, halâ günümüzde köy ve hattâ şehirlerimizde sayısı ihmâl edilemeyecek kadar çok olan büyücü ve çıkıkcıları ortadan kaldıracak kadar ilerilememiştir. Okumuş kimseler arasında harikalar ve anlatılması imkânsız tedavi menkabelerinden hoşlananlar oldukça çoktur. Nekadar kimseler *Meryem*'in, yahut bir *evliya*'nın hastalık esnasındaki mûcizeli tesirini azçok ayân bir surette kabul ederler ! Mekanik veya fizik kanunlarının hiçbir istisnası bulunamayacağı fikrini böylece reddetmiş olanlar, hayatiyat kanunlariyle istisna teşkil eden ahval ile pek iyi uzlaşırlar. Fakat kabul ettikleri bu mûcizeli tesirlerin, kabul etmedikleri ilim mûcizelerinden birçoğunu zarurî olarak ihtiva ettiğini göremezler.

Pek uzak devirlerden gelen birçok itikatlar, bu suretle, o itikatları kabul etmeyen bir tabiat telâkkisi ile yanyana yaşamaktadırlar. Keza birçok kafalar, bugün de kaba tenakuzlar karşısında, acı ve ölümden uzak kalmak gibi

şedit bir arzu ile anlaşılması kabil, bir ahenk halindedirler. Tedavi sanatının hasbî olmadığı zamanlarda, aynı arzunun nazariye ile ameliyenin tefrikını ağır ve güç kılmasına şaşmalı mıyız ? Eski çağın dikkate değer ilmî zihniyetlerle mücehhez doktorlar yetiştirmiş olmasını unutmayoruz. " Hippocratique „ yazılarının sahipleri, müşahedeyi, hattâ bazı ahvalde tecrübeyi pek iyi biliyorlardı. Keza Ortaçağ'ın karanlık asırlarına kadar, Araplar'da olduğu gibi Avrupa'da, meşhur seririyatçıların yetiştiğini ve XVI ncı asırdanberi tıbbî ilimlerin bir düziye ilerilediğini bilmiyor değiliz. Fakat bununla beraber, hemen beklenen her türlü tıbbî ve cerahî tatbikat haricinde, nazarî hayatiyat araştırmaları yapmak derecesine gelmemiş idi. Yeni olan böyle bir araştırma fikri, belki de XIX uncu asırdan evvel kabul edilemezdi. Karşısına birçok engeller çıkmakta idi. Bilhassa ananeye bağlı olan tecrübî yolların yerine daha aklî bir usul koymak zarureti gittikçe daha şiddelti duyuluyor, binnetice ilimde her yeni kazancın hemen tatbikata geçirilmesi isteniyordu.

XIX uncu asırda hayatiyat ilimlerinin, bilhassa mukayeseli teşrihin ve umumî uzviyatın terakkisi bu vaziyeti değiştirdi. Bu hususta doktor olmayan Pasteur'ün ve çoğu doktor olan muakkiplerinin keşifleri daha çok müessir oldu. Bu keşifler, diğer sahalarda olduğu gibi hayatiyat sahasında da en hasbî ve ameliyeye zahiren en yabancı olan araştırmaların günün birinde hayran kalacağımız bir bereket ve tatbikat istidadı gizlediğini kat'î ve parlak bir surette ispat ettiler ve tedavi sanatının yükselmesinin, maraziyat ve uzviyat kadar mikropyoloji ve hayatiyat kimyasının da zarurî surette bağlı olduğunu gösterdiler. Bunun neticesi olaraktır ki tıbbın ve cerrahlığın dayandığı ilmî bilgi, ameliyenin yanlış anlaşılmış ve hemen tatmin isteyen alâkası dolayısiyle, hayatiyat içinde keyfî olarak kesili bir kısma ircâ edilmiş olmaktan uzaktır. Tıbbın ve cerrahlığın nazarî temelleri, bilâkis doktor için zarurî olan ameliyat ve âlet ihtiyaçlarına hiçbir zarar vermeksizin, gittikçe kuvvetlenir. Fakat böyle bir netice, ancak dünün hattâ, daha doğrusu, bugünün eseridir; her nekadar artık müemmen bulunuyorsa da henüz itirazdan kurtulmuş değildir.

Tıp ile, onun ilişikli bulunduğu ilimler arasındaki münasebetlerin tarihini umumî çizgileriyle olsun, göstermeğe lüzum kalmadan, nazarî araştırmanın amelî görüşten nasıl yavaş yavaş ayrıldığını görüyoruz. Hattâ bu yürüyüşün başlıca merhalelerini gösterebiliriz de.. Nazariyenin ameliyeden ayrılışı, asıl ilmin nefsîlikten kurtulması, yâni bir taraftan hâdiseler ve bulunacak kanunları, diğer taraftan bu hâdise ve kanunlardan başlangıçta ayırt edilmesi mümkün olmayan itikatlar, hisler, amelî ihtiyaçlar arasında bir ayrılmanın vukubulması nisbetinde vücude gelmiş ve sarahatle belirmiştir. Bu suretle ilkin bu hâdiselerin 1) " Sırrî — Mystique „ olmaktan çıkması (yâni sadece hazır bulunmaları, yahut filân fert ve zümre hakkında iyi veya fena düşünmeleri *suretiyle* hâdiseleri *husule getiren* veya durdurtan *ulûhiyetlere,*

ruhlara inanmanın kaybolması); sonra 2) " Mabadettabiî — Métaphysique „ *vasfını* kaybetmesi (yâni " hayatî bir *umde* „ nin, ve canlı mahluklara mahsus ayrı bir kimyanın nihayet bulması), nihayet bu hâdiselerin 3) hayatiyat vakiaları arasına girmesi için hassaten insanî olan seciyelerini kaybetmelri lâzım idi. İşte yalnız o zaman, " hayat „ a ait nazarî ilimler, iş görme vasıtalarını kendilerinden alan sıfatlardan tamamiyle ayrılmışlar, amelî hayatın hemen tatmin isteyen ihtiyaçları; ilmî arıaştırmanın idare edici prensipi olmak sıfatiyle kendilerini hissettirmekten artık alıkalmışlar, hülâsa yalnız o zaman hayatiyat hâdiseleri, uzun zamanlardanberi gayri uzvî dünyanın tetkik edildiği zihniyet dahilinde ve aynı şeyilik ile tetkik olunmağa başlanmışlardır. İlmî ameliyeden açık ve usulî bir surette ayırt etmenin, bununla beraber aralarında aklî bir münasebet kurmanın nazariye ve ameliyeden her ikisine aynı derecede faydalı olduğunu tecrübe pek çabuk ispat etti. Fakat bu ayrılmanın aynı zamanda kazanılması nekadar güç birşey olduğunu da gösterdi.

— II —

Bu halin ahlâka tatbiki. — Feylesofların ahlâkta «nazariye» ve "ameliye„ye verdikleri hususî mana. — Onlara göre ahlâk, nazarî olmak sıfatı ile ya düstur'cu veya teşrici olmalı. — Bu fikrin tenkıdi. — Hakikatta nazarî ahlâklar, nazarî değil, düsturcudurlar.

Hayatiyat vakılarının bulunduğu sahayı bırakarak, bir kısmını asıl ahlâkî vakıaların da teşkil ettiği içtimaî vakıalar sahasına geçdiğimiz takdirde güçlük daha az olacak mıdır? Bunu hiç zannetmeyoruz. Herkesin itiraf ettiği gibi içtimaî vakıalar, hayatiyat vakıaalrından daha büyük bir *muğlaklık* taşımaktadır; bu yüzden ilmî surette tetkikleri daha güçtür. Bunun Comte-danberi birçok defalar gösterilen sebeplerini burada hatırlatmak fazladır. Yalnız hiç kimsenin itiraz etmediği bir vakıayı gözönüne almak yeter: *İçtimaî* vakıaların müsbet ilmi henüz *İncohative* merhalede bulunmaktadır. Bu meselede ameliye, ekseriya hiç değilse bize çok yakın bir zamana kadar, kazanılmış tecrübelerden başka hiçbir kaynağa baş vurmamıştır. Fakat *asıl ahlâk denen vakıalar* en devamlı ve en *samimî* tarzda duygularımıza, inandıklarımıza, ihtiraslarımıza, ferdî, mâşerî korkularımıza ve *ümitlerimize* ait olan vakıalar olup umumiyetle yalnız bu bakımdan gözönüne alınırlar.

Ahlâkî vakıaları *dışarıdan*, şeyî surette ve diğer içtimaî vakıalarla ilişikleri dahilinde düşünürsek, şüphesiz içtimaî vakıalar makulesinden olduklarıı, binnetice onlar gibi ilmin mevzuunu teşkil ettikleri görülür. Fakat şurda nefsî surette ve vazife, vicdanî azâp, liyakat, liyakatsizlik, ayıplama, öğme duyguları şekli altında tezahür etmek itibariyle büsbütün başka seciye arzederler. O zaman yalnızca " iş „ ile ilişiği bulunduğu ve ameliyeden başka

hiçbir şeye tâbi bulunmadığı zannedilir. Bu iki telâkkiden evvelkisi âdetlerimize *muhalif* iken ikincisi herkesçe kabul edilmiştir. Hissi selim kadar filozofların da âşina bulunduğu bu ikinci telâkki hiç kimsenin dikkatini çekmedi. Bu telâkkilerden ilki, ahlâkî vakıaların içtimaî vakıalar olduğunu, binnetice aynı usulün her iki çeşit vakıalara tatbik edildiğini prensip olarak vazeden ilmî içtimaiyata mahsustur; eşyaya bu gözle bakmağa alışmamış olanlarda hemen hemen daima gırizî bir itimatsızlık uyandırmaktadır.

Ahlâkta nazariye ve ameliye ayrılığının açıkça vazedilmiş olmasından uzak bulunmamız dolayısiyle bu ayrılık formülü ortaya henüz atılmıştır. Kendisini kabul ettirmek için çok kuvvetli olan bir mukavemeti yenmeye mecbur olacaktır. Mekân içinde tahaddüs eden ve aşikâr bir surette irademizden müstakil kanunlarla işleyen hayatiyat hâdiselerinde nazariye ve ameliye ayrılığının kabul edilmiş bulunması, henüz vaki olmuştur. Bu böyle olunca, zahiren ancak şuura tâbi olan ve kaynaklarını insanın hür iradesinden alan ahlâkî vakıalar meselesinde bu tefrikın kabul edilmiş olmaması pek tabiî değil midir ? Ahlâktan maada sahalarda tabiî hâdiseleri tanımağa savaşan ilim ile *onları tadili* araştıran sanatımızın vetirelerini zahmetsizce, hiç değilse düşüncemizde, arıyoruz. Makineyi yapan, mahz mekaniğin ortaya koyulduğu formülleri kollanır. Teşrihci ve uzviyatcı, mümkün olan tedavi tatbikatını başkalarına bırakmak suretiyle yalnız vakıaları ve kanunları bilmeğe çalışır. Fakat bahis ahlâk olunca ameliyenin, ameliyeden ayrı bir nazariyeye tâbi oluşu meselesinin birdenbire *silindiği zannedilir*. Ameliye, artık bize verilmiş olan şeyî bir şeniyetin, insanın aklî müdahalesi neticesinde, tadili demek değildir. Şuur prensiplerini yine kendinden aldığına bizzat şahadet eder görünüyor. Halbuki asıl bu ameliye -yâni şuurumuzda nefsî surette beliren mecburiyet kanunu, bu kanuna ve başkalarının haklarına karşı saygı duygusu- nin şeyî surette -âdetler, örfler, kanunlar şekli altında- tasavvur edildiği takdirde diğer içtimaî vakıalarla beraber ilmî bir usul ile tetkik edilmesi gerektir. Bu zihniyete alışmak için de uzun bir düşünme denemesi geçirmelidir.

Şu halde " ameliye „ kelimesnin birbirinden tamamiyle ayrı iki mânası vardır. İlk mânada " ameliye „ ferdî ve maşerî davranış kaidelarini, vazife ve haklar sistemini, bir kelime ile insanların arasındaki ahlâkî münasebetleri gösterir. Artık sadece ahlâka ait olmayan ikinci bir mânada " ameliye „ umumî olarak " nazariye „ ile çarpışır. Meselâ mahz fizik nazarî bir araştırmadır, tatbikî fizik ise ameliye ile ilişiklidir. *Bu ikinci mâna ahlâkî vakıalara yayılabilir ve yayılmalıdır da.*. Bunun için bütün ahlâkî vakıalar yâni kelimenin ilk mânası ile anlaşılan " ameliye „ nin bizzat, hakikaten aklî olan bir tetkike mevzu teşkil etmesi, yâni hasbî ve nazarî olması kâfidir. Mevzu yetesiye bilindiği, yâni ahlâkî vakıaları idare eden muayyen miktarda kanunlar elde edildiği zaman ilmî bilginin aklî şeikIde tatbiki suretiyle, ameli-

yeyi değiştirmek ümidi vardır. İşte yalnız o zaman, ameliye ve nazariye münasebetleri ahlâkta tabiî surette bir nizam altına alınmış olacaktır.

Fakat denebilir ki nazarî ahlâk ile umumî ahlâkın birbirinden ayırt edilmesi için bukadar zahmete lüzum yoktur. Bu tefrik zaten herkesin yaptığı, tamamiyle aydın olan birşey değil midir ? Nazarî ahlâk muhakeme suretiyle hareket tarzının prensiplerini koyuyor; umumî ahlâk bu prensiplerden tatbikat çıkarıyor. Şu halde burada ameliye, her yerde olduğu gibi, önceden yapılmış nazarî bir bilgi ile tanzim ediliyor. Deminden ileri sürülen düşünceler bu vakıa karşısında mânasız kalırlar. Ameliye ile nazariye arasında yapılması istenen tefrikin bilhassa ahlâkta güç olduğu ve henüz tasarlandığı doğru olmadıktan başka, münevver kafalara, ahlâktaki kadar hiçbir sahada açık ve ayân görünmemiştir.

Filhakika bu tefrık mevcuttur. Fakat sağlam bir esasa dayanıyor mu ? Nazarî ahlâklardaki " nazariye „ ne mahiyettedir ? Halletmek istedikleri meseleler ne nevidendir ? Bu nazarî ahlâklar ister sezgiden hareket etsinler ve kablî yoldan yürüsünler, isterse istikra ile başlasınlar ve tecrübî usul kullansınlar, ancak iş ile doğrudan doğruya ilişiği olan meseleleri yoklar-lar: meselâ insanın hangi gayeleri takibe mecbur olduğunu araştırmak, bu gayelerin birbirine tâbi bulundukları bir nizam bulmak, bu gayeler içinde " en yüksek „ olanının bulunup bulunmadığını göstermek; " iyi „ lerin sırasını yapmak, insanlar arasındaki münasebetleri idare eden prensipleri tesbit etmek. Kısası, istenen şey bir tercih nizamı elde etmek ve Lotze'un sevdiği bir ifadeye göre değer hükümleri bulmaktır. Fakat acaba bu, ilmin, asıl nazarî olan araştırmanın vazifesi midir ? İlmin, tarifi icabı, olanı tanımaktan başka bir işi yoktur. O ancak, verilmiş bir şeniyetin bir parçası veya manzarasına zihnimizin usulî şekilde tatbıki neticesinden ibarettir. İlim, hâdiseleri çeviren kanunları bulmağa doğru gider ve ona varır. Riyaziyat, astronomi, fizik, hayatiyat, filoloji... ilâh bu nevi ilimlerdir. Nazarî ahlâk ise tamamiyle başka bir mevzu güdüyor. Mahiyeti itibariyle teşricidir. Vazifesi, tanımak değil, *buyurmak*'dır. Hiç değilse tanımak, ve buyurmak onun için birdir. Gayesi, mümkün olduğu takdirde, işin idare edici kaidelerini tek bir prensipe bağlamaktır. Şüphesiz bu çeşit bir sistemleştirmeye de, istenirse, " nazariye „ demek kabildir. Fakat bu, " nazariye „ kelimesini bir sanatın kaidelerine mü-cerret şekilde formüllendirmek mânasını veren -meselâ gemi inşaatı nazariyesi, şelâleleri kullanma nazariyesi gibi- dar ve hususî bir mânada almak ile olabilir. Yoksa " nazariye „ nin, ilmî ve hasbî bir araştırmaya mevzu olarak alınan bir meselenin nazarî tetkikı mânasını taşıdığı bir yerde değil, nazarî ahlâklar ise bu son tarife cevap vermezler. Hattâ bu cevap vermek lüzumu karşısında kendilerini müdafaaya da kalkışırlar.

Bundan başka bazı feylesoflar, meselâ Wundt, ahlâkı düsturcu ilimler arasına sokmayı ileri sürüyarlar. Fakat mesele nazariye ve düstur kelimeleri-

nin özleşip özleşemeyeceklerini, hakikaten düsturcu olan ilimlerin mevcut olup olmadığını bilmektir. Her düstur bir işe, yâni ameliyeye aittir. Bilgiye ancak dolayısiyle, bir netice olmak sıfatiyle tâbidir. Düstur, şeyî şeniyet ile münasebeti azçok uzak olabilecek ananelerden, itikat ve tasavvurlar - dan çıkar. Bu itibar ile o, tecrübîdir. Desteği, bu şeniyetin sıhhatlı bir bil - gisi, yâni ilimdir. Fakat bu, ilim olarak gözönüne alınan bu bilginin düsturcu bir ilim olması demek değildir.

İlim tatbikata sadece sağlam bir temel verir. Aksi takdirde riyaziyattan itibaren tatbikata meydan veren bütün ilimlerin düsturcu olması lâzım ge - lirdi. Fakat riyaziyatın muhakemeci ve nazarî ilmin asıl örneği olduğu aşikârdır.

Bir ilmin ilim, yânı nazarî olmak yüzünden düsturcu olduğunu söyle - mek ancak birbiri ardısıra gelen iki ânı karıştırmaktır. Bugün mevcut olan bütün ilimler ilkin nazarîdirler. Sonra eğer mevzuları elverişli, tatbikata yol açacak kadar *yetesiye* ilerilemiş iseler, düsturcu olurlar.

Şüphesiz muhakeme ve tatbikat bakımlarındaki ayrılma ağırca cereyan edebilir. Bilhassa amelî hayatın *mücbir* alâkaları, mevcudiyetleri zarurî olan kaidelerin o ane kadar elde edilmiş bulunan ve azçok ilmî olan bilgilerin ye-kûnünden ayrılması ile sekteye uğradığı zaman, bu ağırlık tabiidir. O vakıt bilgi iş kaidesinden ayrılmamış gözükür. Nitekim tıp bu mânada, yukarıda gördüğümüz gibi, birnevi düsturcu ilim mahiyetini pek yakın bir zamana ka-dar muhafaza etmiş idi.

Fakat vaziyet ahlâk hakkında böyle tasavvur edilmemiştir. Ahlâk asıl nazarî safhasında düsturcu olacak, " ilim olmak itibariyle teşrici „ mahiyeti-ni taşıyacaktır. Bu ise bilme emeğini, işi tanzim etme emeği ile karıştırmak-tır ki tahakkuku imkânsız bir dâva teşkil eder. *Vakide* nazarî ahlâk sistem - leri bu dâvayı gütmemişlerdir. Hiçbir zaman kelimenin asıl mânasiyle muha-kemeci değildirler. Bilmeğe mevzu olarak alınmış tecrübî veya aklî, şe - niyetin kanunlarını hasbî surette elde etmek için umumî alâkalardan hiçbir zaman sıyrılmamışlardır. Kısası, bir ahlâk, nazarî olmak istediği vakıt bile, düsturcudur. İşte düsturcu olmasından dolayıdır ki hakikî surette nazarî olmamıştır.

Böylece nazarî ve amelî ahlâklar mahz ve tatbikî riyaziyelerde görül - düğü şekilde birbirlerinden başka değildirler. Hakikatte nazarî ve amelî ah-lâkların her ikisinin de mevzuu ahlâkî işi tanzim etmektir. Yalnız bir fark : amelî ahlâk *hususî* vazifelerin müşahhas teferrüatını araştırır. Nazarî ahlâk ise mecburiyetin " iyi „ nin, ve âdaletin en yüksek formülüne irişmek is - ter. Bu suretle nazarî ahlâk, amelî ahlâk yanında, tecridin, umumîliğin ve sistemleştirmenin yüksek bir derecesini arzetmektedir.

Bundan başka amelî ahlâklar, umumiyetle birbirlerine benzerler. Hal - buki nazarî ahlâklar başka başkadır. Evelkiler yalnızca ahlâkın müşahhas

meselelerini yoklamakla kalırlar. Bu meselelerin sayısız olmasına rağmen, ameli ahlâklar, iyice çizilmiş bir saha üzerinde durmaktan geri kalmazlar. Nazari ahlâklarda ise bilâkis, muhtelif kaynaklardan gelen ve ahlâki unsur ile azçok mahlût olan unsurlara hemen hemen daima rastlanabilir. Bu unsurlar bazan insanın âkıbeti, insanın kâinattaki mevkii etrafında yapılmış felsefi düşünceler, dinî itikatlardır; bazan tabiî meyelânların mahiyetine ve kuvvetine dair ruhiyatça araştırmalardan; bazan şahıslara ve şey'lere ait olan haklarla ilişikli hukukî düşünceler ve tahlillerdir. Bu unsurlar ahlâk hakkındaki felsefi muhakemelere nazarî bir manazara verirler. Fakat bu, bir görünüştür. Vakide nazari seciye taşıyan bu mülâhazalar, ileride göreceğimiz gibi, bağlı bulundukları iş kaidelerini hakiki surette kurmazlar. Burada prensip ve netice münasebeti değil, fakat çok karışık, karanlık, ekseriya sosyolojik bir tahlilin yardımı olmaksızın aydınlatılamayacak birnevi münasebet vardır. Fakat *nazari rengini* taşıyan kaziyelerle ahlâkın bu kaziylere sıkıca bağlı veya onlardan teşkil edilmiş görünen umumî kaideleri, bize ahlâkı aynı zamanda " nazarî ve düsturcu „ bir ilim olarak gösteren vehmi devam ettirmeğe hayli yardım etmişlerdir.

O halde ahlâkın, kelimenin ananevî mânasiyle, nazarî bir ilmi yoktur ve bulunamaz da.. Çünkü bir ilim, nazarî olmak sıfatiyle düsturcu olamaz. Fakat bu, ahlâk üzerinde ilmî bir araştırmanın imkânsız olduğunu söylemek midir ? Bilâkis nazarî ve amelî bakımların ayırt edilmesi, bu araştırmanın mevzuunu tarif etmemizi kolaylaştıracaktır. " Nazarî „ bir ahlâkın müphem telâkkisi kaybolmağa yüz tutarken başka bir nazarî ahlâk telâkkisi vazıh ve müsbet bir şekilde teşekküle başlayor. Bu telâkki şundan ibarettir: mecburiyetler, haklar ve umumiyetle vicdanın muhtevaları vakıalar yekûnüdür, bir kelime ile ilim mevzuu olarak bize verilmiş bir şeniyettir. Bu şeniyeti diğer içtimaî hâdiseleri araştıran aynı usul ve aynı zihniyet ile yoklamak gerektir.

Science des Moeurs'den çev.: Z. F.

---

[1] Bakınız : Durkheim, *Les règles de la mét. socio.* İkinci basım, Paris 1909. Ruhu ile tamamen anlaştığım bu eserin müellifine borçlu olduğumu burada hatırlamakla bahtıyarım.

YENİ BEDEN TERBİYESİ KANUNU

III

RAHMİ APAK

Geçen defaki yazımı, yurtta, yeni beden terbiyesi kanunu hükümlerine göre, kurulması lâzımgelen kulüplerin sayısındaki çokluktan doğan hayretlerle bitirmiş idim.

Bu kulüplerin kendi içine toplayacağı yurttaşların sayısı da yeni kanun ile tahdit edilmektedir. Köylerde *elli* üyeliden fazla ve şehirlerde ise *beşyüz* üyeliden fazla kulüp olmayacaktır. O halde, köydekiler, kulüp değil, birer gençlik birliğidir. Şehir kulüplerinin beş yüzden fazla üyeli olmaması, bir spor kulübünün beş yüzden fazla genci yetiştirmekte maruz kalacağı güçlüğün düşünülmesinden başkaca, şehirlerde de, spor teşekküllerinin gençlik birlikleri manzarası almasına itina edilmesindendir.

İstanbul'da, yeni kanuna göre *sekiz yüz* kadar spor kulübünün kurulması icabedeceğini evvelki makalemde yazmıştım. Şimdi, meselâ bu *800* kulübün, futbol müsabakaları için bir mevsimlik fikistüran tanzimini düşünelim. Binlerce maç yapılmak lüzumu hasıl olacaktır. Bukadar çok hareketin Fener, Beşiktaş ve Taksim gibi sayılı birkaç spor sahasiyle başa çıkarılamayacağı pek bedihîdir. Görülüyor ki, yeni kanun, İstanbul şehri için yeni külfetler koymaktadır. İstanbul'a, yeni kanunun hükümlerini yürütebilmek için, en aşağı yirmi kadar spor sahası lâzımdır (Tribünleriyle ve her türlü tesisleriyle).

Ankara, İzmir ve saire gibi nüfusu artık olan ve artmakta olan diğer şehirlerimiz de ayni ihtiyacı düşünmek karşısındadırlar.

Vilâyetlerde kurulacak spor ve beden terbiyesi birliklerinin her türlü spor ihtiyaçlarını karşılayacak sahaların da biran önce vücut bulması lâzımdır. Yeni kanun, bütün bunları gözeterek, vilâyet hususî idareleri ile belediyelere malî külfetler yükledi. Vilâyetler hususî idareler bütçeleri kendi gelirlerinin yüzde ikisi ve belediyeler de yüzde dördü nisbetinde bir parayı bu maksat için ayırmağa mecbur tutuldular. Bu münasebetle, bizde sporun, on beş yıldanberi olan malî durumundan biraz bahsetmek faydasız olmayacak.

Bundan on beş yıl önce, *(Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı)* kurularak hükûmete yardım için müracaat eylediği ilk yıldan itibaren, hükûmet bu

müessesenin faaliyeti için bazı yıllar *50* bin lira kadar bir yardım yapmakla işe başlamıştır. Bu yardım, *İttifakın* dış temasları için sarfediliyordu. Beş altı yıl sonra yardım miktarı *80* bin liraya çıkarılıyor, bundan beş yıl önce *120* bin lira oluyor. Nihayet, *İdman Cemiyetleri İttifakı* Türk Spor Kurumu na tahvil edildiği yıldan, bir yıl önceden itibaren 239 bin liraya çıkıyor ve o vakıttanberi *239* bin lira olarak devam ediyor.

Memleketi biran evvel sahalandırmak işini ön plâna alan Cümhuriyet Halk Partisi, bu paranın *100* bin lirasını, her yıl, muhtelif vilâyet merkezlerinde kurulmasını teşvık eylediği stadyomların yapılmasına yardım için dağıtmağa başlamıştır. Böylece, üç yılda *300* bin liralıktan fazla bir yardım yapmıştır.

Dört yıldanberi, merkez bütçesinden başkaca vilâyetler ve belediyeler dahi, mahalli spor haretlerinin yaşatılmasını sağlamak için para ayırmaktadırlar. Her vilâyet, kendi kabiliyetine göre para veriyor, ve yılda, bu paraların vasatî yekûnü 120 bin lira kadar tutmaktadır. Fakat yeni kanun, vilâyetlerin ve belediyelerin vermeğe alışık oldukları bu paranın miktarını çok arttırdı. Şimdiye kadar, kendi gönül rızalariyle fazla miktarda para ayıran fakir bütçeli vilâyetler bulunduğu gibi, sporu çok ihmâl eden zengin bütçeli vilâyetler dahi vardı. Meselâ Balıkesir, şimdiye kadar spor için en fazla para ayıran bir vilâyet merkezi olarak tanınmımştır. İstanbul vilâyeti ise şimdiye kadar yılda spora (2000 - 4000) liradan fazla yardım yapmazken, yeni kanun ile her yıl 300 bin lira kadar bir para ayırmağa mecbur olacaktır. Her yıl ayrılacak 300 bin lira, İstanbul'un büyük stadyomundan başka, birçok küçük stadyomcukların yaratılmasını sağlamağa kiafyet edecek bir paradır. İstanbul sporcuları, bu kanun çıktığı zaman niçin sevinmediler, yahut sevinç tezahürleri göstermediler, ve İstanbul'un düzünelerce spor muharrirleri neden kendi sütunlarını bu münasebetle şenlik bayraklariyla süslemediler, bunu anlayamadım.

Yeni kanun, bütün memleket hususi idare ve belediyelerinden bir buçuk milyon lirayı spora ayırıyor. Ayrıca, merkezden de beş yüz bin liralık bir yardım yapılacağını kabul edersek 2 milyon liralık bir spor bütçesiyle, *Yeni Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü* 939 malî yılından itibaren işi ele alacaktır. Haydi sporsevenler, ne duruyoruz, bayram yapmalıyız. İşte, Cümhuriyet, beden terbiyesi, spor ve gençlik işini de halletti. Hükûmetimize candan teşekkür edelim.

Kulüp ve spor sahası bahsını bitirmezden önce birşeye işaret etmeyi faydalı buluyorum. Yeni kanun tatbik edilmeye başladığı andan itibaren, memleket sporunda gözüken profesyonelci temayüllere karşı da kat'î bir mücadeleye girişmek mümkün olacaktır. Çünkü, herhangi bir spor kulübü, *Beden Terbiyesi Genel Direktörü*'nün teklifi ile Vekiller Heyeti'nin vereceği kararla kapatılabilecektir. Böylece spor sahalarını bir geçim vasıtası ve

sporu (futbolu) ve sporcuları (futbolcuları) bir geçim veya şöhret temin etme âleti olarak kullanmak çığırını açan, ve bunu temin etmek için sporculara da tahsisat ve para vererek gençliği profesyonelliğe alıştıran bazı kulüplerin bu hareket tarzlarının önüne geçilecektir.

Muharrirlik, doktorluk, avukatlık, para kazanmak için girişilen bir meslektir; fakat vatanı müdafaa için girilen kışlalarla, vatan müdafaasına elverişli yurttaşlar yetiştirmek için girilen spor kulüplerinde alışveriş ve kazanç olmaz.

Yeni " Beden Terbiyesi Kanunu „ nun mühim hükümlerinden birisi de memlekette bir " *Yüksek Beden Terbiyesi Enstitüsü* „ kurulması için koyduğu mecburiyettir. Kanunun maddesi, bu Enstitü'nün kurulmasını, şimdilik, devletin malî vaziyetinin müsaade edeceği bir zamana bırakmakta ise de, herhalde *Genel Direktörlük*, bu müessesenin kurulmasının geçikmemesi için ilk yıllardan itibaren tedbir almaktan geri kalmayacaktır.

" Yüksek Beden Terbiyesi Enstitüsü „ ordu için, maarif için ve beden terbiyesi teşkilâtı için yüksek ve orta vasıflı beden terbiyesi öğretmenleri yetiştirdikten başkaca, beden terbiyesi ve Halkevleri teşkilâtı için de her türlü sporları bilen ve öğreten kılavuzluk eden *antrenörleri* ve *monitörleri* yetiştirecek bir ilim ve pratik ocağı olacaktır. Komşu Sovyet Rusya'da, sporun teknik ve kalite bakımından, kısa bir zamanda inkişafına büyük yardım yapan böyle yüksek müesseseler beş altı tane vardır. Nüfusu sekiz milyonu aşmayan Macaristan'da birisi ordu için ve diğeri de halk için iki tane Yüksek Beden Terbiyesi Mektebi açılmıştır.

Türk Spor Kurumu'nun bu sene, dört beş ay müddetli bir devrede yetiştirdiği antrenörlerin yakın zamanda faydaları görülecektir. Yüksek Beden Terbiyesi Enstitüsü, sporun doktorluk kısmını da ihtiva edecek ve sıhhiyemizi yâni doktorluğumuzu da kendisi içine sokmuş olacaktır.

İşte ben, yeni Beden Terbiyesi Kanunu'nun muayyen ve mühim hükümlerini, *Ülkü*'de birkaç kısa makale ile analiz etmek istedim. Sporcuların ve spor için yazmak itiyadında bulunanların da bu kanunu bir kere okuyarak kıymetli fikirlerini ortaya atmalarının yeni kurulacak Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nde çalışacak arkadaşları ışıklamak bakımından faydalı bir iş olacağı tabiidir.

HALKEVLERİ'NDE BEDEN TERBİYESİ

NİZAMETTİN KIRŞAN

Büyük Millet Meclisi, 15 inci cümhuriyet yılının yaz tatiline geçerken, 938 haziranının 27 inci günü, yurttaşara çok mkhim bir kanun daha sundu : " *Beden Terbiyesi Kanunu* „.

Bu kanunun birinci maddesi :

" Yurttaşın fizik ve moral kabiliyetlerinin ulusal ve inkilâpçı amaçlara „ " göre gelişimini sağlayan oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerini sevk ve „ " idare etmek maksadiyle Beşvekâlet'e bağlı ve hükmü şahsiyeti haiz bir „ " [*Beden Terbiyesi*] Genel Direktörlüğü kurulmuştur „ demekle hem yeni ve çok lüzumlu bir teşkilâtı emir, hem de " *Beden Terbiyesi* „ni tarif etmiş bulunuyor.

Filhakika, Fransızlar'ın Culture physique, Education physique ve Gymnastique; Almanlar'ın Körperliche Erziehung, Leibesübung ve Turnen dedikleri, fakat anlamları arasında bazı farklar bulunan muayyen beden hareketlerine Sport adı altında toplanabilecek diğer faaliyetleri de katacak olursak vücudun sağlık, sağlamlık ve başarı kabiliyetlerini artırmaya yarayan ve herbiri tatbik sahalarında ayrı birer değer olan bu vasıtaları " Beden Terbiyesi „ terkibi, bütün şubeleri ve teferruatiyle birlikte kendinde toplanmış oluyor.

Bu kanunu ifade, " Beden Terbiyesi „ terimini, artık yalnız mektep programlarındaki ders saatlerine mahsur kalan mahdut vücut hareketlerini anlatmak gibi küçük ve dar bir çerçeve içinde daraltmayıp bu kanunun tatbikatiyle büsbütün genişleyecek ve tekmil memlekete şümullenecek olan beden harektlerinin oyun, jimnastik, spor, hattâ raks... gibi kollarıyla genişletiyor.

Kanunda : " Gençlerin beden terbiyesi ve sporu bu kanun ile kurulacak ve bu kanun hükâmlerine intıbak ettirilecek olan kulüpler ve gruplar vasıtasiyle yaptırılması „ isteniyor. Mektep ve kışla dış nda elli ve daha çok spor mükellefiyeti çağında yurttaş bulunan köy, kasaba, şehir ve münferit yerlerde kulüp, elliden az yerlerde spor grupları kurulur.

Spor mükellefiyeti çağında, yurttaş say sı 500 den fazla olan kasaba ve şehirlerde bir kulüple iktifa olunmay p -her kulübe 500 den fazla ve 200 den noksan düşmemek şartiyle- kasaba ve şehir kulüpleri tesisi beklenir „ deniliyor.

14 üncü madde ise :

" Halkevleri, kendi mensuplerine ve arzu edenlere kapalı veya açık salonlarda Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü ile müşterek olarak tertip edilecek programlara göre jimnastik, eskrim, güreş, yürüyüş, salon oyunları ve millî rakslar gibi beden terbiyesi hareketleri yaptırabilir „ demektedir.

Genel Direktörlük kurulunca yapacağı işler o kadar çoktur ki Halkevleri spor kollarına vereceği esaslı direktif belki geçikecektir.

Biz bu yazımızda Halkevleri'nin spor kollarında çalışan arkadaşlarla hasbihal etmek isteyoruz. Çalışmalarını yakından görebildiğimiz bazı Halkevleri'mizde, spor kolları, büyük himmetler sarfederek verimli bazı işler görmektedirler. Bu arada bilhassa Ankara Halkevi'nin bu vadideki faaliyetlerini takdirle anmak kadirşinaslık olacaktır. Burada, binanın altındaki eski Matbaa yeri mütevazı bir jimnastik salonuna çevrilmiş ve günün muayyen saatlerinde kadın ve erkeklere, iş güç sahibi olan fakat hareket ihtiyaçlarını takdir ettikleri için iş saatlerinin dışında biraz vücutlariyle alâkadar olmak lüzumunu duyan yurttaşlara işten anlar öğreticilerin nezareti altında beden hareketleri yaptırılıyor, duş ve yıkanma imkânları temin edilmiş bulunuyor. Bilhassa kışın açık havada hareket ve spor yapamayan yüzlerle gençle burası dolup dolup boşalıyor. Bu salondan kışın Ankara'nın atletleri, güreşçileri, eskrimcileri de kendi spor şubelerinin idman ve antrenmanlarını kendilerine ayrılan saatlerde, yapmak suretiyle faydalanıyorlar.

Beyoğlu Halkevi'ndeki salonda da buna benzer çalışmalar olduğunu bildiğimiz gibi daha çalışmalarını bizim yakından görüp duyamadığımız birçok Halkevleri'mizde de imkân ve vasıtalar nisbetinde bu gibi semereli çalışmalar yapıldığı muhakkaktır. Ancak, yine gazete ve spor mecmualarında gördüğümüz bazı haberlerle, yurt içinde sık sık dolaşmak fırsatını bulan arkadaşlarımızdan ve bizzat yaptığımız gezilerdeki müşahadelerimizden öğreniyoruz ki pek çok Halkevleri'mizin spor kollarnda vazife alan arkadaşlarımız Halkevleri nizamnamesinde bu kolların mesai direktifini veren maddelerin sarahatına rağmen mesailerini büsbütün başka çığırda güdegelmektedirler. Meselâ " Halkevi Takımı „ diye bir futbol takımı teşkil edip komşu spor kulüpleriyle bu takımı savaştırmak ve kulüplerle rekabet yolunu tutmak . . . Elbette Halkevleri'nin spor kollarından beklenen sportif faaliyetlerden değildir. Bilâkis, Halkevleri spor kolları, spor kulüplerine yardım, onların noksan tesis ve vasıtalarını temin, spor kulübü olmayan yerlerde de onların teşkil ve teşekkülüne müzaheret, sporun yayılma ve yapılmasına hizmet gibi vazifelerle bağlıdırlar. İşte yeni kanun bu mahzurları ortadan kaldırmış, on dördüncü maddesiyle Halkevleri'nin yaptıracakları beden terbiyesi faaliyetlerini tayin etmiş oluyor: Jimnastik, eskrim, güreş, yürüyüş ve salon oyunları, bir de millî rakslar.

Halkevleri'nde tatbık olunabilecek jimnastik hareketleri neler olabilir ?

Bu, şüphesiz, daha ziyade günlük hayatlarında oturarak çalışan veya lâzım olduğu kadar hareket edemeyen genç, ihtiyar, kadın, erkek bütün yurttaş - lara bu ihtiyaçlarını fennî ve sıhhî şartlar içinde karşılayıcı hareket jimnastikleri olacaktır. Bu, herşeyden önce genişçe bir oda veya salon, basit şekillerde, kolay ve az masrafla yaptırılabilecek bir duş ve yıkanma yeri, bir de öğretici eleman ister. Halkevleri'mizin herbiri için bu vasıtaların temini pek kolaydır. Şöyle 20-30 kişilik bir heveskâr grubunu kapalı havalarda çalıştırabilecek bir avlu, sofa, salon veya büyükçe bir odayı her Halkevi'mizde bulabiliriz. Duş tesislerine gelince: Bu da ufak himmetlerle, lükse kaçmamak, en basit ve pratiğini bulmak, fakat sıhhî şartlarını da ihmâl etmemek sure - tiyle kolayca temini mümkün olan bir şeydir. Öğretici eleman olarak hemen her Halkevi'mizin bulunduğu kasabada bir orta mektep olduğuna göre bu mekteplerin veya ilk okulların beden terbiyesi derslerini veren arkadaşlar - dan pekâlâ istifade edilebilir kanaatindeyiz. Ayni zamanda, pek yakında zengin bir programla çalışmaya başlayacak olan Ankara radyosu, iş saatleri dışında, jimnastik yapanlar için hususî neşriyat da yapacaktır. Bundan da faydalanılabilir.

Eskrim, bugün memleketimizde pekâz tanılan fakat terbiyevî ve fizikî kıymeti büyük olan ferdî mücadele sporlarından biridir. Vaktiyle cetlerimizin kılıç kullanmakta nekadar mahir olduklarını hepimiz biliriz. Kılıç kal - kan oyunları yakın zamnalara kadar düğünlerimizde, seyranlarımızda yapılan, zevkle seyrettiğimiz hünerlerdi. Modern spor âleminde Eskrim diye anılan ve hafif kılıç, epe (= meç) ve flore olarak üç silâhla yapılan müsabakalarla onların hazırlık idmanlarını yapmak isteyenlere bir vasıta temin etmek ve bu güzel sporu teşvik yönünde Halkevleri'miz pek büyük hizmetlerde bulunabilirler. Bu spor zekâyı, intikal süratini, çabuk karar vermeyi ve kararını hemen tatbik edebilmek melekelerini kazandırır; fertlerin savaş kabiliyetini, becerikliği, çevikliği ve çalâkiyi arttırır.

Güreş.. Bu millî ve ananevî sporumuzun modern tekniğiyle yurt içinde yayılmasına çalışmak, köylere varıncaya kadar güreş heveskârlarına asrî güreş tekniğini, vasıtalariyle birlikte götürmek, teşvik müsabakaları tertip etmek ve ettirmek, kendi çevreleri içinde güreş yapanlara her suretle müzahir olmak Halkevleri spor kollarının yapabileceği kolay işler arasındadır.

Kanunun Halkevleri için saydığı diğer faaliyetlerden salon oyunları ile millî rakslar hakkında başka bir yazımızda daha etraflı malûmat vermek istiyoruz.

BİRLEŞİK AMERİKA DEVLETLERİNDE SOSYOLOJİ

II

NİYAZİ BERKEZ

Lester F. Ward (1841 - 1913)

Geçen makalede fikirlerini anlattığımız Sumner *Sosyal Sınıflar Birbirlerine ne Borçludurlar* ? adlı kitabını neşrederek sınıf nazariyesini 1883 te ileri sürdüğü zaman diğer bir sosyolog buna istihza ile karışık kısa bir tenkıt yazmıştı. Ward'ın bu husustaki fikirlerini sonraları genişleterek yazdığı kitaplarının bir hülâsasını yapmağa çalışarak göreceğiz.

Lester F. Ward Chicago şehri civarında fakir bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. O tarihlerde bu havali henüz yeni inkişafa başlamıştı. Ward tam mânasiyle bir *frontier* çocuğu idi. Çocukluğunu çifçiler arasında geçirmiş, daha sonra Pensylvania'ya giderek orada çifçilik, daha sonra mektep muallimliği yapmış; Civil Harp çıkınca harbe gitmiş, harpte mesaha işlerinde çalışmış, yaralanınca Washington'a gitmiş, orada hükûmet memurluğunda bulunmuş; ve harpten sonra tahsilini bitirmek için Washington Üniversitesi'ne girerek hukuk mezunu olmuştur. Daha sonra ayni üniversitede tıp tahsil etmiştir. Ancak tabiat ilimleri üzerinde esaslı alâkası ve bilgisi olan Ward, paleontoloji, jeoloji, ve zoolojiden sosyolojiye geçmiş ve ancak hayatının son birkaç senesinde bir üniversitede sosyoloji profesörü olabilmiştir. Paleontoloji ve zooloji hakkında birçok eserler yazdığı halde, bir sosyolog olarak tanınmış; 1905 te kurulan Amerika Sosyoloji Cemiyetinin ilk reisi seçilmiş; daha birçok ilmi kurumların reisliğini yapmış, bu arada Milletler Arası Sosyoloji Cemiyeti'nin reisliğinde de bulunmuştur.

Ward, Sumner'in tam zıddı olan bir muharrirdir. Sumner az ve sistemsiz yazdığı halde Ward ciltlerce ve haddinden ziyade sistematik olarak yazmıştır. Kitapları âdeta bir kütüphanenin kataloğunu andıracak kadar tasniflerle dolu, birçok alışılmamış, kendisi tarafından uydurulmuş, ve bügün istimâlden düşmüş tâbirlerle doludur. Bu sathî farktan başka asıl büyük fark, ikisinin fikirlerinin hemen hemen birbirine diametrik olarak zıt oluşundadır.

Ward'a göre biyolojik âlemdeki tekâmül aynen cemiyet âleminde de caridir. Sosyal tekâmül yaratıcı sentez ile olur. Yaratıcı sentez ile yeni birşey yaratılmıştır; fakat bu yeni eskinin nehyi değil, onun tamamlanması demektir. Ward'ın *synergetism* dediği bu yaratma vetiresi üç kuvvet veya ihtiyaç tesiri altında oluyor : tegaddi, tenasül, ve emniyet. Bu ihtiyaçların tatmini hayvani seviyede intibakı meydana getirir. İntibak iki nevidir. Birincis passif veya uzvî intibaktır ki bunda ihtiyaçlar hedeflere en yakın bulunan vasıtalarla temin olunur. Bu hayvanî seviyede intibaktır. İkinci nevi intibak dolayısiyledir; yâni uzviyet burada muhite doğrudan doğruya intibak etmez; bir müddet durur, geçikir, dolambaçlı bir yol bulur. Bu da insanî seviyede intibaktır. Zihin ve zekâ bu seviyede doğar; çünkü insan muhitte bir müşkülle karşılaştığı zaman doğrudan doğruya aksülâmel yapamaz; yavaş yavaş bu gibi engellerin önceden kestirilmesi neticesi olarak zihin doğar. Şu halde sosyal intibak hayvanî intibaktan esas itibariyle ayrıdır. Ward böylece Darwinist naturalisme ve laissez fairciliğe hücum etmektedir. Gerek hayvanlar ve gerek insanlar müştereken biyolojik kuvvetlerle hareket ederler; fakat insanların intibakı fazla olarak teknolojik bir intibaktır ki burada vasıta ve hedefler birbirlerine doğrudan doğruya bağlı değildir. Hayvanların buluş - ları olsa bile bu buluşlarını kooperativ bir ceht ile ilerletemezler; halbuki insanların intibakı gaidir.

Ward sosyal kuvvetleri üçe ayırıyor : *ontogenetik* kuvvetler ki zevkı arama ve tehlikeden kaçınmadır. *Philogenetik* kuvvetler başlıca cinsî âmillerin üzerine istinat eder, faraza kan akrabalığına karşı olan hisler bu kuvvetlerin neticesidir. Nihayet *socio-genetik* kuvvetler gelir ki bunlar da moral, estetik, ve entellektüel kuvvetlerdir.

Sosyojenetik seviye de intibak dolayısiyledir; orada yeni insiyak ve heyecanlar doğmuyor. Gerçi cemiyetteki moral, estetik, ve entellektüel kıy - metler nihaî olarak insiyaklara giderler; fakat bu insiyaklar sosyal hayatta ilâya uğrarlar, içtimaileşirler, ve rasyonelleşirler. Sosyojenetik kuvvetlerin diğer bir hususiyeti de şudur ki o da iktisadî prensibin veya asgarî ceht kanununun hâkim olmasıdır.Tabiat müsriftir, ziyanlıdır; rasyonel cehtlerle insanlar tabiattan azamî mümkün istifadeyi temin edebilirler, ihtiyaçların ıztırapsız tatminini temin ederler. Şu halde zekâ sosyal bir kuvvettir; heyecanları kontrol eder, çatışmaları kaldırır, anlaşmayı mümkün kılar.

Ward ile Sumner arasındaki en bariz farkı görüyoruz. Sumner ile beraber o da kültürel yaratmanın biyolojik yaratmadan farklı olduğunu, kültürel âlemde birikme ile teknolojik mahsullerin elde edildiğini ve anane ile intikal ettiğini kabul ediyor, fakat fazla olarak zekânın, öngörünün, rasyonel plân-

laştırmanın cemiyet hayatının tâ kendisi olduğunu gösteriyor. Bunsuz insan münasebetleri hayvan münasebetlerinden farksız kalır.

Sosyal bakımdan bütün insanlar müsavidir, melekelerinde nekadar farklar olursa olsun her insanın sosyal mânada bir diğerinin müsavisi olmasına mâni olacak vehbî birşey yoktur. Tarihin gidişi insanlar arasındaki müsavileşme vetiresinden, ve tarihin hedefi beşerî hürriyetin tahakkukundan ibarettir. Bu gidişin tarihi başlıca üç merhaleden geçer : millî hürriyet, siyasî hürriyet, sosyal hürriyet.

Hürriyetin birinci merhalesinden önce birbirinden farklı zümreler istilâ, zapt ve inkiyat altına almakla birbiriyle temas haline gelirler. Neticede muhtelif heterojen zümreler homojen bir millî vahdet meydana getirirler. Millî vahdet siyasî-askerî bir organizasyonun yaratılması ile temin olunur. Millî vahdetin elde edilmesine rağmen bu nizamın bâriz hususiyetleri yine müsavatsızlıktır. Kast tefrikı, kölelik, ve şiddetli askerî bir hâkimiyet caridir. Millî teşekkül safhası muhtelif sosyal stratificasyon şekillerini doğurur. Umumiyetle fâtih ırk veya zümre mağlûpları esaret altına alır; kendileri aristokratik bir kast teşkil ederler. Bütün Ortazaman'larda aristokrasi hâkim olmuştur.

Fakat çok geçmeden siyasî hürriyet mücadelesi başlar. Siyasî hürriyet mücadeleleri esnasında başlıca üç sosyal sınıf tebarüz ettiği görülür: hâkim sınıf veya *ectoderm;* zengin sınıf veya *mesoderm;* işçi sınıf veya *endoderm.* Siyasî hürriyet mücadelesi neticesinde mesoderm veya orta sınıf veya zengin sınıf, hâkim sınıf veya aristokrat sınıfa karşi katî surette galebe çaldı. Burjuvazi'nin bu zaferi ile ve aristokrasinin siyasî tazyikının yıkılması ile beşeriyetin artık üniversel refah ve hürriyete kavuştuğu sanıldı. On sekizinci asırdan bugüne kadar böyle sanıldı. Fakat tam hürriyetin tahakkuku için bir safhanın daha geçilmesi ve sosyal hürriyetin elde edilmesi kalmıştır.

Cemiyetin aşağı tabakalarını teşkil eden büyük yığınlar bütün tarih boyunca esaret ve istismar altında yaşamışlardır. Serfliğin ve köleliğin kalkması ile ve sanayi sisteminin çıkışı ile yığınlar proletarya halini aldılar. Bunların çıkışı o kadar ehemmiyetsiz sayıldı ki on sekizinci asrın sonlarında siyasî inkılâpların en büyüğü olduğu zaman bile bu sınıf yine aşağı sayılmakta idi. Fakat şimdi bunların ehemmiyeti anlaşılıyor. İki asırdanberi bu aşağı tabaka beşeriyetin en büyük kafalarını yetiştirmektedir. İşçi hareketleri ile sınıf şuurunu duymağa başladığını da göstermektedir. Bunların başarmak istedikleri sosyal hürriyet inkilâbı şimdiye kadar başarılan millî ve siyasî hürriyet inkilâplarından çok daha şümullü ve güçtür. Çünkü sosyal hürriyetin tahakkukuna engel olan âmiller o kadar derin ve karışıktır ki en

yüksek kafalar bile bunun hallinde âciz kalmaktadırlar. Bunların bazıları, meselâ Spencer ve Sumner gibi, ilim vakıaları olduğu gibi almalı ve onların tabiî seyrine burnunu sokmamalıdır diyorlar. İlim namına bunların aleyhine mücadele etmek hâdiselerin tabiî seyrine karışmak değil de nedir ? Diğer taraftan sosyalistler'in ve Marxistler'in hareketleri de aynı derecede hatalıdır. Bunlar aşağı sınıfın yükselmesini kendileri temine çalışacaklarına bazan devlet kudretine bile kafa tutan kapitalistin kuvvetini aza sayarak onunla beyhude mücadeleye girişiyorlar.

Bu iki cereyanın ikisi de ilmî değildir. Laissez faire doktrini sosyal hürriyeti tahakkuk ettirmekte şuurlu cehdin rolü olmamasını kabulde kendi kendini nakzetmektedir. Diğer taraftan sosyalistler sosyal hürriyeti tahakkuk ettirmek için cemiyete hâkim olan kanunları bilmelidirler; işçi sınıfının vaziyetini yükseltmek için aksiyonlarını sosyoloji üzerine istinat ettirmelidirler. Ütopilere ve tek cepheli tarih felsefelerine sarılarak, cemiyetin temellerini sadece iktisadî âmillerde görerek cemiyeti yeniden inşaya temelden başlayacaklarına tepeden başlayorlar.

Ward'a göre işin doğrusu nerededir ? Gerek laissez faire ve gerek sosyalism bir nevi ilmî pessimisme yol açmaktadır. Pessimisme gitmeksizin cemiyetin terakkısini mümkün kılabilecek olan yegâne ilim sosyolojidir. Pür sosyoloji gösterir ki sınıf farkları tamamiyle sun'idir; yâni beşer tabiatının esasında vehbî hassalardan değil muhiti şeraitten doğmaktadır. Büyük mütefekkirlerin muhtelif sınıflardan çıkışı gösterir ki sınıflar arasında zekâ kapasitesi bakımından hiçbir fark yoktur. Eğer fark görüyorsak bu fark bilginin cemiyette müsavatsız bir tevezzüünden ileri gelmektedir. Cemiyetin yüksek sınıfları, nekadar saçma olursa olsun, kendileri için ve aşağı sınıfları idare etmek için faydalı ve pratik olan birtakım bilgilere maliktirler. Hâkim sınıflar bu bilgileri işlemek ve hazırlamak için emirlerinde bir sürü entellektüeller kullanırlar. En eski devirlerdenberi rahiplerin uydurdukları dinî fikirler mahkûm sınıfları istismar etmek için yapılmışlardır. Dinî fikirler halk yığınlarına meselâ istihsâllerini biraz daha iyi yapmak veya altında ıztırap çektikleri iklimî tesirleri izale etmek hususunda faydalı olmak şöyle dursun zararlı olmuşlardır. Açıkgöz hâkim sınıfların elinde din mükemmel bir istismar vasıtası haline gelmiş, hattâ bugün bile bütün dünyada ayni şey caridir. Halâ bugün çalışan adam emeğinden bu parazit bilgiye cizye vermekle mükelleftir. Tabiat ve hayat hakkındaki bilgimiz çok arttığı halde bu bilgiler ancak hâkim sınıfın kudretini artırmak için kullanılmakta; halk yığınları halâ hurafeler elinde esir olmakta; hâkim sınıflar ise ilmin neticelerini cemiyete tatbikten tedehhüş etmektedirler.

Aşağı sınıflar bu bilgiden o kadar cahil bırakılmaktadırlar ki mevcut nizamı ve tabiî ve zarurî sanıyorlar, ve kendi ihtiyaçlarını rasyonel bir tarzda formüle ederek talep edemiyorlar, onun yerine irrasyonel vasıtalara müracaat ediyorlar. Akıl ve ilim yerine kuvvete müracaat ediyorlar ve böylece kendileriyle sempatize olan münevverlerin kendilerinden uzaklaşmasına yol açıyorlar. Hâkim sınıflar tarafından kendilerine yutturulan yanlış fikir ve hurafelerle o kadar mezçolmuşlardır ki kendi vaziyetlerinin hakikî sebeplerini anlayamayorlar. Kendilerini istismar edenlerin hak ve faziletlerine ve onların adamları olan papasların vaazlarına inanıyorlar. Bu yüzden o kadar âtıl kalıyorlar ki ancak bir şefin idaresi altında harekete gelmek mecburiyetinde kalıyorlar.

Ward şuna kanidir ki cemiyetin temel hâdisesi akıl ve bilgidir; ve bugünkü cemiyetteki müsavatsızlıklar akıl ve bilginin müsavi olmayan bir tevezzüünden ileri gelmektedir. Bu vaziyet insanlığın mahiyetinde mündemiç olan birşey değil, muayyen sosyal şeraitin neticesidir. Bütün insanlar ayni sosyal mevkii kazanabilirler. Cemiyette bilginin müsavatsız tevezzüü devam ettikçe daima bir istismar eden bir de istismar edilen iki sınıf mevcut olacak ve sosyal hürriyetin tahakkuku da mümkün olmayacaktır.

Şu halde sosyoloji ne yapabilir ? Ward " tatbikî sosyoloji „ adını verdiği ilmin bu işle meşgul olması lâzım geldiğini söylüyor. Ona göre en mühim olan şey terbiyedir. Sosyolojinin gayesi üniversel terbiyedir. Bu terbiye, hâkim sınıfın menfaatlerine göre icat olunmuş fikir ve muhitleri genç ve olgun nesillere öğretecek bir terbiye değil sosyolojinin keşfedeceği cemiyet kanunlarının göstereceği esaslar dahilinde akıl, ilim üzerine müstenit lâik bir terbiye olacaktır.

İlim sosyal reform ve aksiyon içindir. Bu gayeye hizmet etmeyen hiçbir ilmî tecrübenin kıymeti ve meşruiyeti yoktur. İlmin rasyonel kullanılışı nazariye ile ameliyeyi birbirine bağlayacaktır.

Sumner Amerikan tefekküründe kalvinistler, daha sonra Alexander Hamilton tarafından temsil edilen fikir cereyanının bir nevi devamı idi ise Ward da, Roger Williams, daha sonra Thomas Jefferson ve Thomas Paine tarafından temsil edilen cereyanın devamıdır. Birisi aristokratik, teolojik, dogmatik, irrationalist vasıflar gösterdiği halde diğeri demokratik, lâik, kritik, rasyonalist vasıflar gösteriyor. Birinci tefekkür tarzına göre cemiyet nizamı nasılsa bir defa olduğu gibidir, cemiyetin içindeki bütün ayrılıklar, irrasynaliteler [illegible] kıalardır ve öyle kalacaklardır. Tarihin seyrini halk yığınları değil, seçmişler tayin eder. İlim bunları anlamağa çalışır, fakat onların değiştirilmesinde hiçbir tesiri olmaz. İkinci düşünüş tarzına göre ise

sosyal hayat mütemadiyen tekâmül halindedir, cemiyetin içindeki bütün farklılıklar, veya irrasyonaliteler zaruri ve ebedi değil muayyen şeraitin mahsulü olan geçici gayri tabiiliklerdir. Tarihin gidişini birkaç yüksek adamın insan üstü iradesi değil halk yığınlarının kanunları idare eder. İlim sosyal hayatın kanunlarını anladıktan sonra bu kanunları kullanarak sosyal siyaseti ilimleştirmeğe çalışmalıdır.

Sumner zamanında sosyologlar arasında pekâz malûm iken ve onlar tarafından o kadar sevilmezken bugün Amerikan sosyolojisi onu yeniden keşfetmeğe ve alâkadar olmağa başlamıştır. Ward, zamanında pek meşhur popüler olmuş, birçok sosyoloji muharrirlerine müessir olmuş, fakat bugün hemen hemen unutulmuş ve kitapları okunmaz bir hale gelmiştir. Bunu da ihtimal ki yeni sosyal problemlerin çıkışında ve sosyal hayata yeni yaklaşma telâkkilerinin doğmasında aramak mümkündür.

Ward'ın başlıca eserleri:

Dynamic Sociology, 2 cilt, 1883, *The Psychic Factors of Civilization*, 1893, *Outlines of Sociology*, 1898, *Pure Sociology*, 1903, *Applied Sociology*, 1906, *Glimpses of Cosmos*, 6 cilt, 1913, (makaleler kolleksiyonu).

İSLÂMİYET DEVRİ'NDE TÜRK SANATI

EKREM AKURGAL

Mısır'da Türk Sanatı

— Başı 67 in'i sayıda —

İbni Tulun ismindeki Türk generalı Mısır'da ilk Türk - İslâm hükûmetini kurdu (868-905) [21]. Ana vatandan gelen ve Samarra'da bulunmuş olan bu Türk kumandan Samarra'da gördüğümüz stilin tamamen aynının Mısır'da doğmasını temin etti. İbni Tulun mimarî noktai nazarından çok mühim olan camiinin dıvarlarını, kemerlerini ve pencerelerini yukarıda da bahsettiğimiz tahtadan dıvar kaplamalarıyla süsledi. Bu dıvarı kaplamak için kullanılan tahtaların dekorasyonu meyilli makta tekniğinde olup Samarra'da gördüğümüz motiflerin aynı kullanılıyordu [22]. Aradaki benzerlik okadar yakındır ki bu hususta fazla söz etmeği zait görüyoruz. Arap tarihçileri İbni Tulun'un sarayının dıvarlarını figürlü - kabartma tahtalarla kapladığını yazarlar, herhalde oradaki tezyinat da bu stil nevindendi. Bu stilin 9 uncu asrın ikinci bölümünde ve ondan sonra bir iki yüz-sene, Mısır'da hususî evlerde nekadar moda olduğunu o zamandan bugüne kadar elimizde kalmış mebzul miktarda kabartmalı tahtalar göstermektedir [22].

Abbasîler'e bağlı olan Ağlebîler'in de sarayın muhiti civarındaki sanat hareketinin Kairuan'da da (şimalî Afrika) kendisini göstereceği düşünülebilir. Elâbbasiye ismindeki eski saray bunu gösterir [23].

Türk olan Akşitler devleti zamanında (935-969) aynı sanat stil ve tekniği Mısır'da devam etti.

969 senesinde Fatımîler Mısır'a hâkim oldular. Onlar Berberî kavmine mensuptular, ve Emevî-Marok zevkteki sanat duyuşlarını beraber getirdiler. Fakat İbni Tulun'un Samarra'dan getirdiği sanat zevkı memlekette okadar yerleşmişti ki Fatimî devri (969-1171) sırasında Tulun sanatının yeni Fatimî motifler yanında şaşmadan ileri gittiğini görüyoruz. Yâni Fatımî devri

[21] Türk tarihi « T. T. A. K. » s. 191-93, Z. M. H a s s a n, *les Tuluni des*, Paris 1933.

[22] Gösterilen kaynakları ele geçiremeyenler *Ülkü* Nr. 49 şek 1 - 3 veya G. M i g e o n, *les arts musulmans*, Paris 1926 pl. 36 ortada; veya Berlin Paris müzelerinin herhangi küçük bir rehberinde.

[23] K ü h n e l - S p r i n g e r Bd, 6 s. 394.

sırasında İslâm sanatı Mısır'da Emevî tradisiyonunun izinde gidiyorduysa da, Tuluoğulları'nın bıraktığı mirâs kendini hemen bütünn zaman uzunluğunca hissettirdi. Meselâ tahtalar üzerindeki meyilli makta tekniği terk edildiyse de, Tulunit motifler halâ yaşamakta idi. Kahire'deki Arap müzesinde (Elâhzar, Seyda Rukiyya, Seyda Nefisa) taransportabl mihrapları bu nevidendir.

Fatımiler şiî olduklarından İran ile münasebet ve temas çok olmuştur. Bundan dolayı bu devirdeki bronz vesair mâden işlerinin Türk zevkından fazla Acem kültürünün tesiri altında kalması tabiî olduğundan bir hususta hüküm verirken çok dikkat etmek lâzımdır. Onun için Fatımî dinastisi zamanındaki Türk tesirini şimdilik bu kadarla göstermiş olalım. Bilâhara mimarî üzerinde görüşürken Tulunit tesirlerin bu sahada daha kuvvetle yürüdüğünü göreceğiz.

Memlükler devrinde (1250-1517) Nil memleketi tamamiyle Türk çerçevesine girdi. Tulunitler'denberi yerleşen Türk zevkı ve Türk sanatı yeni Türk kuvveti ile ve bu defa Selçuklu kardeşlerinin yardım ve tesiriyle kendisini Mısır'da daha kuvvetle iddiaya başladı. Şüphesiz Mısır'da bu devirdeki sanat yalnız ve yalnız Türk çehresi göstermiyor, Kühnel'in [24] de gösterdiği gibi mauresk ve garp tesirinde rol oynuyor. Fakat muhterem profesörün da kabul ettiği gibi asıl istikametin Türk zevki ile çizildiğini müşahede ediyoruz. Mimarî kısmını tetkik ettiğimizde bilhassa garbi Türkistan'dan alınma Kubbeli büyük mezarlar (Kümbetler) ve emsali eserler bize bu tesiri tebarüz ettirecektir.

Memlükler devrinde küçük sanatlar inkişaf buldu. Selçuklar arasında Mezopotamya'da 12 inci asırda meydana çıkan -cuivres incrustés ve bu meyanda Mussul- Brronzları ismi ile maruf bronz işleri yeni ırk ve kültür birliği münasebetiyle buraya Mısır'a da gelmiştir. Ve burada da ev ve cami eşyası ince bir sanat zevki ile işlenmeğe başlanmıştır. Şarktan gelen bu yeni Türkler ipeği de getirdiler ve bu suretle Mısır'da textil sanatı ile de yeni bir stil açtılar. Burada Türkler'in eski komşuları olan Çin'in tesiri bulunması gayet tabiîdir. Bu kumaşlarda eski Türk halılarını kuvvetle andıran ve Samarra'dan beri islâm âleminde tanılan geometrik ornamente bilhassa dikkat etmek kâfidir sanıyorum [25].

Bizi şimdilik islâm sanatının ilk devirleri alâkadar ettiğinden Mısır'da bundan sonraki Türk tesirini (Osmanlı devrinde) araştırmayı burada bırakalım, ve islâm dünyasının diğer havalisini tetkike koyulalm.

---

[24] Aynı eser s. 458.

[25] Kühnel-Springer Abb. 431. Eski halıların geometrik motiflerine de pek yakındır: Evkaf müzesindeki eski halılara bak. Ortasya ile münasebet için : *Türkiyat mecm.* 2, res. 21, 22, 25.

Ön Asya'da Türk Sanatı

Mezopotamya'da Türk ırkını ve sanatını Samarra şehrinde 9 uncu asrın ikinci bölümü boyunca bulmuş ve tespit etmiştik. Orada Türk tesiri altında bir umumî imparatorluk stilinin teşekkül ettiğini ve bunun islâm memleketleri için müşterek bir stil olarak yerleştiğini ve bunun Türkler tarafından meydana getirildiğini yukarıda kısaca işaret ettik.

Şimdi Mezopotamya'nın bunu takip eden asırlar içindeki sanatını ve onun yolunu takip edeceğiz.

Tarihî vaziyet en kısa şekli ile şudur :

Asya'da 1) Samanoğulları (874-999)
2) Gazneliler devleti (962-1183)
3) Karahanlılar devleti (932-1212)

Bu Türk Asya devletleri yanında (1055-1256) arasında ise Selçuklu İmparatorluğu hüküm sürmüştür [26].

Bu Selçuklu İmparatorluğu Şarkî türkelinden Marmara ve Akdeniz kıyılarına, Kafkas dağlarından büyük Hintdenizi'ne kadar uzanıyordu. Yâni bütün bu saha Türk kuvvetlerinin elinde idi. Bütün bu yerlerin daha 8 inci asırda nasıl Türkler'le dolmağa başladığını, yukarıda görmüştük [27]. *Demek ki bu kocaman ülkede Türk irade ve idaresi, Türk siyaset ve ordusu hüküm sürüyor, ahalinin mümtaz ve yüksek tabakasını Türkler teşkil ediyordu.*

İşte bu noktaları gözönünde tutarak buradaki sanat eserlerini ve onların hususiyetlerini araştıralım :

Bu büyük saha dahilinde teşekkül eden sanatın karakteri müşterektir. Kendisine mahsus zevki hertarafta göstermektedir. Kocaman imparatorluk içindeki bu sanat beraberliğini bilhassa mimari eserlerde müşahede ederiz. İddiamızı bilâhara mimarî eserleri tetkikte daha iyi ispat edebileceğiz. Çünkü mimarî eserler hem yaşları hem de onları yaptıran kimseler itibariyle bize malûmdur. Şimdilik şukadarını söyleyelim : Türkler islâm memleketlerinde hüküm sürmeğe başladıkları gündenberi her göründükleri yerde kendilerine hâs bir mimarî gösterdiler. Selçuklu Türkler sanat tarihine Türbe ve Medrese gibi iki mimarî tipini monumental bir şekilde hediye ettiler. Bu eserlere Afganistan, İran, Mezopotamya, ve Anadolu'da tesadüf olunur. Hepsi ayni karakteri taşırlar[28].

---

[26] Bu hususta tarihî malûmat için: herhangi ecnebi veya türk tarihine bakınız. T. T. A. K. nun Tarih II. s. 212 - 238 bilhassa tavsiye olunur. 33 numaralı haritada bütün Selçuklu devletlerin yayılışı gösterilmiştir.

[27] Köprülü pass., T. T. II. pass.

[28] Bak. 1) Sarre *Pers. Baudenkml.* 2) *Diez Chorassn.* Denkml. ve yine onun *Persien.* 3(*Gabriel,* monum. tures d'Anad. II. vol 4) Ars islamica 35, 37.

Şayanı dikkattir ki Selçuklu ismini vereceğimiz sanat birçok hususlarda Gazneliler'de meydana gelmiştir. Bilhassa bu mimarî burada doğmuştur. Monumental yazı ve ileride göreceğimiz gibi birçok başlangıç noktaları burada müşahede edilmiştir. Teşekkül eden sanatın bu halis Türk muhitinde doğuşu bilhassa mühimdir. Bu noktaya Prof. Kühnel de temas etmektedir [29].

Bu mimarî tipi itibariyle nekadar mühim ise dekorasyonu ve onun motifleri noktai nazarından daha ehemmiyetlidir. Çünkü buradaki ornament tam ve hakikî bir Türk karakterini haizdir. Bu nevi türbeden bir tanesi Radkân'da olup onbirinci asrın başına aittir. Oradaki kûfî yazı türkçe yazı olup bilhassa monumental oluşu ve bir (örgü) şeklinde yazılmış olması şayanı dikkattir [30].

Dekorasyonda düğümlü ornament ve örgülü yazı Asya'da tesadüf edilen bir tarzdır. Buradaki örgü ve düğümleşmiş kûfî yazı şekli diğer kuleli türbelerinde de bulunur [31]. Bilhassa Anadolu selçukları tarafından pek sevilen bir motif olmuştur. Konya'da ince minare de olduğu gibi [32]. Örgü halindeki kûfî yazıyı Gazneli Mahmud'un kapısı üzerinde de buluruz. Diez bunun Türk bronzlarında ve paralarında da bulunduğunu kaydeder. Orada bu örgülü ve düğümlü yazının nasıl ve niçin bir Türk eseri olduğu mufassalan izah edilmiştir [33].

Bu çeşit yazıya Anadolu halılarının bordürlerinde de tesadüf olunur. Yazıyı monumental ifade etmek duyuşu Mısır'daki Türkmenler'de de görülür. Böylece yazıya güzellik ve büyüklük veren Türkler olmuştur. Ve şayanı dikkattir ki dünyada hiçbir ırk bu husustaki inceliğe ve büyüklüğe, duyuş yüksellik ve asilliğine varamamıştır.

Bu mimaride kullanılan dekorasyonu tetkik edersek ayni neticeye varırız. Evvelâ bütün dekorasyon geometriktir. Yâni hendesî şekillerden ibarettir, saniyen Samarra'da ve Tulun camiindeki motiflere ya çok benzer veya onların aynidir. Samarra'da bulduğumuz yatık "S„ (∞) şeklindeki çifte üzüm yaprağı Chargird te (Şarki Horasan) aynen vardır [34]. Diğer bir misâli Diez vermektedir [35]. Bu motifin nasıl ve niçin Türk eseri olduğunu orada okuyabiliriz.

Mümine Hatun türbesi ile Tulun camiindeki (Sultan Lacin) ağaç minberinin ornamentiği birbirine pek yakındır. Guşan civarındaki Radkân kule-

[29] Kühnel - *Springer* s. 415.

30 Bık . *Türkiyat mec.* III. şkl. 4. Strzygowski orada Tahrandaki Radkân kulesi ile karıştırmıştır. Bu ikincisi (*Kühnel Abb.* 417) on üçüncü asra aittir. *Türk. mecm.* ndaki 4 numaralı resim onun dediği gibi on üçüncü asır olmayıp on birinci asıra âittir.

[31] Meselâ Kasımabad (Sistan) da 1156 yaşlı.

32] T. T. II. şkl. 77.

[33] *Persien* S. 117 ve arkası.

[34] *Türkiyat mecm.* cilt 3 şkl; 24.

35 Diez, *Persien* S. 124.

sindeki saçak motifi aynen Samarra'da bulunmaktadır. Bu yöndeki örnek - leri bu yazıda derinleştiremeyeceğimiz için şimdilik bunca işareti yeter görüyoruz. Albert Gabriel, İsfehan'daki Mescidi Cuma'da Samarra'yı hatırla - tan dekorlar görmüştür. Yine ayni camide Türkistan halılarını andıran motifler kaydetmektedir [36].

Ondan başka bu (Keremit - Tuğla) yapısı ve ornamentiği bir Türk buluşu ve Türk işidir [27].

Gazneli Mahmud zamanından kalma Sengbest'teki kubbeli türbenin çinili dekorasyonu prensip itibariyle Samarra'nın aynidir ve Turfan'daki tradisyonun bir devamıdır [38].

Dekorasyon yönünde vardığımız netice şudur : Selçuklu mimarî eserlerdeki dekorasyon bütün imparatorluk sahasında birbirine benzer. Bu dekorasyon Abbasîler devrindeki Türk sanatının bir devamıdır ve Şarkî Türkelinin islâmdan evvelki sanatı ile sıkı alâkadardır. Toptan bir şekilde Selçuklu ismini verdiğimiz bu kocaman ülkelerin üç dört asır devamınca meydana getirildikleri sanat, islâm sanatının asıl mânasını ve en kudretli ifadesini vermiştir.

Bunlara ilâveten; islâm sanatı en karakteristik vasfını veren ve onu diğer sanatlardan ayıran hususiyetlerini, bu Selçuklu devirde kazanmıştır. Bu meyanda bilhassa halı, çini, minyatür gibi sanat şubeleri islâm sanatında olarak görünmeğe başlamıştır. Bunlar ondan evvel yoktu ve işlenmiyordu. Halı sanatı ilk defa ve yalnız Türkler tarafından işlenegelmiştir. Onüçüncü asrın sonunda bütün Selçuk diyarını dolaşan Markopolo, o zamanda en iyi ve en güzel halıların orada yapıldığını kaydeder. Esasen halı tezyinati yâni ornamentiği bakımından tamamiyle Türk karakterini haizdir. En eski Türk halı örnekleri Konya'daki Alâettin camiine ait şimdi Evkaf Müzesi'nde bulunan halılardır. Bu meyanda Berlin Müzesi'nde bulunup daha yeni devre ait olan (stilize ejderler v. s.) figürleri gösteren halı Türk dekorasyon sanatı için birer klasik misâllerdir [39]. Gerek bu dekorasyonun ve gerekse halı işçiliğinin yalnız ve yalnız Türk eseri olduğu bütün Avrupalılar'ca da kabul olunduğundan bu hususta fazla söz sarfetmeyeceğiz [40].

Minyatüre gelince : Onikinci asırda minyatürün birdenbire çıktığını müşahede ediyoruz. Ondan evvel islâm sanatı böyle bir güzel-iş tanımayordu. Halbuki bunun Şarkî Türkistan'da, asırlardanberi teşekkül etmiş ve çok daha evvel fevkalâde örneklerini vermiş Türk eserlerini tanırız. Türk T. A.

[36] *Ars islamica* 1935 p. 14, 19.

[37] D i e z, *Persien* s. 125 ve arkası.

[38] D i e z , *Chorassn.* Denkml. Taf. 14, 17, 18.

[39] Her iki halı bak: B o d e - K ü h n e l, şkl. 55 - 58.

[40] Aynı eser *K. Leinasiat.* Knüpf Tepp. S. 105 ve arkası.

Kurumu onları, ikinci kurultayının sergisinde gözönüne koydu [41]. Ara - daki münasebeti görmek için yanyana koymak kâfidir. Esasen islâmlıkta minyatür kolunun doğuşunda Şarkî Türkistan'daki kitap tasvirlerinin rol oynadığını Avrupalı mütehassıslar kaydederler [42].

Demek ki minyatür, bir Türk devletinde, Türk unsurlar tarafından, Türk menbalardan alınarak ortaya çıkmıştır.

Türkler'in seramikte nekadar büyük bir rol oynadığını daha Samarra-daki sanat eserlerini tetkik ederken tespit edebilmiştik. Denebilir ki islâm sanatına (ince seramik) sanatını Çinli komşuları tesiriyle Asya'dan Türkler buraya getirmiştir. Bu nevi sanatın Türkler tarafından işlendiği ve Türk zevk ve gayretiyle ileriye götürüldüğü, Selçuklu devirde de bu sanatın birdenbire büsbütün ince ve yüksek bir inkişaf görmesi ve muhtelif neviler kazanmış olması itibariyle, bir daha ispat edilmiş bulunur.

Bu meyanda Ray da (Tahran) meşhur seramik işleri yapıldı, lüks eşyalar imâl edildi. Samarra'da gördüğümüz " lustre „ tarzı burada kendisini zevk ve teknik bakımından inkişaf ettirdi. Yine bu onikinci asır ortasında (minaî) teknik denilen o güzel işler meydana çıktı. Email da bu meyanda teşekkül etti [43].

Yine Selçuklu İmparatorluğu devrinde faience mozaiklerinin en eski ve en güzel misallerini buluruz. Anadolu bu ince sanatın beşiğidir. Tamir edileceğinin sevinçle duyduğumuz Konya'daki Karatay Medresesi (1251) gü - zel bir misâldir.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz Musul bronzları bu imparatorlukta meydana geldi. Eski memleketlerinde işleyegeldikleri mâden bronz işleri ile Türkler islâm sanatına yeni bir kuvvet ve saha açtılar. Samarra'da mâden işlerini taklit eden seramik kaplara rast gelmiştik. Bu defa seramiğin kaldıramadığı o vazifeyi tekrar mâdene iade ettiler. Altın ile işlemeğe ötedenberi (eski memleketlerinde olan bolluktan dolayı) âdet edinen Türkler burada yine islâm dininin fanatik zihniyeti ile karşı karşıya geldiler. İslâm dini altından gümüşten kapları menetmişti. Bu zevklerinden vaz geçemeyen Türkler (incrustation) tekniğine baş vurdular [44]. Evvelce de zikrettiğimiz Mussul bronzları bu meyandadır. Şurasını hatırlatalım ki bu bronz kaplar Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da Türk dinastiler zamanında işlenmiştir.

---

[41] Kühnel İslm. Miniat. S. u. Abb. 19, 21.

[42] Kühnel - *Springer*. S. 435

[43] Pezard, *céramiqe arcaique de l'islam*. pass.

[44] Bronz veya bakır kaplar üzerine ornament kazılır, boş olan yerlere altın ve gümüş levhalar kalır. *Almancası: Tauschierung„. Bu işlerin şaheserleri: Louvre'daki, Saint Louis nin (Baptiste) i olarak maruf olan kap, şkl,: Bossert - *Glück*, s. 391 Abb. 2. Leningrad ve Berlin müzelerindekini yukarıda saya geldiğimiz kitaplarda bulursunuz.

Bir çokları yukarıda gösterdiğimiz gibi Turfan eserlerindeki (Y) motifini taşımaktadırlar.

Yine bu büyük Selçuk Türk İmparatorluğu devrinde ipek kumaşlar sanayiinin ve sanatının rolünü bilhassa hatırlatmak isteriz. Lyon Müzesi'ndeki Keykubat ismini taşıyan parça, Konya'da böyle bir endüstrinin bize onüçüncü asırdaki mevcudiyetini gösterir [45].

Samarra'da, Mısır'da (Tulunoğulları ve Memlükler zamanında) okadar ileriye giden ağaç oymaları ve tezyinatı sanatının Anadolu'da nekadar revaçta olduğunu bize Konya'daki Alâettin camii gösterir. Selçuklu devrinin ağaç üzerindeki tezyinatı bilhassa büyük bir sanat zevkinin mahsulüdür. Sanat tarihinde arabesk ismini taşıyan tezyinat burada klasik misâllerini bulmuştur. Bu ince ve asîl sanat eserlerini koynunda taşıyan öz yurdumuz Anadolu toprağıdır.

Bu kısma nihayet vermeden bilhassa mühim bir noktaya temas etmiş olalım : Semitik zihniyet neticesinde islâmiyet her şekildeki tasviri menetmişti. Bu hususta İran milleti hiçbir zaman kendi bildiğinden şaşmadı. Selçuklu Türkler de ayni şekilde böyle saçma telâkkilere kulak asmadılar, ve anavatandan getirdikleri zevk ve âdet sayesinde, hür bir düşünce ile, kısa bir devir için de olsun islâm sanatının en mükemmel plastik eserlerini verdilar [46]. Esasen Türkler tezyinî sanatları işleyişleriyle, monumental yazılı icatları ile dekorasyonda dahi bir (plâstik) kabiliyet gösterdiler. Bu plâstik kabiliyetleri bazan kübik şekilde tecelli etmiş ve bu kendilerine hâs bir mâna olmuştur [47]. Türk'ün bu istidadı ayrıca tetkike bilhassa şayandır. Şimdi Selçuklu Türkler'in anlatageldiğimiz sanatını hülâsa edelim :

Sanat tarihine yeni tipler verildiği gibi onların en monumental şekle sokulduğu görüldü. Halı, minyatür, ince seramik (bu meyanda : minaî, émail, lustre) gibi yeni sanat şubeleri icat, inkişaf ve ikmâl ettiler. Ağaç ve bronz üzerindeki işleri mükemmeliyetine vardırdılar. Monumental bir yazı icat ettiler. Hiçbir islâm milletinin yapamadığı plastik eserler meydana getirdiler. Ve bütün sanatlarında şöyle bir karakter vardır : Tezyinî sanat bütün diğer Türk olmayan islâm unsurlarından ayrı olarak jeometriktir. Ve arabesk denilen motifin klâsik misâllerini haizdir. Ve bütün stilize etmek istidadına rağmen plâstik bir ifadeyi taşımaktadır. Diğer islâm eserleri ekseriya linéaire bir şekildedir. Mimarîde ileride bahsedeceğimiz gibi yeni tipler icat etmişler eskileri ve yenileri Raumgestaltung bakımından en monumental mânasına vardırmışlardır.

45] S arra, der *Kiosk von Konya* 1936, şekil 10.

[46] İstanbul müzesindeki Selçuk arslan v. s. heykelleri, S a r r e *Der Kiosk von Konya* 1936.

[47] G l ü c k, *die beiden sas*. Drach rel.İstanbul Müz.neşriyatından.

Osmanlı tarihinin ve Osmanlı kültürünün Selçuk devrine nekadar, ve onun temelleri üzerinde nasıl kurulduğunu kıymetli üstad Köprülü, Sorbonda verdiği konferanslarla, bu meslekten olmayanların dahi anlayacağı bir şekilde ispat etti. Ayni processus'un kendisini sanatta gösterdiğini ispat etmek, tarihteki ve diğer kültür safhalarında olduğu kadar güç değildir. Çünkü bu yazıdan da öğrenileceği gibi, bütün inkârlara, tarihin bütün fena tesadüflerine rağmen, Türk unsuru kendi sanatını her bulunduğu yerde bariz bir surette göstermiştir. Osmanlı sanatını, Selçuk sanatının bir devamı olarak, ayrıca bir yazı ile araştırmağa çalışacağız.

Avrupalılar'ın (Mogol - Iran) tarzı dedikleri ve Timur devrini yaşamış olan sanat da her cihetçe Türk karakterini haizdir. Bu hususta mimarî, onun dekoru ve halı, sonra minyatürdeki Türk hususiyetler buna kâfi birer misâldir.

Gidilen Yol ve Varılan Sonuç

Son sözü söylemeden, metodumuzu, yaptığımızı ve neye vardığımızı kısaca işaret edelim : İslâm sanatında Türkler'in bulundukları yerdeki sanat eserlerini tetkik ettik. Ve her nerede Türk varsa orada islâm sanatında o zamana kadar malûm olmayan yepyeni bir sanat zevki, yeni stil, yeni mevzu, yeni teknik ve tamamiyle yeni motifler bulduk. İslâm dünyasının muhtelif yerlerindeki bu Türk sanatlarının birbirine çok benzer olduğunu, bu yakınlığın soy-sop birliğinden ileri geldiğini gözönüne serdik. Bu yönde islâm dünyasında en eski Türk elemanını 850 den sonra Samarra'da bulduk. Bunun devamını : Tulunoğulları, Akşitler, ve Türk olmayan Fatımîler devrinde dahi, müşahede ettik. Türkmenler idaresinde bu sanat duyuşunun yeni gelen Türk kuvvetleri ile daha türkleştiğini tespit edebildik. Bu tezyinatın ornamentiği kökü İskitler'e kadar dayanan bir tradisyonun mirâsı olduğunu gösterdik. İspat için de Turfan'daki (6-10) uncu asırlardaki Ortazaman Türk eserleri ile mukayese ettik. Ve bu karşılaştırma bize gayet sıkı bir alâkanın mevcudiyetini anlattı. Ondan sonra 9 uncu asır ortasından itibaren 15 inci asra kadar Hindistan, Afganistan, İran, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'da hüküm süren muhtelif Türk dinastilerini ve onların sanatını araştırdık. Ve gördük ki : Evvelâ bu Türk beylikleri ve kırallıkları aralarında sanatları ile birbirlerine en yakın derecede akrabadırlar. Aynı motif, ayni tip, ayni zevk, ayni sanat duyuşu. Bu yapış ve duyuştaki birlik bize bütün bu kıtalarda o zaman yalnız ve yalnız Türk kanının hüküm sürdüğünü ispat etti. Siyaset sahasındaki bariz hâkimiyet, kültür ve sanat sahasında da ayni kuvvette idi. İslâm sanatının hususiyetini teşkil eden nekadar şube ve kısım varsa hepsi Türkler islâmiyete girdikten sonra doğdu. Bütün eserler ekseriya Türk beyleri, Türk kıralları adına ve onların zevki ve emri ile yap-

tırılıyordu. Ve bütün bu Türk eserlerinin yapılışında bir muayyen plân, birbirine akrabalık, bir inkişaf ve bir tekâmül görülmektedir. Dokuzuncu asrın sanatında dahi izlerini saklamış, arada çok harmonik bir tekâmül teessüs etmiştir. Yeni mimarî ile islâm sanatına yeni bir mâna ve yeni bir kuvvet verdiler. Daha doğrusu islâm sanatı bu devirlerde nihayet bir Türk sanatı idi. Sanatı yaptıran Türk, sanatın geldiği yer öz Türk vatanı, sanatın motifi, tipi Türk, fakat adı Türk sanatı değil, Arap veya islâm sanatıdır. Dediğimiz gibi; asırlarca devam eden ve türklüğü adım adım takip olunabilen bir sanat. Sonra birde Türkler için : " Onlar hiçbir zaman kültür sahibi değillerdi „ diyorlar.

Yazımızı bitirmeden yersiz ve mânasız olduğunu burada ispata çalıştığımız bu haksızlığn bir de sebebini araştıralım : Türkler'e kültürsüz adını veren bu adamlar bu iddialarına nereden geldiler ? İddianın sebebi şuradadır : Türk tarihi Osmanlı tarihi ile başlatılıyor, onun kültür ve sanatının, ismi olup cismi bulunmayan bir Arap tesiriyle izah ediyorlar, ve diğer Türk ismi altında tanılan milletleri, kritiksiz ve ilmî olmayan bir mütalâa ile göçebe kabul ettiklerinden dolayı, Türkler'e her nimeti fazla buluyorlardı. Bu kimselerin nekadar kritiksiz muhakeme ettiklerini, Selçuk - Osmanlı kültür ve sanatının okadar bariz münasebetini görememeleri kâfi bir misâldir. Binlerce yıllar içinde süregelen önemli Türk akınları bu adamlar tarafından yanlış anlaşıldı. Halbuki yalnız islâm sanatı içinde yapılan bir araştirma, batıya akın eden bu Türk kavimlerinin beraberlerinde nekadar büyük nimetler getirdiklerini açıkça gösteriyor. Bu münasebeti aramadıkları için göremeyen kimseler, Türkler'e her nimeti fazla gördüler. İslâm sanatında her yeni görülen bir tarz, yeni bir stil, ya İranlı'ya veya hiçbir tradisyonu olmayan Arap'a ihsan edildi. Sarre, 1906 da, yukarıda tezyinatını tetkik ettiğimiz Selçuk mezar ve türbeleri üzerine yazdığı kitabında : " İran mimarî eserleri „ ismini vermekte bir beis görmedi. Katolik kilisesinin ehlisalip zamanından kalma düşmanca fikirleri içinde bu haksızlık asırlar boyunca devam etti. Osmanlılar'ın yükseliş ve iniş günlerinde daha şümullü ve siyasî bir mâna aldı. İmparatorluğun son devirlerindeki Osmanlılık - İslâm siyaseti ile ise onun daha had bir şekle büründüğünü görüyoruz. 19 uncu asırda birçok Avrupalılar o fena günlerimizde memleketimizi dolaşmağa başladılar. Vatanlarında okuduklarını kısmen bizzat görünce kanaatları katileşti. Ve Türkler'e hiçbir kültür nimetini münasip görmemek bir moda oldu. Bir adamın ismi çıkmasın deriz. Bütün kabahat kendimizde idi. Hakkını aramayanın hakkını yerler.

Türkler'in sanattta bir mevki işgal etmediğini ispat için Türk lisanının ve edebiyatının, islâm kültüründe esaslı bir rol oynamadığını ileri sürenler de vardır. Evvelâ şunu kaydedelim ki haddizatinde biraz doğru olan bu iddia çok defa mübalâğa edilmiştir. Şüphe yok ki Türk lisanı islâm medeniyeti

içinde lâyık olduğu rolü oynayamamıştır. Bunun sebebi ise şuradadır : Şarktan garba hicrete başlayan ve İlkzamanlar'da az miktar asker ve mahdut miktarda Türk kuvvetleri ile daha kalabalık kitlelere emretmek, ve onları idaresi altına almak isteyen Türkler, siyaset icabı olarak geldikleri memlekette, oranın lisanını hattâ örfü-âdetini almak mecburiyetinde kalıyorlardı. Yeni geldikleri, kâfi derecede kalabalık olmadıkları için kendi lisanlarını onlara kabul ettiremedikleri için, onlarınkini öğreniyorlardı. Bu biçimle geldikleri yerde daha kolay ve daha çabuk hâkim olmağa muvaffak oluyorlardı. Bunun neticesinde Türk lisanı ihmâl edildi. Türk lisanı unutulurken, Arap ve Acem lisanı Türkler'in de yardımı ile inkişafını buluyordu.

Kültür ve sanat sahasında dünyadaki mevkiimizi Türk Tarihi Araştırma Kurumu teessüs ettikten sonra, kendimiz tetkike başladık. Artık hakkımızın yenmesinde bir imkân kalmamıştır. T. T. A. Kurumu'nun beş sene içinde kazandığı yüksek mevkiini, Avrupa âlimlerinin ona verdiği büyük ehemmiyetten ve hakkında duyduğu hürmetten anlayabiliriz. Şunu unutmayalım ki bir ecnebi nekadar neutral olursa olsun, Türk işini bir Türk gayret ve aşkı ile takip edemez. Kendi tarihimizi kendimiz yazacağız. Bu, bizim en büyüğümüzün bize gösterdiği en büyük hakikatlardan biridir.

Bu yazı ile Türkler'in islâm sanatındaki büyük rolünü en kısa ve en muhtasar şekilde, tezyinî sanatlar sahasında, yalnız kaydetmiş olduk. İleride ayni araştırmayı bir de mimari üzerinde yapacağız.

GİRESUN GÖRELEISHAKLI KÖYÜ

A. SÜREYYA İŞGÖR

A. Genel bilgi

1 — Görelexshaklı köyü, Giresun İli'nin Görele İlçesi'ne bağlı Eynesil Kamunu'nun merkezidir. İlçe'ye 15 Km. mesafededir. Doğu sunda Boztepe, köyü, güneyinde Konakkıran, batısında Dizkinederesi ve kuzeyinde ise Karadeniz vardır.

2 — Bu bölgeye Eynesil (iyi nesil) denilmesinin sebebi halkın anlatılışına göre : Mehmet II. nin Trabzon Rum İmparatorluğu'nu zaptetmesi üzerine bu havali de Türk hâkimiyeti altına geçiyor. Bir gün Trabzon'da oturan Türkler'den 15-20 kişilik bir kafile hem bir gezinti hem de yerli halkın yaşayışını yakından incelemek maksadiyle buraya kadar geliyorlar. O zaman buralar sık ormanlık imiş, ormanın şurasında burasında yer yer du - manların çıktığını görüyorlar. Kimlerin bulunduğunu ve nelerin yapıldığını anlamak için ormanı aramağa başlıyorlar. Karşılaştıkları kimseler " biz de iyi nesildeniz „ diyerek kendilerinin de Türk olduklarını bildiriyorlar. Gûya o gündenberi buraya (Eynesil) denilegelmekte imiş. Bu da bize buralarının Trabzon'un, Türkler eline geçmesinden önce bu havalide Türkler'in bulunduğunu göstermektedir.

Konakkıran denilen tepeciğin üzerinde vaktiyle derebeylerine ait ko - naklar varmış. Şimdi bu konakların ancak temelleri belli olmaktadır. Her yer gibi burada da Derebeyleri uzun zaman hüküm sürmüşlerdir. Bu köy ve bu köye komşu altı köy eskiden bir derebeyin idaresi altında imiş. Adı bilin - meyen bu derebeyi ölünce malikânesi Ishak ve Köse adındaki iki oğlu ara - sında pay edilmiştir. Bilâhara bu ikiye bölünen topraklar da Göreleıshaklı, Dereıshaklı, Nefsiıshaklı, Güreleıshaklı, Yukarıköseli, Nefsiköseli adlariyle altı köye ayrılmıştr. Bugünkü kamun merkezi işte bu altı köyden birisi olan Göreleıshaklı köyüdür. Köyün tarihçesine ait bunlardan başka birşey yok - tur. Yalnız bu köyün doğusuna düşen Boztepe köyünde Görelekalesi adıyle anılan bir kale vardır. Evliya Çelebi bu kale hakkında " Görele kalesine geldik, Trabzon hükmünde Nahiyedir. Kalesi lebideryade bir peşte üzerinde şekli murabbadan tûlânice Ciniviz binası küçük bir kaledir „ [1] diyor. Kale-

1 Evliya Çeleb *Seyyahatnamesi*, cilt I, s. 80.

nin etrafında bulunan kasaba şimdi harap olmuştur. Bugünkü Görele kasabası buraya 20 Km. mesafede bulunmaktadır. Kale Evliya Çelebi'nin de izah ettiği gibi deniz kenarında ve sarp bir kaya üzerindedir. Karadeniz'in insafsız dalgaları bu yalçın kayayı herân dövüp durmaktadır. Fakat kaya başında taşıdığı bu değerli hatırayı daha birçok nesillere gösterebilecek metaneti taşımaktadır.

3 — Köy (120) evli ve (403) kadın, (377) erkek nüfusludur. Halk çepni Türklerin'dendir. Sahil halkına mahsus bir şive ile türkçe konuşmaktadırlar. İlâveten şunu da arzedeyim ki bura halkı çepni kelimesini : bilgisiz, görgüsüz ve bön adamlara sıfat olarak kullanmaktadırlar. Bir kimsenin fikir alanındaki geriliğini bildirmek için " bırak şu çepniyi, birşeyden anlamaz „ derler.

B. Köyün sosyal durumu

1 — Köy halkı senenin dört beş ayını yaylada geçirmektedir. Mayıs ayında yaylaya, ailenin iş göremeyecek yaşta olanları (çocuklar, ihtiyarlar) gider. Köyde kalanlar mısır tarlasının birinci ve ikinci otunu aldıktan sonra (haziran sonlarında) kafile kafile yaylaya göçetmeğe başlarlar. Bunlara otçu derler. Otçular yaylaya gidecekleri gün pek süslenirler. Bu süslenme işi hayvanlara da tatbik edilir. Onlara da çanlar, boncuklar ve püsküller takılır. Delikanlılar kemençelerinin yanık nağmeleriyle kafileye neş'e telkin ederler. Sık sık mola vererek çeşit çeşit oyunlar oynanır. Böyle bir yaylacıya rastladınız mı durun, dinleyin kulağınıza mutlaka şöyle bir türkü çarpar :

Sisdağı beri bakar Suyu bulanık akar,
Habu benim gözlerim Daim güzele bakar.

Hey sisdağı sisdağı Ben yemem koyun yağı
Kızlar benden istiyor Türlü türlü gül yağı..

Sisdağı bu havali köylülerinin yaylasıdır. Medeni nakil vasıtasiyle azamî 1.5, iki satta varılabilecek olan bu yaylaya bir iki günde ancak gidilebilmektedir. Yolun bu üzücü ve ezici durumundan yaylacılar asla şikâyet etmezler. Çünkü yolculuk bir düğün alayı şeklinde, pek eğlenceli ve neşeli yapılır.

Bu gibi eğlenceler bayramlarda ve düğünlerde de yapılmaktadır. Başlıca çalgı kemençedir. Düğünlerde kemençeden başka davul zurna da çaldırılır ve yerli oyunlar oynanır.

2 — Kadın hayatı : Burada bilinen usullere göre evlenmek âdeti pek azdır. Evlenme çağına gelen kızlar ekseriya göz koyan delikanlılar tarafından kaçırılmaktadır. Bazan da kızlar sevdikleri gencin evine kaçarlar. Bu

gibi vak'alar kız ailesini fazla âsabileştirmez, yeter ki erkek tarafından bir miktar para vermek teklifi yapılsın, derhal aradaki husumet zail olur. Her iki taraf birbirine gidip gelmeğe başlarlar. Geline iş vermek hususunda asla göz yumulmaz daha birkaç haftalık gelin iken bile ona evin en ağır işleri gördürülür. Henüz 16-17 yaşlarında olan zavallı bu genç bir taraftan annelik vazifesinin, diğer taraftan da ev işlerinin katmerleşen yükleri altında vaktından evvel çökmeğe başlar. Yaşı ilerledikçe işinin şekli de değişir. Gelin artık birkaç çocukla anne olmuştur. Öyle ise arkasında yükü pazara kadar gidip gelmesinde bir mahzur yoktur. Her pazar muntazam çarşıya iner, satacağını satar ve evinin noksanlarını alarak yuvasına döner. Köyde dolaşırken yalınayak, pazara inerken de ayakkabısını ancak kasabaya girilirken giyer. Ekseri yün bazan da tire çorap giyilmektedir. Elbiselik için kırmızı ve koyu sarı renkli çizgili pamuk ve ipekli kumaşlar seçilmektedir. Şehir kadınları gibi elbiselerinin modası değil ayda veya yılda belki asırlarca bile değişmez. Hemen genel olarak elbiseler fistan biçiminde yapılır. Onun üzerine içi astarlı bir yelek giyilmektedir. Çarşaf örtmek âdeti yoktur. Başlarına ve önlerine birer peştemal sararlar. Bu manto ve şapka vazifesini görür. Kendi köylerinin erkeklerinden kaçmazlar. Bilmedikleri erkeklerle ne konuşur ve ne de yüzlerini gösterirler.

3 — Erkek hayatı: Erkeklerin işleri karada ve denizde olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Denizde çalışanlar üçtebir nisbetindedir. Diğerleri toprakla meşgul olurlar. İşlerinin fazla olduğu aylar: Ağustos, Eylûl, Birinci ve İkinciteşrin aylarıdır. Geriye kalan ayları kısmen yaylada, kısmen de köyde geçirirler. Köyde bulundukları müddetçe kahvelere muntazaman devam ederler. Pazarcılık yapan erkekler de vardır. Bunlar fındık, yağ, yumurta ve hayvan üzerine alışveriş ederler. Ekseriya hâkî renkli kumaştan yapılmış kilot pantalon ile üzerine siyah veya lâcivert kumaştan caket giyerler. Başlarında genel olarak kasket vardır. Ayaklarına altı kabaralı çapula giyerler. İskarpin giyenler de yok değildir. Gençler arasında sakal bırakanlar hemen hemen yok gibidir. Bıyıklar da palalıktan çıkmış, ter bıyık şekline girmiştir. Bıyıklarını tamamiyle kesmiş bir tek köylüyü göremezsiniz. Saçlarını uzatmağa heves etmezler. Gençlerin belinde her zaman için bıçak bulunur. Bunların en makbulu sapı fildişi olanıdır. Geceleyin bir tarafa gidilirken yanlarına tabanca almağı unutmazlar. Eğer menedilmiş olmasa büyük silâh taşımağa imrenenler pek çoktur.

4 — Çocuk hayatı : Günün çocuk bakımı telâkkılerinden pek uzak bir hayat şartları içinde yuvarlanmakta olan çocuk eğer yakasını ecelin keskin tırpanından kurtarabilmiş ve 5-6 yaşlarına girmişse hiç düşünmeden ona ufak mikyasta çobanlık yaptırmağa başlanır. Bir başka köy tetkikimde de yine bu hususa temas etmiştim. Bu muhitte köyleri kucaklayan topraklar ya mısır tarlaları veyahut fındık bahçeleridir. Ova köylerinde olduğu

gibi buralarda değil bir köyün bütün hayvanlarını, hattâ birkaç evin davarlarını bile bir arada otlatabilmek kabil değildir. Köy hayatı yaşandığından beslenmesine şiddetle ihtiyaç hissedilen bu hayvanları her evin çocuğu kendi tarlasının kenarında veya bahçesinin içinde ekinlere ve ağaçlara zarar vermeyecek şekilde otlatmak mecburiyetindedir. İşte muhitin bu hususiyetinden dolayıdır ki köyde hemen hemen ev başına bir çoban var demektir. Bazan bu çoban tahsil çağına gelmiş bir çocuk ta olabilir. Bu durum karşısında çocuğu okula devam ettirebilmek hayli güçleşir. Zira veli çocuğunu okula gönderemediğinden dolayı göreceği maddî zarar mukabilinde hariçte bu işi görecek başka birisini bulamamaktadır. Bu derde bir çare olmak üzere hatıra köyün hayvanlarını alabilecek genişlikte sun'î çayırlık tesisi için halkı icbar etmek gelmektedir.

Çocuk ölümlerine karşı duyulan acı pek uzun devam etmez, çünkü yeni doğan yavru onun boşluğunu hemen doldurmuştur. Çocuk yaşarken de onunla fazla meşgul olunmaz. Giyinişi pek mazbut değildir. Başı açık ayağı çıplak, dağarcığında biraz mısır ekmeği ile bir parça peynir veya bir baş soğan bulunur; böylece sabahtan akşama kadar dere tepe dolaşarak çobanlık yapar. Son yıllara kadar çocuklarının okumasına gereken önemi vermiyen veliler, köydeki okulun muhit üzerinde yarattığı faydalı tesirlerden dolayı artık çocuklarının tahsil ve terbiyelerine candan arzu göstermeğe başlamışlardır.

5 — Taassup ve batıl itikatlar : Bu köy halkında taassup eski kuvvetini kaybetmiş hoş görme temayülü başlamıştır. Yalnız yürümesi geciken çocukları dikenli bir otun altından geçirmek, vücudunda çıban çıkan yavruları camiin demir halkasından geçirilmiş su ile yıkamak ve Mayıs ayının yedinci günü dere ile denizin birleştiği bir noktada yıkanmağı birçok dertlere devâ saymak gibi boş inanmalar halâ halk arasında yaşamaktadır.

6 — Ahlâk : Büyüklere karşı saygılarında samimîdirler. İçki ve kumar eski hızını kaybetmiştir. Fuhuş yok denilecek kadar azalmıştır. Yalancılar eksik değildir. Misafirperverdirler.

7 — Köyde üç dört zengin vardır. Bunlardan birinin serveti elli bin, diğerlerinin ise onbeşer bin lira tahmin edilmektedir. Buna arazilerinin değeri de katılacak olursa servetlerinin tutarı 20-80 bin lirayı bulur. Orta halliler beş aileden fazla değildir. Bunların servetleri de beşer altışar bin lira arasındadır. Yıllık gelirleri 50-60 lirayı aşmayan ailelerin sayısı ise zenginlere nazaran çok fazladır. Toprak taksiminde fahiş nisbetsizlik vardır. Yılda iki üç yüz kantar [2] fındık veren bahçesi olan şahıslar bulunduğu gibi topu topuna eline üç dört kantar fındık giren kimseler de vardır.

8 — Borçlar : Halkın bankaya ve şahıslara borçları varsa da fakat hakikî miktarları tesbit edilmemiştir. Yalnız hükûmete araziden (1188), bina -

[2] Bir kantar, 64 kilodur.

dan (452), sayımdan (269), yoldan (970) lira kadar borçları vardır.

9 — Evler : Genel olarak iki katlıdır. Birinci kat ahır veya merek (samanlık) olarak kullanılmaktadır. İkinci kat ise tek bir oda şeklinde olup taksimat yoktur. Ancak yapılan işlere göre yerler ayrılmıştır. Binanın üzeri hartama denilen bir nevi ince tahta ile örtülür. Bu ayni zamanda tavan vazifesini de görür. Evlerin çoğu yarım kârgirdir. Yapı işlerinde kirece pekâz yer verilir. Bunun yerine killi çamur kullanılır. Her evin mutlak iki kapısı vardır. Kapıların önünde ufak bahçe bulunur. Aile efradından işe gitmeyenler güneş hangi tarafta ise o bahçeye çıkarak günlük işlerini görürler. Bazan bu bahçeleri sebze bahçesi takip eder. Bahçelerin münasip yerlerinde çotenler göze çarpar. Bunlar mısır koymak için, yeri çakılan uzun kazıkların fındık dallariyle örülerek 50-60 santim kutrunda ve 1.5 metre irtifaında geniş bir sepet şeklinde olup yaz ve kış dışarda durur üzerine hartama örtülmüştür.

10 — Eşya : Bir iki ev hariç diğerlerinde yatak yoktur. Tek odadan ibaret olan evin bir köşesine biraz mısır talaşı dökülür, onun üzerine kuru eğrilti otu yayılır daha üstüne de bir kıl çul serilir, işte bu ev halkının içinde mışır mışır uyuyacağı mükemmel bir döşektir. Yorgan vazifesini de bir kıl çul görür, yastık yine ottandır.

Evlerde ocak ta yoktur. Ateş evin ortasında yakılır. Bunun üzerine tavandan çengelli bir zincir sarkmıştır. Kazan bu çengele takılarak yemek pişirilir. Bunun için yemek tencereleri kulupludur. Su, tahtadan yapılmış ağzı kapaklı nakısmahrut şeklindeki kablarla taşınmaktadır. Diğer ev eşyası hemen hemen başka köyler gibidir.

11 — Hükûmetle olan işlerini bazan bizzat kendi kendilerine bazan da muhtara ve köyün ileri gelenlerine danışarak ve onların yardımlarına dayanarak görürler. Komşu köylerle münasebetleri iyidir, kız alıp verirler. Sınır kavakları yoktur. Hülâsa: köy halkının sosyal durumu yıllar geçtikçe daha iyi bir yola girmektedir. Bilhassa bu köyde beş sınıflı bir ilk okul vardır. Arasıra verilen konferanslar ve temsillerle halkın sosyal seviyesi yükseltilmeğe çalışılmaktadır.

C. Köyün kültürel durumu

1 — Köyde beş sınıflı bir ilk okul vardır. Okul binası halk tarafından (5000) liradan fazla bir para sarfiyle yeniden ve plâna uygun olarak yaptırılmıştır.

2 — Okulda (21) kız ve (244) erkek talebe okumaktadır. Okulun öğretmenlerinden üçü öğretmen okulu ve birisi de orta okul mezunudur. Okul içinde olduğu kadar okul dışında da üzerlerine düşen ödevi yapmakta kusur etmemektedirler.

3 — Kadınlar hariç olmak üzere köyde okur yazarların sayısı % 60 tan fazladır.

4 — Bura okulunu bitiren gençlerden beşi orta tahsile devam etmektedir. Bunlardan birisi öğretmen okulunda ikisi lisede diğerleri de Gedikli küçük zabit okulundadır. Köyde yüksek tahsil görmüş yalnız bir kişi varmış o da bugün hayatta değildir.

5 — Köye (Yurt) ve (Ulus) gazeteleri gelmektedir. Bu gazetelerden pekâz kimseler istifade edebiliyorlar. Köyde bir okuma odası olsa daha çok kimselerin gazetelerden istifade edecekleri şüphesizdir.

6 — Köyde postane yoktur. Giresun'dan Trabzon'a gidip gelen kara postası bu köyün içinden geçmektedir. Karakola konulacak bir posta kutusiyle halkın muhabere işini kolaylaştırmak kabildir.

7 — Şimdiye kadar Ulus okulu dersanesinden vesika alanların sayısı (65) tir. Bunlardan bir kısmı okumanın peşini bırakmadığı için bilgisini arttırmağa muvaffak olmuştur. Bazıları da okumağa karşı bir ihtiyaç hissetmediklerinden öğrenmiş olduklarını da unutmak üzeredirler. Köyde açılacak bir okuma odası bu gibiler için de çok faydalı olacaktır.

D. Köyün ekonomik durumu

1 — Köyde, fındık, zeytin, portakal, mandalin, dut, gibi meyvalar yetişmektedir. Bunlardan en çok mahsul veren şey fındıktır. Fındık yılda ortalama olarak (1500-2000) kantar olur. Diğerleri pekâz olup köyün ihtiyacına ancak kâfi gelmektedir. Eskiden burada kaçak olarak duttan rakı da çekilirmiş fakat hükûmetin sıkı takibi bugün ortadan kaldırmıştır. Yalnız duttan pekmez yapılıyor.

2 — Köyde tabiî servetlerden maden, orman ve av hayvanları gibi şeyler yoktur. Yalnız Mucur çayı denilen ufak bir su vardır. Bu sudan istifade ederek köye ait iki değirmen işletilmektedir.

3 — Köyün bağlı olduğu ekonomi merkezi Trabzon İli ile Görele İlçesi ve Beşikdüzü kamunudur. Zaten köy ayni zamanda kamun merkezidir. Haftanın muayyen günlerinde burada pazar kurulmaktadır. Civar İl ve İlçelerden buraya akın akın pazarcılar gelirler. Bu pazarda mısır, manifatura, ayak kabı v. s. gibi şeyler satılır ve buna mukabil fındık, yağ ve yumurta gibi şeyler alınır. Bu suretle haftanın bir gününde burada hayli alışveriş yapılır.

4 — Halkın ziraata ait bilgileri eksiktir. Ziraat memurlarının tenvir ve irşatlariyle bu hususta her yıl biraz daha ilerleme hissedilmektedir. Yalnız bazı cahil kimseler, biz fındıkçılık işleriyle ötedenberi meşgul oluyoruz, ne de olsa ziraatçılar bizim kadar bu işten anlamazlar, diyerek halkın onlara karşı itimatlarını kırmaktadırlar.

5 — Köyde (41) dükkân, (6) kahve, (5) fırın vardır. Dükkânlarda bakkaliye ve manifaturaya ait şeyler satılmaktadır. Sermayesi 50 lira olan dükkâncılar bulunduğu gibi (3000) lira olanlar da vardır. Alışveriş kısmen peşin kısmen veresiye yapılmaktadır. Bu veresiye alışveriş işi köylüye çok paha -

lıya malolmaktadır. Halkın ekonomi alanda kalkınmasını temin için herşeyden evvel onları borçtan kurtarmak lâzımdır. Bunun için de köylüyü kendisine kâfi gelecek bir toprağa sahip kılmak gerektir. İktisadî istiklâlina kavuşamayan fertler cümhuriyete lâyık bir vatandaş olmak evsafını tamamiyle haiz sayılamazlar.

E. Köyün sıhhî durumu

1 — Köy deniz kenarından itibaren yükselen meyilli ve kumlu bir arazi üzerindedir. Civarında sağlığı bozacak bataklık v. s. yoktur. Yalnız burada sahil eksibeleri olmaktadır. Bunlar zaman zaman yerlerini değiştirirken bazan ufak bir suyun önünü kapatarak muvakkat bir zaman için gölcükler vücuda getirmektedirler. Bazan da birkaç dut ağacının veya bir mısır tarlasının üzerini tamamen örtmektedirler. Yükseklikleri 6-7 metre olanlar vardır. Hareketleri sahra eksibeleri gibi ani değildir. Gayet yavaş olmaktadır. Üç yıl zarfında 15-20 metrelik bir ilerleme tesbit edilmiştir.

2 — Halkın genel sıhhatı fena değildir. Pekâz kimselerde firengi vardır. Bazan tifo da oluyormuş. Sıtmalılar varsa da, bunlar hastalığı başka yerlerden almışlardır. Hastalarla, yolu köye uğradığı zaman sıhhat işyarı meşgul olmaktadır.

3 — Sağlığı yıkan kötü alışkınlıklar : Kahvelerde fazla vakit geçirirler. Temizlik işlerine gereken önemi vermezler. Gıda işine istenilen derecede dikkat etmezler. Evlerin ısıtma ve aydınlatma işinde sıhhî kaidelere göre hareket eylemezler.

4 — Başlıca yedikleri : Pancar, mısır, hamsi, bulgur, fasulya, pirinç, üzüm, portakal, fındık ve fazla miktarda ettir. Fakirlerin hemen hergün yedikleri pancar çorbasiyle mısır ekmeğidir. Çorbaya iç yağı konulur. Yemek pişirme usulleri basittir. Muayyen birkaç çeşit yemeğe inhisar etmektedir.

5 — Köyde kuyu yoktur. Pınar ve dere suyu içilmektedir. Gübreler açıktadır. Hâlâların lâğamları ve kuyuları yoktur. Köy kanununun bu hususa ait maddesinin tatbikına yeni yeni başlanmıştır.

6 — Köyde sağır, kambur, dilsiz, kör, topal, saralı ve deli gibi beden ve ruh hastalıkları yoktur.

7 — Üç yıl evelisi öğretmenlerin yardımiyle köyde bir spor kulübü açılmıştır. Bu suretle halka bir taraftan spor zevkı aşılanırken diğer taraftan da sağlığa ait bilgiler kazandırılacaktır.

GİDENE

Bulutlardan çok koyu alnımda kırışlar
Gözlerimde kalmadı artık dünden ışıklar
Günler bahtımdan kara, bahtım geceler gibi.

Hiçbir kuvvet bendeki yerini dolduramaz
Hiçbir istek gönlümden rengini solduramaz
Heran bu anılışın kalbimi deler gibi . . .

Gülüşen dudakların tâ içten düşmanıyım,
Düşmanım kıvanç duyan her gönül sahibine;
İstiyorum, durmadan yalnız seni anayım,
Günler bahtımdan kara, bahtım geceler gibi . . .

İçimde neş'e için ayırdığım her yere;
Bir yığın oldu sanki acılar sine-sine,
Gönlümse baharında sanki donan bir dere;
Günler bahtımdan kara, bahtım geceler gibi . . .

ŞEMSA KARATAY

NE DİYE UNUTAYIM

Sana kavuşmak kadar tatlı olsa ayrılık
Yaşatırdım onu da içimde bir haz diye;
Günlerim hayat veren bakışın kadar ılık
Geçecekti daha çok bağlanarak sevgiye . . .

Seni yaşatabilsem yaşadığım an kadar,
Geriye düşünecek, tasa edecek ne var ?
İçimi varlığının verdiği bir haz yakar..
Seni candan severken unutayım ne diye ? . .

Ş. K.

ŞER'İ MAHKEME SİCİLLERİ

T. MÜMTAZ YAMAN

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, islâmî hukuk esaslarına istinat ettirilerek vücuda getirilmiş olan şer'i mahkemeler, İmparatorluğun sona ermesile tarihe karışmış olmakla beraber, onun muhtelif devirlerdeki hukukî, iktisadî, dinî, askerî ve idarî müesseseleri hakkında bize çok değerli tarihî vesikalar da bırakmıştır.

Şimdiye kadar Osmanlı İmparatorluğu hakkında esaslı hiçbir tetkik yapılmamış olduğu için, birinci derecede ehemmiyetli birer menba sayılabilecek olan şer'î mahkemeler sicilleri, bu bakımdan üzerinde ehemmiyetle durulması icabeden birer vesikadırlar.

Şer'î mahkemelerin bu sicilleri Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki idarî teşkilâtın esasını teşkil eden her kazada kadılar tarafından tutulmuş - tur. Kadılar, her İslâm devletinde olduğu yibi, Anadolu Selçukî devletinde; teşkilât ve müesseseleri itibarile, bu devletin sadece devamından başka birşeyi olmayan Osmanlı İmparatorluğu'nda, hükûmete ait bilcümle vazifeleri gören ve halkın her sahada yegâne mercii bulunan idarî ve kazaî salâhiyeti haiz birer devlet memuru idiler. Osmanlı İmparatorluğu'nda, tanzimat hareketleri esnasında, vilâyetlerin teşkili, mahkemelerin salâhiyetlerinin tayin ve tesbiti, mecellenin tanzimi gibi idarî ve hukukî islâhat ile, kadıların idarî salâhiyetleri hemen tamamiyle üzerlerinden alınmış ve yalnız kendilerine hukukî mesaî ile uğraşmak vazifeleri tahmil edilmiştir. Bu sebeple şer'î mahkemelere ait sicillerde idarî, siyasî ve iktisadî meseleleri tenvir edebilecek olanlar, ancak XIX uncu asrın üçüncü rubuna kadar olan kısımlardır. Hukukî meseleler üzerindeki salâhiyetler, mecellenin tanziminden sonra mahdut sahaya munhasır kalmış olmakla beraber, cümhuriyetin ilânına kadar devam etmiştir.

Şer'î mahkeme sicillerinden bize intikal eden kısımların XV inci asrın sonlarından başladığı görülmektedir. Sicillerin, daha evvelleri de tutulmuş olması zarurî idi. Fakat bunlar bize kadar intikal edemediği için, ancak bu tarihlerden sonraki devirlere ait vesikaları ihtiva etmektedirler.

Şer'iye mahkemelerinin, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, devlet makinasında mühim bir mevkii vardı. Gerek Anadolu Selçukî devletinde, gerek

ondan evvelki Türk - İslâm devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı İmparator - luğu zamanında da, devletin yeniden hudutları içine giren her yere ahkâmı şer'iyeyi tatbik etmek üzere kadılar nasp ve tayin olunmuştur. Kadılar, " tarafı sultanîden icrayı mahkeme ve hükme vekil „ olduklarından, yalnız şer'î işlerin rüyetine mahsus kazaî vazife ifasiyle kalmayarak devletin mü - messili, idare memuru mahiyetini almışlar ve bu suretle bulundukları san - cak ve kazalarda halkın umumî işlerine ve hükûmet işlerine bakmağa başlamışlardır.

Esası İslâm hukukuna dayanan bu müesseseler, tevzii adalet ve hükûmet işlerinde tamamiyle fıkıh esaslarına ve muhtelif zamanlarda, bazan da, kanunnâmelere istinat etmişlerdir.

Şer'î mahkeme sicillerinin tetkikinden anlaşıldığına göre, kadılar, hem kazaî ve hem de idarî işlere bakmak vazifesiyle mükellef oldukları için sadaretten, kadıaskerlikten, beylerbeğiliğinden, validen vesair mümasil makamlardan gelen her emri saklıyorlar ve ledelhace ona göre hareket etmek üzere, suretlerini defterlere, sicillere kaydediyorlardı.

İslâm hukuku esaslarına göre (kazanın zaman ve mekânla mukayyet olması) icabettiğinden, kadılar, geldikleri sancak ve kazada muayyen bir zaman için kalıyorlar ve geldikleri tarihten ayrılış tarihlerine kadar geçen zaman içinde cereyan eden muamelâtı kendilerine mahsus olan defterlere tesbit ediyorlardı.

Yine sicillerin tetkikinde, bir kadının vazifesine başlar başlamaz ilk işi, adını, sanını ve vazifeye başladığı tarihi, bu defterin ilk sahifesine kaydet - mek olduğu ve vazifesinden ayrılması üzerine defterin de ortadan kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Mevcut sicillerin hemen kısmıâzamının bir tarafında, hukukî meseleler; diğer tarafında da gelen emir, buyurultu ve fermanlar ya - zılı bulunmaktadır. Mütesellim buyurultularının, bugünkü mânada ticaret, ceza ve hukuk dâvalarının; harp zamanlarında sancak ve kaza itibarile o kaza ve sancağın hissesine düşen imdadı seferî, hazar zamanındaki imdadı hazarî hisselerinin, her türlü vakfiyelerin, bugünkü teşkilâtta belediyelerin gör - düğü vazifelere ait şehir işlerinin; iktisadî meselelerin; mağden taharrisi ve işletilmelerinin; devlete ait kale, sur ve diğer resmî mebaninin inşa, tamir vesaire masraflarının, zabıta vakaları, isyanlar, tenkilleri için alınan tedbirlerin, muallim, müderris, imam, hatip ve müezzin nasp ve tayinleri gibi birçok hususatla mümasil işlerin burada yer aldığı görülmekte ve tarihin her şubesi için kıymetli vesikaları ihtiva etmektedir. Ayrıca her kaza ve san - cakta sicillerin tutulduğu zamandaki semt ve havali adları üzerinde " yer - adları „ na dair yapılacak tetkikler için bu sicillerin ehemmiyeti üzerinde durmak isteriz. Terekelerin kaydi dolayısiyle görülen ve tesbit edilen eşyanın (eşya cinsleri itibariyle) olan değerini zikre lüzum görmüyoruz. Sonra

bugün yaşamakta veya yaşamış olanların genealogie bakımından neseblerini araştırmak hususunda da büyük değerleri vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif müesseselerine ait meselelerin halline yardımda bulunacağı cihetle, hazinei evrak kayıtları derecesinde ehemmiyetli birer menba olan bu vesikalar üzerinde artık çalışmağa başlamak zamanı gelmiş bulunmaktadır.

Ne vilâyetlerde ne de merkezde arşiv teşkilâtı mevcut olmadığı için, bir çok tarihî vesikalarımız gibi şer'î mahkeme sicilleri de rasgele yerlerde bulunmakta ve hattâ bir kısım sicillerin mevcudiyeti dahi bilinmemektedir. Bazı vilâyet ve kazalarda adliyenin elinde bulunan, fakat rasgele ve itinasız bir şekilde muhafaza edilen bu sicilleri, bugün her şeyden evvel bulundukları rutubetli, tozlu yerlerden kurtarmak ve onları herhangi bir şekilde istifade edilmeyecek dereceye vardırmaktan alıkoyacak tedbirleri almak önde gelen bir memleket vazifesi halinde bulunmaktadır.

Bize göre yapılacak ilk iş, sicilleri derhal atılmış oldukları yerlerden çıkarmak, tozlarını silmek, küflenmiş olanlarını temizlemek; her defteri tarih sırasile; sahifeleri muntazam bir şekilde numaralamak ve her zaman için istifade edilebilecek bir surette raflara, dolaplara yerleştirmek ve hakikî mânasiyle muhafaza altına almak ve hattâ bir sahifesinin bile düşmesine meydan vermemek...

Hiçbir maddî külfeti icabettirmeyen bu mühim işin bir an evvel başarılmasını istemek her Türk münevverinin bir hakkıdır. Bu siciller üzerinde ihzarî mahiyette sarfedilecek mesaî için Halkevleri tarih ve edebiyat şubeleri âzasının en kıymetli birer eleman olduklarına kaniiz. Halkevleri'mizin kuruluşlarındanberi, şehir tarihlerine karşı yakın bir alâka gösterdiklerini, mütemadiyen araştırmalar yapmakta olduklarını, bu arada birçok eserlerin de ortaya atıldığını görmekte ve sevinmekteyiz. Bu arkadaşların, şehir tarihlerini alelâcele yazmağa uğraşmadan evvel vilâyetleri dahilinde mevcut vesikaları, kitabeleri, vakfiyeleri, bu arada şer'îye sicillerini araştırarak onları sadece vesika halinde neşretmeleri en faydalı ve en lüzumlu bir iş olacaktır. Bu arkadaşlar, şer'îye sicillerini inceden inceye tetkik ve onları neşretmek suretiyle, inşayı tarihî için en lüzumlu ve birinci derece ehemmiyeti haiz olan analitik bir mesaide bulunurlar ve sentezini yapacak tarihcilere en sağlam materyallar hazırlarlarsa, işte şehir tarihciliği, memleket tarihçiliği bakımından en mühim bir işi yapmış olurlar.

Bu sebeple Halkevlerimiz'den bilhassa şer'îye sicilleri meselesi üzerinde tavakkuf etmelerini ve zaman kaybetmeden bunları tetkik ederek memleket tarihi için çok lüzumlu olan vesikaları ortaya atmalarını beklemekteyiz. Yalnız, sicillerin tetkik ve neşrinde gözönünde bulundurulması icabeden bazı noktalar vardır: bir kısım siciller, zamanına göre kuvvetli bir kültüre sahip olmayan kâtipler tarafından tutulmuş olduklarından yazıları karışık, imlâ-

ları bozuktur. Birçoğu üzerinde çizilmiş veya tekrarlanmış cümle ve kelimeler vardır. Vesikaların ilmi kıymetini tenkis etmemek için onların imlâ şekillerini olduğu şekilde muhafaza ve aynen istinsah etmelidir. Yalnız kelimenin yanına kerre içinde (aynen böyledir) kaydını ilâve etmeği unutmamalıdır. Yalnız çok bariz yanlışları düzeltmek faydalı olur. Ayrica vesikalarin muhtevi olduğu defterin numarası, yaprak veya sahife numarası, kadının adı mutlak surette tesbit edilmelidir.

Sicillerin değer ve mahiyetleri hakkında verdiğimiz bu malûmattan sonra, daha canlı bir fikir vermek maksadile, vaktile Kastamonu şer'iye mahkemesi sicilleri üzerinde yapmış olduğumuz tetkiklerde elde ettiğimiz vesikalardan bir kısmının bu yazımıza ilâve edilmesini faydali buluyoruz. Aşağıya koyduğumuz vesikalar, 1134 hicrî senesinde Kastamonu kadılığında bulunan İskilipli Hindizade Mehmet Efendi'ye ait defterden çıkarılmıştır. Siciller bir tasnife tâbi tutulmamış olduğu için ne defter ve ne de varak numarası mevcut değildir. Bu sebeple bu vesikaları sırf bir örnek olmak üzere neşrediyoruz.

I

Hacıhamza'da yeniden yapılan kârgir sûr ve hanlarla tamir edilecek su yolları hakkında :

Şerayişiâr Kastamonu sancağında vaki kudat efendiler zide fazlihum ve kıdvetlü emâsil velakran Kastamonu sancağı mütesellimi ve âyanı vilâyet ve iş erleri zide kadrihum bâdesselâm inha olunur ki Hacıhamza [1] nam mahalde müceddeten binası ferman olunan kârgir sûr ve hanlar ve tamir ve termim olunacak su yolları ve ebniyei saire ve dekâkin mahalli mezburun cevanibi erbaasında sâkin olan fukara ve zuafa ve ayânı memleket ve ammei naşın refahı halleri için irat olunmuş bir kasaba olmakla kireç fırınlarına lâzim gelen taş ve odun ve kezalik kiremithanelere iktiza eden odun tedarikine ebniyei mezkûre tekmilinedek Hacıhamza ahalileri ve Kargu " Kargı „ ve sair kazalarının ahalisi tarafından bedeli ianet olunmak üzere kifayet miktarı âdem tayin eylemeği cümlesi teahhüt edüp lâkin ebniyei mezkûre için iktiza eden taş ve kireç ve kum ve levazımı sairesi nakline lâzım gelen araba ve yük tavarı " davar „ ve neccar ve cerahur vesair amele etraf kazalardan ihraç olunmağa muhtaç olmakla Kastamonu sancağında vaki kazalardan lâzım gelen ücretleri bina mübaşiri yedinden verilmek üzere kazalarınızdan altmış beş re's bargir ve yirmi yedi nefer neccar ve yüzyirmi nefer cerahur ve bir mükemmel saka ve on yedi nefer kum halledici tedarik ve ihraç ve üzerlerine kârgüzâr bir kimesne başbuğ üzere bir neferi ve bir bargiri noksan olmamak şartile bir gün evvel mahalline irsâl ve hizmeti binaya istihtam ettirmeniz babında ekit ve şidit sadır olan fermanı âlişan mucibince mektup

[1] Bugün Osmancık kazasına bağlı bir köydür.

tahrir ve (defterde açıktır) ile irsâl olunmuştur. Vusulunda mucibi emri âli üzere hareket ve hilâfına tesaddî ve cüretten her biriniz ziyadece ihtiraz ve mücanebet üzere olup bu behane ile reaya fukarasından bir akçe ve bir habbe almaktan begayet tevakki eyleyesiz vesselâm 3 Zilhiççe 1134.

*

İşbu bin yüz otuz beş senesi Hacıhamza nam mahalde müceddeten binası ferman olunan kârgir sûr ve hanlar ve tamir olunacak su yolları vesair ebniye ve dekâkinin tamir hususu için ba fermanı âli ve mektubu emrü üslûbı hazreti Sadrı âli Kastamonu sancağında vaki kazalardan matlup olunan altmış beş re's yürük tavarı ve yirmi nefer neccar ve yüz yirmi yedi nefer cinhar ırgat ve tekmil bir saka on yedi nefer kum halledici âdem ber mantukı emri âli ve mektubi sadrı âli bilcümle ayânı vilâyet iş erleri marifet ve ittifaklarile sancağı mezbur kazalarının tehammüllerine göre tevzi ve hususî mezbur mübaşir tayin olunan çuhadar Ali ağa marifetile tahrir olunan defterdir ki berveçhi âti zikrolunur 19 Muharrem 1135.

Kazai Kastamonu:

Kastamonu	296	Eflani	382	Devrekâni	70
Kürei Nühas	236	Zarı	23	Tatay	31
Boyabat maa Gökçeağaç	296	Araç	45	Sorkun	38
Toragan	35	Sırt	31	Azdavay	56
Taşköprü	148	Boyalı	31	Akyörük	7
Güney	70	Göl	38	Kürei Hadit	7
		Mergüze	52	Yurkân Araç	7
				Çiğlene	20

Kazai sevahil

Sinop	177	Ayandon	92
Saray	68	Hoşalay	69
Gerze	68	Cide	91
İneolu	77	Akkaya	85
Çanlı	91	Nefsi Sahil nam diğer İstepan	98
Ginebolu	78		

II

Kastamonu şehrine gelen meyvalar hakkında :

İşbu 1134 senesi muharremülharamın erbabı harften bakkal taifeleri meclisi şer'e gelüp işbu senei mezburede bundan böyle taşradan gelen yaş meyveyi meyve pazarına yıkılup manav ve bakkal taifesine taksim olunmak üzere ba hucceti şer'iye ittifak ve ittihatlerile taşradan gelen yaş meyveyi cümleye taksim etmeğe bir yiğit başı ve pazar başı naspı lâzım olmağın yine

taifei mezbureden Hafız Beşe yiğit başı ve terzi Ali Beşe pazarbaşı nasp ve tayin olunduğu bu mahalle kayit şüt fittarihil mezbur

Muhzır Mustafa — Şehir ketühdası Hasan Çelebi — Bakkal Elhaç Hasan Muhammet Ali Çelebi

III

Şiddetli bir kış olduğu hakkında :

Oldur ki 1133 zilhiççesinin evahiri ki kasıma on sekiz gün kalmıştır biemrillâhi tealâ Karadeniz tarafından bir azim şita tutup sahil kazalarına dokuzar karış kar yağup Batak divanından iki âdem Göl kazasından bir âdem donduğun haber verdikleri . . . .

IV

Kastamonu'da imâl edilen urganların evsafının tesbiti hakkında :

Medinei Kastamonu sükkânından muytap taifesi tüccaranından işbu rafiulkitap İsmail Beşe bin Muhammet ve diğer ustad Muhammet bin Muhammet ve ustad Satılmış bin Hasan ve saireleri meclisi şer'i kadimi vacibüttekrime yine medinei mezbure civarına vaki Güney kazasına tâbi Samanlıveran nam karye ve gayride urgan ve camus yuları vesair hayvan yuları tasannu edenlerden Hasan Beşe bin Mustafa Halife ve Ahmet Beşe bin Mustafa ve Elhaç Hüseyin ve Muslu pehlivan ibn Ahmet ve sairleri mahzarlarına herbiri üzerlerine dâvet ve takriri kelâm idüp kadimden mezburler tasannu ettikleri urgan ve camus yuları vesair hayvan yuların kâmil ve islâh işlemek üzere tenbih olunduğunu natık yedimizde hucceti şer'iye dahi verilmişken halâ mezburler edna ve kalp işleyüp bey'imizde kesat tari olmakla bize vesair ibadullaha gadrederler deyü 1083 senesi medinei mezburede naibuşşer'işşerif olan Mahmut Efendi imzasile mumzi ve hatmile mahtum ve senei mezbure rebiulevvelinin yirmi yedinci günü tarihile müverreh bir kıta hucceti şer'iye ibraz idüp fetih ve kıraat olundukta bilcümle takriri meşruhuna mutabık bulunmağın gıbel istintak muytap taifesinden müsin ve ihtiyarlardan seksen yaşında ustad Muhammed bin Mustafa ve Solak Musa ibn İbrahim ve Elhaç İsmail ibn Elhac Osman ve sairleri filvaki zikrolunan urgan ve camus vesair hayvan yuların kadimüleyyamdan kâmil ve islâh işlene gelüp zamanı karibin ednâ ve kalp işlediklerini herbiri bâdel ihbar balâde mastur urganciyandan mezbur Elhac Hüseyin kadimden ve halâ kebir boy altı kıta urgan beş buçuk ve kıyye ve at yularının otuz kıtası beş ve kıyye yüz dirhem ve camus yularının yirmi kıtası beş buçuk ve kıyye olmak üzere işlenegeldiğini bâdel itiraf kema filevvel kâmil ve islâh işlemek üzere urgancı taifesine bâdettenbih mavakaa bittalep ketbolundu Fi evahiri zilheççetüşşerife 1133.

V

Kütahya valisine gönderilecek imdadı hazariye hakkında :

Şerayişiar Kastamonu sancağının ova ve sahil kazalarında vaki kudat ve nüvap efendiler zide fazlihum ve mefahirul emasil velâkran livai-mezburun mütesellimi ve kethüda yerleri ve yeniçeri serdarları ve havas ve evkar voyvodaları ve ayni vilâyet vesair iş erleri zide kadrihüm inha olunur ki Kastamonu sancağının sahil kazalarından 131, 132 ve 33 senelerinden tarafımıza isabet eden imdadı hazarıyemizden müçtemi olan 5590 guruşun tahsil ve tarafımıza eda ve teslim babında bundan akdem tarafınıza hitaben biddefaat evamiri âliye sudur etmiş iken ademi takayyüd ve ihtimamınızdan nâşi meblâği mezburun tahsili mümkün olmadığı tekrar tarafımızdan (boştur) arzolundukta binnefs kendimiz oltarafa varup meblâği mezburu kaza ahalilerinden bu defa tamamile tahsil ve muhalefet ederlerse iktiza eden tedbirlerile tedip olunmaları babında oltarafa memuriyetimizi müş'ir fermani âlişan varit olmakla gerek hususi mezbur ve gerek sair memur olduğumuz hususların temşiyeti için makarrı hükûmetimiz olan Kütahya'dan hareket ve halâ Mihalıcık nam mahalle vusul bulup inşallahı tealâ birkaç güne değin bu caniplerde olan umur ve hususlara temşiyet ve nizam verildikten sonra doğru Kastamonu tarafına teveccüh ve azimete karar verilmekle reaya fukarasını çiğnememek ve zadü zahire hususunda zahmet çekmemek için fukarayı sıyanete işbu buyurultu tahrir ve isdar ve kıdvetül emasil velakran zide kadrihu yedile tarafınıza irsal olunmuşutr. Vusulunda gerektir ki vechi meşruh üzere üç seneden beru livai mezburun sahil kazaları ahalileri zimmetlerinde kalan beş bin beş yüz doksan guruş ile ova kazalarının taksidi sânisi için icap 1577.5 ittifak ve ittihadı birle yerlü yerinden cemi' ve tahsil ve tarafımızdan kabzına memur olan mübaşiri merkuma bittemam eda ve teslim edesiz. Febiha ve illâ eda etmeyüp sahil kazalarından kalan akçenin tahsili bizim elimizden gelmez ve tahsiline kadir değiliz deyu defile cevap verilür ise binnefs kendimiz kapumuz halkı ile inşallahı tealâ ol tarafa memuren teveccüh ve azimet edüp bu hususta cümleniz mesul ve muatep olacağınız emrü mukarrerdir. Varılmazdan mukaddem merhameten tarafınıza buyurultu isdar ve irsal olunmuştur. Encamını fikir ve mülâhaza idüp ana göre amel ve hareket eyleyesiz. Bu defa dahi buyurultumuzun hilâfile vaz'u hareket olunmak ihtimali olur ise sonra bir veçhile cevaba kadir olmayup meblâği mezbur temamen sizlerden tahsil olunacağına iştibah etmeyüp biran ve bir saat mukaddem cem-ü tahsiline her birleriniz sayi mevfur edüp hilâfile vaz'u hareketten gayetül gaye ihtiraz ve içtinap üzere olasız deyu.

Valii Anadolu Ali Paşa

Şeriatşiar Kastamonu Kadısı zide fazlühu ve kıdvetül emacid velayan Kastamonu sancağı mütesellimi zide medihu ve kıdvetül emâsil velakran kethüda yeri ve yeniçeri serdarı ve ayâni vilâyet ve iş erleri zide kadrihum inha olunur ki livai mezburde vaki sahil kazalarından bekaya kalan imdadı hazariyemizin tahsili hazarisiçün binnefs ol tarafa memuriyetimiz hasebile azi - metimiz musammem ve muhakkak olup lâkin bir taraftan bir miktar eşkıya zuhur etmekle ahzü istihsâlleri için fermanı âlişan sadır olmakla birkaç gün bu taraflarda meks iktiza etmiştir. İnşallahu tealâ on beş güne değin hitam buldukta giru avdet ve ol tarafa vardığımızda yevmiye kapumuz halkının tayinatlari iktiza eden zehayiri on beş günlük olmak üzere Kastamonu ve karip civarında olan kazalara müçtemi' ve hazır ve amâde edüp ve narhı carî üzere akçeleri tarafımızdan verilmek üzere iştira olunup bir münasip mahalle cemolunmak babında işbu buyurultu tahrir ve isdar (boştur) ile irsâl olunmuştur vusulunda gerektir ki on beş günlük zahire narhı carî üzere akçeleri tarafımızdan verilmek şartile marifeti şer'le iştira ve şimdiden hazır müheyya edüp mucibi buyuruldu ile âmil olasın ve hilâfından ihtiraz eyleyesin deyü buyuruldu Fi zilhiççe 30. Sene 1133.

*

Mefahirül emâsil velakran Kastamonu sancağı alaybeyisi ve kethüda mîri ve yeniçeri serdarı ve iş erleri zide kadrihum inha olunur ki Livai mezburda vaki sevahil kazalarından bekaya kalan imdadı hazariyemizin tahsili için binnefs memuriyetimiz hasebile beş on güne değin varmamız muhakkak olmakla inşallahu tealâ kendimiz varıncıya değin sizler dahi bayraklarınız küşade ve neferatlarınız cem' ve hazır ve amâde vesair darp ve harbe kadir olanları dahi hazır amâde idüp tarafımıza muntazır olmaları için işbu buyurultu tahrir ve isdar ve kıdvetül emâsil velakran (boştur) zide kadrihu ile irsâl olunmuştur. Vusulünde gerektir ki veçhi meşruh üzere bayraklarınız küşade ve neferatlarınız cem' ve hazır idüp tarafımdan müterekkip olalar. İnşallahu tealâ vardığımızda bayraklarınız altından bir ferd neferatlarınızdan olmamak ihtimali olur ise sizlerin ademi itaatınıza hamlolunup sual ve muatep olacağınızda iştibah etmeyesiz. Ana göre encamınız fikir ve mülâhaza idüp mucibi buyurultu ile âmil ve hilâfından içtinap ve ihtiraz eyleyisiz deyü buyuruldu Fi 20. Sene 1133.

Halâ Valii Anadolu Ali Paşa

Devletlu inayetlu Kütahya valisi taraflarından irsal olunan zahire def - teridir ki zikrolunur :

	Kıye		Kıye
Nanı aziz	1,500	Şem'i rugan	20
Pirinç	200	Nuhut	50
Rugani sade	200	Büber	1
Bulgur	750	Asel	25
Ganem re's	100	Şarı yem(İstanbul yemi üzerine)	2500
Nışasta	20	Saman (araba)	100
Dakiki hâs	50	Hatap (araba)	100
Sükker	5	Tavuk (adet)	25
Soğan	100	Yumurta (adet)	200
Şem'i asel	5		

maa sair levazımatı sebzevat berveçhi meşruh üzere defter mucibince işbu zehayir cemoluna.

Haliya Kütahya valisi devletlû Ali Paşa için tedarik olunup bezzazistana vazolunan evanii nühasîndir ki zikrolunur -

Kebir sini (mütesellim ağaya verildi)	15	Traş tası tebsileriyle	1
Leğen maa ibrik (çift)	2	Kahve ibriği	10
Narı sahanı sofra	3	Beşer yüz dirhem sahanı sofra dane	2
Şorba tası	6	Defa narı sahanı sofra (dane)	5
Hoşab tası (tebsileriyle)	1	Su tası (dane)	10
Gümüş örneği kahve ibriği	3	Kebir abdest leğeni (kıye)	9
Kahve tepsisi	1		

İşbu nühası mezkûr 1135 senesi rebiulevvelinde bilcümle ayân ve eşraf ve ahali marifetlerile malı maktu emri defterden ziyade alınmamak üzere ve muhzır birle Taşkapulu ağa ve refikleri Asitaneye gittiğin verildiği şerh verildi.

VI

Kürei Nühas Bakır madeni hakkında ;

Kıdvetül kudat velhükkâm madenülfazlı velkelâm Mevlâna Kastamonu kadısı zide fazlihu ve kıdvetülemacid velekârim Kastamonu mütesellimi Seyyid Mustafa zide mecdihu tevkii refii humayun vasıl olıcak malûm ola ki Kastamonu sancağında vaki Kürei nühas maadini mukataasının maktuı kadimî yedi bin kıyye nühas olup lâkin maadini mezburun cevheri kadim üzere olmadığından senedenberi iltizam ile kimesne talibi olmamakla bin yüz otuz üç senesi recebi şerifi gurresinde bervechi emanet zapteylemek üzere İsmail nam kimesneye tefviz olunmuştu. Halâ senesi tekmil olunup henüz bir kıyye

nühas gönderüp teslimi Tophane eylememekle senei mezbure hasılı ne miktara baliğ olmuştur mahalline tefahhus ve defteri götürmek üzere bundan akdem gönderilen mübaşırın götürdüğü muhzırı kadı defteri mucibince küreciyani hisseden maada mirî için hasıl olup emini mezbur İsmail makbuzu olan 8032 kıyye nühas olup ve mevcut cevherli 32 ırkası olup senei cedit emaneti gibi tefviz olundukta zikrolunan ırkaları işledüp ne miktar nühas hasıl olur ise küreciyan hissesinden gayri hasıl olan nühası mirî için ahzu kabz olunmak üzere olduğu defteri mezburde şerh vermeğin ancak 1134 senesi madeni mezbur uhdesinden gelür kimesneye tefviz olunmak muktazi olup ve sen ki mütesellimi mumaileyh zide mecdihusun her vechile uhdesinden gelmeğe kadir ve mütessellim olman takribile sairinden ziyade işledüp ve hasılı senei sabıkdan ziyade ve madeni mezbura gere gibi nizam vermeğe iktidarın olmakla 1134 senesi recebi şerifi gurresinde maadini mezbure bervechi emanet zapteylemek üzere sana tefviz ve sipariş olmağın madeni mezburda olan mirî üserayı vesair madeni mezbura müteallik alât ve mühimmatı marifeti şer'le ve maden kethüdası ve kâtibi ve cümle marifetlerile tahriri defter ve ahzü kabzeyleyüp küreciyan taifesinin kadîmden olan esirlerini vaz' ve esirleri olmıyan küreciyan taifesine dahi esir tedarik ettirip esir tedariki mümkün olmadığı halde hizmet eylemeğe kadir rencber tutturup ve mirî üserayı dahi maden hizmetinde istihdam ve gerek esirlerini ve madencileri ve küreciyanın esirleri ve esirleri olmayan esir tedarik veyahut rencber tutturup madeni mezburu veçhi meşruh üzere gere gibi imâl ve işletüp ve nizamını virüp ve bir senede hasıl olan bakırı ve bakırdan maada kükürt karaboya ve tayyarat ve sairinden hasılı ne miktar olursa marifeti şer'le ve maden kethüdası vesair huddamı marifetlerile tahriri defter ve bir nüshasın güncü ihtifa olunmamak şartıla sadakat ve istikametle zabtu tahrir ve ahzü kabzedüp küreciyan ve rencberat hissesinden maada mirî için hasıl olan nühasın ayni Tophanei âmiremde dökülecek toplar için senesi içinde Asitânei saadetime irsâl ve Tophanei âmireme teslim ettirüp ve senesi ahırında hasılının defteri irsâl ve hesabını görüp ibrayı zimmet eyleyesin ve emini sabık zamanında mevcut olan ırkaları dahi işledüp küreciyan hissesinden gayri mirî için hasıl olan nühasın ayni Tophane'de ahzü kabz ve tahriri defter ve ayni nüshası başka Asitanei saadete irsâl ve isâl ve teslimi Tophanei âmirem ettirüp ve emini sabık mezbur İsmail ve dahi mukaddem emin olup emaneten zaptedenlerin her sene hasılları ne miktar olmuş ise gerek akçe ve gerek ayni bakırdır gereği gibi tahsil (takdirde okunabilir) ve ihtimam ile marifeti şer'le ve cümle marifetlerile teftiş ve tefahhus olunup sene besene hasıllarını sıhhat ve hakikati üzere başka başka tahriri defter olunup iktiza eden zimmetleri tahsil olunmak üzere bir gün mukaddem defteri isâl ve madeni mezburü 1134 senesi recebi şerifi gurresinde bervechi emanet meşruhu merkum üzere zapt ve raptedüp gereği gibi imâl ve tarafı âhardan dahl

ve taarruz eylemeye deyü fermani âlişanım sadır olmuştur buyurdum ki hükmi şerifimle (boştur) vardıkta bu bapta veçhi meşru üzere şerefyabı sudur olan işbu emri celilüşşani vacibülittiba ve lâzımülittisaın mazmunı itaat makrunile âmil olup hilâfile vaz'ı hareketten begayet ihtiraz ve içtinap eyleyesiz şöyle bilesin alâmeti şerife itimat kılasın. Tahriren fi 10 şehri ramazan 1134.

VII

Daday kazasında zuhur eden bakır madeninin evsafının tesbiti hakkında :

Kıdvetül kudat velhükkâm madenilfazlı velkelâm mevlâna Kürei nühas kadısı zide fazlihu ve kıdvetül emasil velakran Küre maden emini İsmail zide kadrihu tevkii refii humayun vasıl ola ki Kastamonu sancağında vaki Daday kazasında nühas madeni zuhur etmiştir deyu Abdurrahman nam kimesne âsitanei saadete nümunesin getirüp vukufu olanlar ile getirdüğü nümune bakıldıkta ıslah maden olduğu zahir ve nümayan olup lâkin zikrolunan madenin bulunduğu mahalde maden vafir midir ve olduğu halde keyfiyeti ne veçhiledir üzerine varılup gere gibi sihhatı malûm olmak lâzım gelmekle madeni mezburun nümunesin getiren mezbur Abdurrahman işbu emri celilüssadrım ile tayin olunan mübaşir zide kadrihu yanına koşulup irsal olunmakla inşallahu tealâ vardıklarında sen ki mevlânayı mumaileyh ve Küre madenemini İsmail zide kadrihusun bulunan madenin binnefs üzerine varup ve nümunesin tutup işlettirildiği halde keyfiyet ne veçhiledir maden kesret üzere midir yahut cüz'î midir birkaç nefer ustat madenciler dahi götürüp mübaşiri merkum zide kadrihu marifetile keyfiyeti ahvale gere gibi ıttıla hasıl eyledikten sonra sıhhatı ve hakikatı üzere mübaşiri mezbur ile alettafsil Dersaadete arz ve ilâm eylemeniz babında fermani âlişanım sadır olmuştur buyurdum ki hükmi şerifimle (boştur) vardıkta bu bapta veçhi meşruh üzere şerefyabı sudur olan emri celilüşşanı vacibülittibaımla âmil olup halâfından ihtiraz ve ictinap eyleyesiz şöyle bilesin âlemeti şerife itimat kılasın 2 rebiülahır 1134.

VIII

Osmancık'taki gümüş madeninin tetkik edilmesi hakkında :

Şeriatşiar Kastamonu Kadısı Efendi zide fazlihu ve kıdvetül emâsil velakran Kastamonu mütesellimi zide kadrihu inha olunur ki Osmancık kazasına tâbi Zeytün karyesinin sol tarafında vaki cibalde sim madeni olup kâfir zamanında muteber bir maden iken ol vakıttan beru muattal ve metruk kalup zikrolunan maden âlâ ve ziyade ıslah olduğu Kastamonu sancağında vaki Mergüze kazasına tâbi Avşar karyesi sâkinlerinden Kürtoğlu Muhammet Beşe nam kimesne devleti âliyeye varup haber vermekle Kastamonu'da olan madencilerden sim ve nühas madeni ahvaline vakıf iki nefer madenci âsi -

tanei saadetten tayin olunan Küreklu ağalardan kıdvetülemacid velâyân Halil Ağa zide mecdihu ve haber veren merkum Muhammed Beşe ve Kadı ahalii vilâyet ile madeni mezburun üzerine varılup marifeti şer'le ve cümle marifetile kifayet miktarı nümune ahzolunup ve mahalli mezburda ahzolunan nümuneden dahi madeni vafir var mıdır olduğu surette dahi işlettirildiği halde husule gelmesin mutasavver midir madenciler ve cümle marifetile bakılup tafsil üzere arz ve ilâm ahzolunan nümuneyi alettafsil ilâmlarile Dersaadet'e irsâl eylemeniz babında tarafımızdan hitaben fermanı âlişan sadır olmakla mucibince işbu buyurultu ısdar ve ağalarımızdan kıdvetülemâsil velakran zide kadrihu tayin ve irsâl olunmuştur vusulunda gerektir ki sadır olan fermanı âlişan mucibince Kastamonu'da olan madencilerden sim ve nühas madeni ahvaline vakıf iki nefer ustat madenci intihap idüp memur olan ağai zide kadrihu ile koşup irsâl eyleyesin bu bapta avni tehir ve ihmâlü tekâsülden tevakki idüp mucibi emri âliye ve buyurultu ile âmil olasız fi saferülhayr 27-1135 [*].

IX

Ulaklara menzil bargir tedariki hakkında :

Kastamonu'da sâkin âyan ve eşraf ve ulema ve sulehâdan cem'i gafir meclisi şer'e gelüp şöyle takriri kelâm eylediler ki ba emri âli medinei mezbureye umurı mühimme ile mürur ve ubur eden ulaklara menzil bargirleri tedariki mühim ve muktazî olmaktan nâşi yüz altmış beş senesi muharremülharamı gurresinden senei mezbure recebi şerifine değin on beş bargirden ziyade def'a menzil zuhurunda on beş re'sten ziyadesi yine ahali tarafından verilmek üzere altı aylığını hazırı bilmeclis yine sabık menzilci olan Elhac Hasan zide Ömer Beşe beşyüz elli guruş ücret ile medinei mezbureye menzilci tayin olunduğu işbu mahalle şerh verildiği.

X

Şehrin işlerini tedvir edecek hacılar hakkında :

Medinei Kastamonu'nun âyan ve eşraf ve ahalileri meclisi şer'e gelüp vilâyetimizin umur ve hususu zuhur ettiğin kadimden alelittifak hacılar marifetile olagelmiş iken birkaç senedenberu içlerinden bazıları fevt olmakla hâlâ beynimizde müttefik ve müttehit olan hacılardır ki berveçhi âti zikrolunur : ...... 21 Muharremülharam 1134.

[*] Gümüş ve bakır madenlerinin işletilmelerine, araştırılmalarına dair olan bu üç vesikada bahsedilen yerler hakkında *Osmanlı devrinde Türkiye madenleri* adlı eserde bir gûna malûmat mevcut değildir. A m e t R e f i k, *Osmanlı devrinde Türkiye madenleri* (967-1200), Türkiyat enstitüsü, İstanbul 1931.

ANKARA'DA CİRİT OYUNU

E. BEHNAN ŞAPOLYO

Orta Anadolu, folklor bakımından pek zengindir. Bilhasas Ankara'yı kuşatan köyler, eski Türk âdet ve ananelerini tamamiyle muhafaza etmektedir. Ankara Halkevi köycülük şubesiyle civar köylere gittiğim zaman, buralarda muhtelif halk âdetlerine ait notlar almıştım. Folklorca zengin olan köyler arasında bilhassa Bayındır, Kutludüğün, Möhye, Peçenek, odabaşı, Bursal mühimdir. Uzun seneler büyük şehirlerin tesirinden uzak kalmış olan bu köylerde, eski Türk âdetleri pek bakir bir şekilde yaşamaktadır.

Ankara'nın köylerinde olsun, merkezde olsun delikanlıların en sevdikleri oyunlardan biri de cirit oyunu'dur. Gün geçtikçe, cirit oyunu, oynayanların adedi azalmakta, halk başka eğlencelere rağbet ettiğinden, bu eski Türk oyunları yavaş, yavaş kaybolmaktadır.

Cirit oyununun oynandığı zamanlar

Cirit oyunu, malûm olduğu üzere Türkler'in en eski oyunlarından biridir. Çok at besleyen ve binici olan Türkler, at oyunlarına çok ehemmiyet vermişlerdir. Tarihî birtakım vesikalara göre, eski zamandanberi Türkler arasında cirit oyunu oynatıldığı görülmektedir.

Cirit oyununun, bugünkü yaşayışını araştıracak olursak, bu oyunun yalnız Orta Anadolu'ya ait bir oyun olduğu anlaşılmaktadır. Sahil halkı arasında cirit oyununa az tesadüf edilmektedir. Cirit, yalnız erkeklere mahsus atlı bir oyundur. Kadınlar cirit oynamazlar. Orta Anadolu halkı esasen ata çok meraklıdır. At beslemek her köylünün gayesidir. Atı çok severler, köylüler arasında atıyla beraber, muharebeye gönüllü giden delikanlılar bile vardır. Bakımlı ve cins ata sahip olmak yiğitliğe delâlet eder.

Millî Mücadele yıllarında Cebeci bir meydan halinde idi. Henüz tren buradan geçmemişti. Dullar çayırı denilen mahalde bir meydan vardı. Ankara delikanlıları, bahar aylarının cuma günlerinde burada cirit oynarlardı. Bununla beraber Möhye, Odabaşı, Pursal köyünde de baharda pek hararetli bir şekilde, köyler arasında cirit oynatılmaktadır.

Cirit oyunu nası oynanır

Cirit oyunu Ankara'da en ziyade Mayıs ve Nisan aylarında oynanılmaktadır. Orta Anadolu'nun küçük, fakat çok mukavemetli, çevik cirit hayvanlariyle oynarlar. Arap atı besleyenler azdır. Ankara'da cirit oyunu üç kısımdır :

A — Düğün ciridi,

B — Deri ciridi,

C — Bahar ciridi.

A — Düğün ciridi : Ankara'da düğünler dört gün sürmektedir. Üçüncü gün perşembe, gelin alma günüdür. Bugün bütün delikanlılar (Seymen) olurlar.

Seymen olmak millî elbise giymek demektir. Millî elbiseleri sırmalı veya kaftanlı camedan, yâni kolları arkadan sarkan birnevi cakettir. Bellerine kuşak olarak şal, başların da poşu sararlar. Giydikleri şalvar, çok kere beyazdır. Hepsi atlıdır. Ellerinde cirit sopaları bulunur. Bunların bazı köylerde bir de vişne çürüğü renginde ve ortasında sarı bir ay bulunan bayrakları vardır. Ayın ortasında yıldız yoktur. Bu bayraklı gençler önde giderler. Bellerinde teke palalar sokuludur. Delikanlılar gelinevi önünde silâh atarlar. Gelin baba ocağından alındıktan sonra, köy meydanında oynamağa başlarlar. Buna (Düğün ciridi) derler.

B — Deri ciridi : Deri ciridi pazar yerinde ve panayırlarda oynanır. Köylüler pazara mallarını getirirler. Bu mallarını sattıktan sonra pazar yerinin meydanında delikanlılar ata binerek, meydana çıkarlar. O köyün delikanlıları ile cirit oynarlar. Galip gelmek, diğer köyün üstünlüğünü temin eder. Cirit ile beraber, pehlivan güreştirmek de âdettir. Buna da deri ciridi derler.

C — İlkbahar ciridi : Nisan ve Mayıs aylarında hemen her köy delikanlısı cirit meydanına çıkar, cirit oynar. Cirit bir bahar oyunudur. Orta Anadolu'nun ilkbaharında hemen her köyde cirit oyunlarına tesadüf edilebilir.

Cirit oyunu nasıl başlar

Cirit oynayacak atlı delikanlılar, köyün veya şehrin bir meydanına gelirler, bu meydana halk da toplanır. Meydanda geniş bir halka teşkil ederler. Sağa, sola meydanı açmak için iki (değnekçi) ayrılır. Bunlar halkanın küçülmemesini temin ederler. Atlılardan birisi (çavuş) ayrılır. Çavuş bağırır :

— Osmanlılar Alana ! . .

Osmanlı, binici demektir. Atlılar meydanda görününce, davul ve zurna çalar. Davul ve zurnacılar, Orta Anadolu'da muhakkak abdaldır, yâni Kızılbaş'tır. Ankara davulcu abdalları Eblas köyünden gelir. Bunların kendilerine mahsus birer kıyafetleri vardır. Bu esnada atlılar yüz metre aralıkla ikiye ayrılırlar. İki dizi teşkil ederler. Atlılar bir sırada beklerler. Bu sırada bir tarafın dizisinden bir atlı çıkar, çıkışı ağır dizili olur ve atını oynatarak otuz metre kadar bir mesafe ileri gider. Gözüne kestirdiği diğer bir atlıya elindeki cirit değneğini atar ve süratle geri dönmesi bir olur. Atını mahmuzlar ve dolu dizgin geri kaçar ve kaçarken de arkaya bakarak kaçmaktadır. Değnek atılan, kaçanı dolu dizgin kovalar, elindeki değneği kaçana atar. Bu cirit değneğini öyle süratle atanlar vardır ki, değdiği adam ya bayılır veya da ölür. Ata değnek vurmak ayıptır ve acemiliktir, derhal oyundan çıkarırlar. Kaçan atlılar pek çeviktir, değnek gelirken, birdenbire ya atın üstüne düşer veyahut atın sağ ve sol tarafına eğilir: Eğer oyuncu pek usta ise (kavak vurması) yapar, yâni kolları üzerinde havaya kalkarak, ayakları yukarıda böyle kaçar, bazıları da kovalarken, elindeki cirit yere vurur, cirit yaylanıp fırlar ve derhal kapar ve ciridi hasmına atar.

Kovalayana, ilk cirit atan sıradan birisi daha süratle çıkar, hücum edene cirit atar, bunun için cirit atan, hem de kendini müdafaa etmek mecburiyetindedir. Derhal geriye döner, dizisine doğru kaçar, bu kovalayanı da karşıdan diğer bir atlı ciridi ile karşılamaktadır.

Cirit değnekleri kurumuş meşe dalından yapılır. Sert ve ağır bir değnektir. Süratle gelen cirit bazan hasmını öldürebilir, ölenin ailesi, öldürenden dâvacı olmaz. Bu ölüm er meydanında olduğu için şeref sayılır. Ekseri babalar, ciritten ölen çocuklariyle öğünürler.

Ciritte bir atlıya karşı bir atlı çıkar, sıra ile duranlara (Menzil) adı verilmektedir. Cirit değneği ile, gelen değneği çelenler de vardır. Aynı zamanda cirit değneği müdafaa için de kullanılır. Atlıların bulundukları yere (Alan) adı verilmektedir. Cirit atlarının kuyrukları topuz yapılır. Ciridi düşen bir atlı değneği birden kapar, hayvanın egerleri Osmanlı veya Çerkes kaltağıdır, egerden ucu püsküllü ve renkli örgüler sarkar, bunlar süs olarak kullanılmaktadır.

Cirit oyunarı Türk delikanlılarının atlı bir sporudur. Bu çetin ve cesurane oyun, delikanlıları kahramanlığa, yiğitliğe alıştırmaktadır. Seyirciler

üzerinde büyük bir heyecan uyandırır. At üzerinde uçan bu delikanlılar cesur ve çeviktirler. Cirit oyununda çok iyi binici ve koşucu olmak lâzımdır. Cirit oyununun pehlivanlıkta olduğu gibi bir duası yoktur. Cirit oyununun esasları ve âdetleri hemen Anadolu'nun her tarafında bir şekildedir. Her köyde adı geçen meşhur ciritciler vardır. Bunlar meydanda göründüğü zaman, seyircilerde bir heyecan baş gösterir. Attıkları değnek boşa düşmez, cirit oyuncuları oyun esnasında bağırmazlar. Ancak atını koştururken, karşısındaki hasmının adını bağırır, ona hazır olmasını söyler ve ciridi ona doğru süratle atar, cirit değneği yaydan çıkan bir ok gibi, havada uçar, bu süratle gelen değnek vücuda değerse bayıltır, bazan hasmının ölümüne sebebiyet verir, onun için bu değnekten sakınmak ve çevik olmak lâzımdır. Ciritte galip gelmek, cirit değneğini hasmına değdirerek, sayı kazanmaktır. Anadolu'da cirit oyunu ile beraber, at yarışlarına da çok ehemmiyet verirler, bayramlarda ve düğünlerde at yarışları da yaparlar. Bununla beraber, bir de (çevkân) oyunu vardır. Oyun karşılıklı iki dizi atlının ellerindeki uzun saplı çekiç şeklindeki tokmaklarla şimşirden yapılmış bir yuvarlak mileyi mütekabil kaleye sokmaktır. Bu tokmaklarla mileyi, dört nala süratle giderken vururlar, bu da birnevi atlı spordur. İngilizler buna (Polo) oyunu derler. Cirit olsun, polo olsun pek eski bir Türk oyunudur. Bizde iyi (Sipahi) lerin yetişmesinin sebebini, biraz bu atlı sporlarda aramalıdır.

AYDIN YAYLALARINDA

Ateşlendi yanıyor koca çıra yığını
Görmeğe koyuldular cümbüş hazırlığını :

Kebaplık kuzuları şişliyor birkaç kişi,
Güzel parlasın diye yağlanmada kamalar,
Defler ısıtılıyor, akortta bağlamalar,
Yosmaların üstünde sofrayı düzme işi . .

Efe, bağdaş kurunca sırt dayayıp bir çama
Yer aldılar zeybekler önünde halkalama.
Ve güneş batıyorken sükûta dalan yaylâ
Birdenbire uyandı üç beş uzun nârayla.
Halkanın ortasında seçme seçme köçekler
Yanyana dizildiler birer adım arayla.
Bütün hünerlerini bu gece dökecekler
Oyundan çıkabilmek için çokça parayla.
Galiba, hem galiba, dostlarım, bir tanesi
Ayrılacak Efenin gönlü gibi bir payla . .
Bir genç zeybek çakmışça dileğini gözünden
Havaya başlattırdı Efe'nin türküsünden :

Lâğabı Ödemişli,
Gözleri menevişli,
Kaplama altın dişli,
Haspayı yar mı saydın ?
Hay be saymaz olaydın !
Şaştı ya, Efem, Aydın ?!

Yazın bir kara yazı,
Yasın bir gönül yası.
Aldattı kör olası.

Haspayı yar mı saydın ?
Hay be saymaz olaydın !
Şaştı ya, Efe, Aydın ?!

Dudağı değecekken şarap dolu bardağa
Coştu, bağırdı Efe: Tekrarlayın bir daha ! !
Eller hep kalçalarda, başlar az öne eğri,
Koşuyorlar çengiler bir ileri, bir geri.
Telâştan silemiyor çevreler akan teri,
Dizler sert çöküşlerle döğmede sık sık yeri,
Baş dönmesi veriyor zil ve kaşık sesleri . . .

Kafalar tütsülendi artık eyiden eyi,
Nerdeyse açılacak bol püsküllü keseler.
Ayıp mıdır yosmalar oyunu süsleseler . .

Oyunun art tarafı Efe'nin kır gerdeği,
Gökte yıldızlar görsün.. kapatayım perdeyi . . .

BASRİ GOCUL

Prof. NALLİNO'NUN ÖLÜMÜ — BOSNA HERSEK MÜSLÜMANLARI'NIN MİLLÎ DESTANI

Prof. Nallino'nun ölümü

Zamanımızın en büyük İslâmiyat mütehassıslarından olan İtalyan müsteşrıki *Carlo Alfonso Nallino*, 27 eylûl 1937 de ölmüştür. Son seneler zarfında, neşri bu yıl biten, Enciclopedia Italiana'nın İslâm hukuku ve felsefesine ait maddelerini hazırlamakla meşgul olmuş olan *Nallino*'nun bu ani ölümü orientalism âlemi için çok büyük bir kayıptır. Hayatı ve ilmî faaliyeti hakkında İtalyan mecmualarında verilen malûmatı kısaca nakledi - yoruz :

Carlo Alfonso Nallino, 16 şubat 1872 de Torino'da doğdu. Üniversite tahsilini aynı şehirde yaptı. Hocası, Şeh - name'yi nazmen italyancaya çevirmiş olan, meşhur iranist Italo Pizzi idi. *Nallino*, 1824 den 1902 ye kadar Na - poli Şark Institüsü (Istituto orientale di Napoli) de 1902 den 1913 e kadar Palermo Üniversite - sinde arapça ve o tarihten itibaren de Roma Üniversitesi'nde İslâm tarihi ve müesseseleri profesörü olarak bulundu.

1909 dan sonra birkaç defa Kahire - ye giderek Mısır Üniversitesi'nde arapça dersler verdi. 29 mart 1932 den beri İtalyan Akademisi'nde âza idi. Şarka mahsus Institut (Istituto per l'Oriente) nin teessüs tarihi olan 1921 denberi ilmî müdürlüğünü yaptı.

Arap coğrafyası ve astronomisine ait bazı meseleler hakkında birçok yazılar neşrettikten sonra, İslâm astro-- nomu al - Battani'ye muazzam bir eser tahsis etti. Bu eser, bu sahadaki tet - kiklerde yeni bir devir açtı ve *Suter* tarafından, İslâm riyaziyecileri ve astronomları hakkında neşredilen biobibliografik seriye mühim bir kay - nak teşkil etti. (Abhandlungen z. Geschichte d. math - hem. Wissensch., X ve XI, 1900 ve 1902). Bundan başka Arap astro - nomi tarihi hakkında arapça bir eser neşretti. (*'Ilm al-Falak* : Tarihu 'inda al - 'Arab, Roma, 1911). Fakat diğer taraftan tarihî - dinî ve lisanî tetkikleri de ihmâl etmedi. 1893 de " Chrestomathia Qorani Arabica „ (Leipzig, 1893) ve 1900 da Mısır arapçası hakkında " L'arabo parlato in Egitto „ (Milâno, 1900, ikinci tabı 1913) adlı eserleri neşretti. Bütün İslâm medeniye - tini, menşelerinden bugüne kadar, tamamen kavrayan bu değerli âlim, kısa bir zamanda, tetkiklerinin genişliği, tenevvüü ve kat'iyeti bakımından İslâmiyatın en ileri şöhretlerinden biri oldu. *Nallino*, ilmî dehası itibariyle, terkipten ziyade tahliller ve mütebahhirane araştırmalara mütemayil ol - makla beraber, monografik tetkikleri sırasında, ekseriya başka âlimlerin

eserleri hakkında yazdığı mütalâalar vesilesile, umumi meselelerin aydın-lanmasına da yardım etmiştir. Meselâ, sufilik sahasında : "Arap şairi, 'İbn al-Farız'ın şiirleri", yine "'Ibn al-Farız hakkında ve İslâm tasavvufu„ başlık-larile Şark Tetkikleri Mecmuası (Rivista degli Studi orientali) VIII, 1919 - 20) de çıkan makaleler, felsefe sahasında "İbn Sinan'ın İşrakiye felsefesi„ R. S. O. X, 1925) ve Osmanlı Halifeliği hak-kındaki yazıları bu meyandadır. Fakat *Nallino*'nun, bilhassa İslâm hukuku ve umumiyetle Şark hukuku hakkındaki yazıları fevkalâde mühimdir. Bir münakaşa vesilesile İslâm hukuku, Roma hukuku, Şark hıristiyan hukuku ve kadim Şark hukuku ara-sında mukayeseler yapmıştır ki bunların bir kısmı *P. Bonafante* namına çıkarılan kitapta neşredilmiştir (Pavia, 19129). Bu tetkikler *Nallino*'nun yalnız Şark ve Roma kaynaklarını mükemmelen bildiğini değil, aynı zamanda nadir bulunur bir hukukî görüşe de malik olduğunu göstermektedir. "Istituto per l'Oriente„ nin organı olan "Oriente Moderno„ mecmuasını tesis etmek suretile muasır müslüman Şark âlemindeki hâdiseler, siyasî ve kültürel temayüller hakkında bir istihbarat vasıtası mey-dana getirmiştir. 1921 de kurulan bu mecmua,harpten sonraki Türkiye hakkında ciddî tetkiklerile tanınmış Alman profesörü *G. Jaeschke*'nin dediği gibi, Avrupa'daki bu nevi mevkut neşriyatın en mükemmelidir.

FAHİR İZ

Bosna - Hersek Müslümanlar'ının millî destanı *

Avusturya işgali altındaki Bosna -- Hersek havalisinin umumî valisi olan Kosta Hörman, Saraybosna'da on seneyi geçen ikameti sırasında bu havali Müslüman ekalliyetinin daha doğrusu Türkler'inin arasında doğan millî kahramanlık destanlarını bizzat halk ağzından dinleyerek zaptetmiş ve üç cilt kitap şeklinde 1888 de neş-retmiştir. Benim elimde bulunan bu eserin ikinci tabının birinci cildidir. 39 destanı hâvidir. Ayrıca bir mu-kaddimesi, kitapta geçen türkçe keli-melerin bir fihristi, bazı menkabeler ve tarihî şahsiyetler hakkında eserin sonunda bir izahnamesi ile, destanların toplanmasında yardımı dokunmuş olanların listesi vardır.

Destanlar, hece vezninin — 4+6 — temposiyle yazılmıştır. Yüzde doksan beşten fazla mısraları tamamen kafi-yeden mahrumdur. Mevcut kafiyele-rin çoğu da dördüncü ve altıncı hece-nin sonunda olmak üzere bir mısrada toplanmıştır. Mevzuları tamamen kahramanlık vakalarına, meşhur harplere ve akınlara, bazı muhteşem düğün-lerin tasvirine aittir. Canlandırdığı şahıslar son derece cesur, gözü pek, mahir, silâhşur, serhat beyleri ve ki-taptaki menkabelerden Türk idaresi altındaki Balkan'larda kuvvetli bir teşekkül halinde uzun zaman yaşadığı anlaşılan Türk askerî aristokrasisine

[*] Kosta Hörman, *Nordne pjesme muslimania Bosni i Hersegovini = Bosna Hersek Müslümanlar' nın millî destanları),* birinci kitap 1888 - 1889. 970 ; sahife ikinci basılış, Sarayevo, 1933-9.

mensup muayyen şahsiyetlerdir. Bunlar biraz sefahate düşkün, ekseriya saraya karşı serkeş, yalnız kadın, ve intikam için ve pek ender olarak çapul ümidiyle döğüşen fakat daha ziyade kendilerine dokunulmazsa rahat duran kimselerdir. Harplere iştirâk ettikleri gibi bazan düşman arazisine akınlar da yaparlar. Bazan tek başlarına gidip Macarlar'ın veya Avusturyalılar'ın meşhur silâhşurlarını er meydanına çağırıp döğüşürler. Bazan da aklın almayacağı derecede büyük fedakârlık ve ferağat nümunelerini gösterirler. Çoğu dirlik ve timar sahibidir. Kendilerinde görünen büyük bir hususiyet de derin bir at sevgisidir.

Eserde takriben yüzde (10-15) miktarında türkçe kelimeye rastlayoruz. Fakat bunları daha ziyade muayyen tâbirler teşkil etmektedir. En ziyade at, silâh, rütbe unvanları ve bunlara ait teferruattır. Bunların haricinde ismi haslar, süs terminolojisine ait kelimeler ve dinî ıstılahat vardır.

Birinci ciltte bulunan başlıca Destanlar :

1— Gazi Hüsrev Bey İstanbul'a gelin alayı götürüyor. 2— Bölükbaşı Canan ve Rakotsiye. 3— Vişegrat'ta köprü yapılışı. 4— Gürz-Elez (Gurzelez - Cercelez) Ali ve Wuk yayçanin. 5 — Bosna veziri Köprülü'nün Travenik'e gelişi. 6— Koritim'de düğün alayı mezarı. 7— Morinam'da düğün alayı mezarı. 8— Gürz-Elez Ali. 9— Siget'te boy ölçüşme. 10— Sultan Süleyman Budin'i alıyor. 11— Küçük Ömer Ağa'nın evlenişi. 12— Suboviç İbrahim Bey. 13— İki uyonoviç'ler. 14— Primary Beyi'nin (Lûku'nun) ölümü. 15— General Pitar, Zvornik'i alıyor. 16— General Filip Zvornik'i alıyor. 17— Asiyek karşılaşması. 18— Hasan Ağa'nın evlenişi. 19— Delibeyoğlu Mustafa Bey ve Budin veziri. 20— Türkiye ve Rusya arasında harp. 21— (Liçki =) Lik'li Mustafa Bey ve Orlonoviç Mehmet. 22— Lik 'li Mustafa Bey Nuhan Kumaliç'i evlendiriyor. 23— Mustafa Bey'in esareti ve bayraktar Vırsıç. 24— Liçki Mustafa Bey Zadar baninin yanında esarette. 25— Liçki Mustafa Bey'in sağ bayraktarı ve Dasovits baninin kızı Rosanda. 26— Liçki Mustafa Bey kardeşini esaretten kurtarıyor. 27— Liçki Mustafa Bey Zadarı alıyor. 28— Liçki Musafa Bey Odbinde. 29— Mustafa Bey yaralı. 30— Liçki Mustafa Bey'in intikamının alınması. 31—Hırnyitse kardeşler ve bayraktar Vid. 32— Macar Filip ve evlâtlık Halil. 33— Bölükbaşı Mehmet Malta'da. 34— Hırnyitse, Petro şehrinde. 35— Evlâtnyitse Halil Hindistan'da. 36— Evlâtlık Halil'in evlenişi. 37— Hirnyitse Mehmet'in evlenişi. 38— Mehmet ve Halil esir düşüyorlar. 39— Hirnyitse Ömer, babası Bölükbaşı Mehmet'i ve otuz arkadaşını esaretten kurtarıyor.

Türkler ve Ruslar arasında harp:

Gök mü gürlüyor, yer mi sarsılıyor yoksa deniz mi *dalgalariyle* sallanıyor ? [1].

Ne gök gürlüyor, ne yer sarsılıyor ve ne de deniz dalgalariyle sallanıyor.

Bu, patlayan Rus *toplarının* gürültüsüdür. Büyük bir ordu toplayan Rus kıralı *şenlik* yapıyor. Ordusunu soğuk sulu Purut kenarına Turevo ovasına

[1] Destanda türkçe olarak geçen kelimeler italik ile yazılmıştır.

indirmiş. Beyaz *çadırları* açmış ve her tarafa çitler germiş. Yüz tane topu sıralamış ve ağızlarını İstanbul tarafına çevirmiş.

Bundan sonra kıral çadırına girdi ve çadırında ince bir mektup yazarak Sultan Süleyman'a gönderdi.

" İstanbul'un padişahı işte sana bu mektubu yazıyorum ki İstanbul *tahtını* benim için boşaltasın. Ve sen *Medine'ye ve Kâbe'ye* gidesin. Çünkü İstanbul benim hakkımdır. Senin onun üzerinde hak iddia etmen beyhudedir. Eğer onu bırakmak istemezsen ordunu hazırla. İstanbul'u kılıçla paylaşmamız için Turevo ovasına gönder. „

Padişah mektubu alınca *divanını* topladı. Divanında kırk *vezir* bulunuyordu. Onlara Ruslar'ın mektubunu göstererek dedi ki :

— Sevgili *lalalarım*, şimdi ne yapacağız ? İstanbul'u mu bırakıp gideceğiz, orduyu mu hazırlayacağız ? Kırk vezirlerin hepsi susuyorlardı. Nihayet Mehmet Paşa cevap verdi :

— Mukaddes ve mübarek sultanımız ve padişahımız. Seninle değil konuşmanın, yüzüne bile bakmanın zamanı değildir. Onun için herşeyi serbest söylememize *izin* var mıdır ?

— Vezirlerim ve lalalarım size izin veriyorum, herbiriniz ne biliyorsanız söyleyiniz.

— Hakikaten bizim hak iddia etmemiz beyhudedir. İstanbul Ruslar'ın hakkıdır. Biz İstanbul tahtını boşaltalım. Ruslara yedi kıral yardım edecektir. Yedi kırala nasıl karşı koruz ?

Padişahın gözünden dökülen yaşlar beyaz sakalı üzerinden yuvarlanıyordu. Bunun üzerine mecliste bulunan ve padişahın dizinin dibinde oturan hakiki bir *Türk*, Köprülü sözü aldı :

— Ya öyle mi, padişahın mürtet veziri. Demek ki tahtı ve kaleleri düşmanlara verelim ?..

Köprülü padişaha döndü :

— Bana iznini ve *fermanını* ver. Ben orduyu toplayayım. Bana yüz tane top, ordu için erzak ve *cephane* ver. Ben ordunun başına geçip Turevo ovasına gideceğim.

O zaman padişah ona :

— Aferin gazi Köprülü, dedi. İşte sana izin ve ferman ve altın -sedaret mührünü veriyorum. Mühür sahibim ol. İrade benim, hükûmet senindir. Hiçbir işine karışmayacağım.

O zaman Köprülü dedi ki :

— Fermanın için teşekkür ederim, fakat mühür için edemem. Çünkü senin yanında hain ve mürtetler vardır. Beni sana çekiştireceklerdir. O zaman boynumu vurmağa kalkışacaksın . . .

— Hayır, vallahı bunu yapmayacağım.

Padişah hiç oturmuyormuş gibi ayağa fırladı ve ona altın mührü verdi. Kendi *kürkünü* giydirdi ve kendi kılıcıyla kuşattı. *Ocaklılar* dua ettiler. Köprülü de hiç oturmuyormuş gibi ayağa kalkmıştı. Kürkün altından kılıcını çekti ve orada Mehmet Paşa'nın boynunu vurdu ve kürkünün *yakasını* söktü. Yakasının altından stavrozlar çıkardı.

— İşte padişahım kendi mürtedini gör.

Sultan Süleyman bunun üzerine derhal ferman ve *buyruntu* yazdı. ve *tatarlar* buyruntuyu geniş ülkenin her tarafına götürdüler. Padişahın ordusu hazırlanmağa başladı. Bütün Bulgar

ülkesi ayağa kaldırıldı. İtalya da yardım gönderdi. Sofya'dan Şam'a kadar hazırlık başladı. Şam *Paşası Şeyhülislâm* 60 bin kişilik ordusiyle, Anadolu *velileri* ve Rumeli sipahilesi, denizden *kırcalılar*, Arabistan'dan 100 bin kişilik siyah Arap ordusiyle Kaplan Paşa, Bağdat'tan 100 bin kişilik ordusiyle Bağdat veziri, *Ortadan hassa yeniçerileri, ordaklar* ve *kolağaları* hazırlandı. Padişah Köprülü'ye *tayin* ve cephane verdi. Ve ona dedi ki :

— Ey mühür sahibi Köprülü, işte sana üstelik bir *kule* dolusu para. Onu harca ve ülkemi koru. Turevo'da ordumu iyi kullan, onu beyhude harcama !

Ordu hareket etti. Bir ay yol gidildi. Turevo'ya varılınca çadırlar gerildi. Sipahilere *sıklet* edildi. Ova boyunca *metrisler* kazıldı. Araplara tazyık olundu. Çitler ördürüldü. *Kumla* vetaşla dolduruldular, ve padişahın topları yerleştirilip kıralın ordusuna çevrildiler. Ordu böylece on beş gün geçirdi. On beş gün sonra Köprülü kırk veziri divanında topladı :

— Sevgili lalalar. Şimdi nasıl hareket edeceğiz ? Hangi taraftan düşmanı vuracağız ? Bağdat'ın akıllı veziri orada bulunuyordu :

— Köprülü vezir, beni dinle. Ölümden korkmayan genç ve *dalkılıçlar*'ın on ikişer bin kişilik on *bölüğüne* buyuralım. Kıralın toplarına hücum etsinler. Anadolulular şu yeşil ovadan *atları* ve *mızraklariyle* saldırsınlar. Kaplan Paşa kıralın çadırının üzerine gitsin. Geri kalanlar yanlardan olmak üzere dört taraftan düşmanı vuralım, dedi.

Köprülü onu dinledi ve hep onun dediği gibi yaptı. Ondan sonra *hocalara* döndü :

— Hocalar ve *hacılar*, beni dinleyin. Bugünkü günde sizden *boy* istemeyoruz. Yalnız padişahın ordusu için *dua* ediniz.

Mühür sahibi bu *tertibi* hazırladıktan sonra ayağa fırladı, ve kâğıt kalemi aldı. Çadırında ince bir mektup yazıp Rus kıralına gönderdi -

" İşte sana mektup Rus kıralı tâ ki cenk için *hazır* olasın ve bana hiyle ettiler deyemeyesin. „

Mektup geldiği zaman kıraliçe kıralın yanında idi. Mektuba baktılar. Kıralıça dedi ki :

— Benim kıralım, benim " altın madalya „ m bak, bu gece nasıl bir rüya gördüm. Sanki ordunu toplamış İstanbul'u istiyorsun.

Sonra oturup rüyasını anlattı :

— Ortalık berraktı, sonra bulutlandı. Ve İstanbul tarafından gök gürledi. Velebit dağından şimşek çaktı ve bir yıldırım patlayarak Turevo'ya, senin ipekli çadırının önüne isabet etti. Purut kanlı ve bulanık olarak geldi ve senin çadırını yarı yarıya su kapladı.

Kıralın canı sıkıldı ve kıralıçaya :

— Bu rüya Türkler'in başına olsun. Türkler'in ve padişahın kırk vezirinin başına ! dedi.

Kıral topların yanına koştu. Topları yerleştirdi, ve bin *topçu*'yu onlara memur etti. Yeşil ovaya atlı ve mızraklı süvarileri sürdü. Damadı Şeremet Ban'ını Erdel cihetine Boşnaklar'ın üzerine gönderdi. O kendi ordusuna düzen verdiği sırada, hocalar ve hacılar kalkıp padişahın ordusu için dua ettiler.

Genç dalkılıçlar fırladı. Birinci *bö-*

lük on iki bin kişi kıralın toplarına hücum ettiler. Kıralın topları onları karşıladı. Sana söylerim ve yemin ederim: sanki kurşunî bir denize dalıp kayboldular. Tekrar on iki bin kişilik ikinci bölük hücuma kalktı. Bunlar da kurşunî bir denize düşmüş gibi kayboldular. Üçüncü bölük hücum ettikten sonra toplar zaptedildi. Bin topçu kılıçtan geçirildi. Rus kıralı bunu görünce Purut'un üzerine *köprü* kurdu ve ordusunu köprüden geçirerek Rusya topraklarına kaçmağa başladı.

Kaplan Paşa o taraftan saldırarak köprüyü yıktı. Askerler suya döküldü. Elinden gelen ve gücü yeten karaya çıkabildi. Kaplan Paşa kıralı esir etti ve onu mühür sahibine götürdü. Kıralın arkasından kıralıça gidiyordu. Kıralıça Köprülü vezire yalvardı :

— Ey mühür sahibi Köprülü; istediğin kadar servet iste. Yalnız kıralımın hayatını bağışla !

Köprülü vezir ona :

— Pekâlâ kıraliçe. Ben sana kıralı bağışlayacağım. Yalnız bana yedi kalenin anahtarlarını, yedi senelik *haraç* ve kıralınla harp ederken harcadığım paraya mukabil ancak o kadar tutabilen *hazinesini tekmil* vermelisin, dedi.

Kıraliçe onun bütün istediklerini verdikten sonra bir ricada daha bulundu :

— Ey Köprülü vezir. Bana padişahın mührünü taşıyan seninle anlaşmış olduğuma dair bir ferman ver. Ordumu mahvettin. Ancak bu fermanla Rusya'ya dönebilirim. Senden ferman olmadıkça *Tatar Şahı*'nın beni Rusyaya rahat dönmeye bırakmayacağını bilirsin.

Köprülü :

— Pekâlâ kıralıça; dedi. Sana istediğin gibi bir ferman da vereyim ve kâğıdı kalemi alarak istenen fermanı yazdı :

— Emrim budur ki ey Tatar Şahı; kırala ve kıraliçeye dokunmayasın. Rusya'ya rahat dönsünler, onlarla sulh olduk.

Fermanı onlara verdi. Kıral ve kıraliçe ordularının geri kalan kısımlarıyla Turevo'dan avdet ettiler.

Fakat padişahın yanında halâ mürtedit ve hainler vardı. Köprülü'yü ona çekiştirdiler. Dediler ki :

— Ey mukaddes ve mübarek padişahımız ! Rus kıralını esir etmiştik. O Rus kıralı ki İstanbul'u zaptetmek istiyordu. Fakat onu Köprülü serbest bıraktı. Hattâ Rusya'ya rahat dönmesi için bir de ferman verdi.

Sultan Süleyman bunu duyunca hemen *katl* fermanını hazırladı ve *kapıcısını* çağırdı :

— Tiz Turevo ovasına git. Mühür sahibini bul, buraya gelmesine meydan vermeden gebert !

Ona *menzil* atları hazırladılar. Eline tatar *kamçısı* verdiler. Padişahın kapıcısı yola koyuldu. Üç gün sonra Turevo'ya vardı. Padişahın ordusunu ve mühür sahibini buldu. Padişahın kapıcısı yanına gelip fermanı verince Köprülü'nün gözlerinden yaş boşandı.

— Yazık bana . . . Ebediyen yazık ki benim kahramanlığımın kaderi bilinmedikten onra kimseninki bilinmeyecek. Padişahın kapıcısı biraz müsaade et, bir Türk namazı kılayım.

Ve Türk abdesti alarak Türk namazı kıldı. Ve orada *kayboldu*. Ordu ise dağılarak herkes kendi yerine gitti.

MİTAT SERPOĞLU

DİL BAYRAMI — BÜYÜK EKONOMİK PLÂN

"Bir milletin kültür seviyesi, üç sahada; Devlet, Fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarıları neticelerinin hasılasiyle ölçülür."

Atatürk geçen yıl Kamutay'ı açış nutuklarında, millî kültürün unsurlarını yukarıdaki üç sahada toplamışlardı. Ülkü'de ayrılan ayın kültür haberleri sütunlarına yazı yazmak için bu üç sahada bir ay içinde geçen hâdiselerin mühimlerini aramak icap edecektir. Eylûl, fikir alanında dil ve iktisat alanında da büyük ekonomik hareketleri içine almıştır.

DİL BAYRAMI

Eylül'ün yirmi altısında Dil bayramımız vardı. Atatürk ilk Dil Kurultay'ını altı yıl önce bugün toplamış, Dolmabahçe sarayının büyük merasim salonunda günlerce devam eden müzakerelere huzurlariyle şeref vermişti. Büyük Şef Türk tarihinden sonra Türk dili davâsını ele almıştı. Kendi eliyle kurduğu Dil Kurumu'na, devamlı çalışmalarını yıllık Kurultay'larda ilim âlemine tanıtmak vazifesini de vermişti. Bu yıl da Dil bayramını bütün yurt heyecanla kutladı. Halkevleri 26 Eylûl gününü, büyük Dil davâsının vazife ve şerefini duyarak geçirdiler. Her Halkevi, Dil Kurumunun kadrosu içinde şimdiye kadar başarılan işleri ve şimdiden sonra varılacak hedefleri saygı ile anmıştır. Bununla halkevliler kendilerine düşen vazifenin düne kadar yapılanı ile bundan sonra yapılacağı üzerinde bir murakabe günü yaşamışlardır. Halkevlerinin çalışma kollarından biri de Dil, Tarih ve Edebiyattır. Görülüyor ki Dil ilk sırayı almaktadır. Ve bu kollar Dil Kurumu'nun tabiî bir organıdır.

26 Eylûlde bayram yapıyoruz, çünkü o gün Türk'ün dünya kültürüne ilk ışığı veren yüce varlığını anıyoruz. O gün, Türk dilinin, yer yüzü dillerinin kültürel varlıklarına ana kaynak olduğunu topluca düşünüyoruz. Çünkü bu, artık dil ilminin kabul ve teslimine mecbur olduğu bir hakikattir. Millî varlığımıza yeni bir gurur fırsatı kazandıran bu hakikat yeni kavuştuğumuz Güneş - Dil Teorisiyle en güzel ifadesini bulmuştur. Türk millî dehâsının eseri olan bu Teori ispat etmiştir ki, Türk dili; Ural-Altay dil ailesinin Altay şubesine mensup ve İndo - öropeen ve semtik dil ailelerinden ayrı bir dil değil, bütün kültür dillerine kaynaklık etmiş zengin, asîl ana bir dildir.

" Türk tarih tezi, yer yüzünde neolitik medeniyetin ilk doğduğu yeri Orta Asya'daki Türk yurdu olarak göstermiştir.

Dil teorisi de bu noktadan hareket ederek ilk medeniyetin ifade ettiği dilin türkçe olduğunu göstermiş, göç yollariyle yer yüzünün her yanına yayılan bu medeniyetin vardığı ülkelere ait dillerde bu ana dilin izlerini aramıştır. İşte bu aramada eski milletle-

rin dillerinde geniş Türk dil varlık - ları görülmüştür. Avrupa'nın en eski halkı denilen Kelt veya Selt'lerin Türk-Kalaç kabilesinden başka birşey olmadığını Avrupa'lı bilginler de teslim etmektedirler. Bu ismin izleri, yalnız eskiden Galya denilen şimdiki Fransa ve şimali İtalya'da Büyük Britanya adasının Gal kısmında de - ğil, Galiçya'da ve Orta Anadolu'daki Galatya'da da görünmektedir. Eski Etrüskler'in kendilerine verdikleri türkçi adının Türk demek olduğunda şüphe var mıdır ?

Doğu Akdeniz'in bir kısmının adı olan Thyrennien denizinin isminde Turan kelimesi kendini göstermiyor mu ? Türk avarların isimlerini İbrani ve İber kavimlerinin adlarında bulmuyor muyuz ?

Amerika yerli dillerinde de Türk dili materyellerinin bulunuşu göç sa - hasının yalnız garba ve cenuba değil, şarka doğru da alabildiğine genişlediğini göstermiyor mu ? „

Güneş - Dil teorisinin Türk diline kazandırdığı yalnız muhteşem bir maziden ibaret değildir. Bir çokları dilimizde yabancı sanılan birkaç bin kelimeyi çıkarmak, bunun için de dilin ilkel basitliğine gitmek istiyor - lardı. Bu dilin fakirleşmesi, gerileş - mesi demekti. Teori bize dilimizde yabancı sanılan birçok kelimelerin türk hüviyetlerini sezmek imkânını vermiştir. Dünya kültürünün bütün ileriliğini ifade eden dillere analık yapmış olan Türk dili, bugünkü şekliyle biraz yabancı sanılan öz kelimelerinden niçin mahrum kalmalıdır. İlimde, iktisatta ve siyasette ilerliyen Türk cemiyetinin kültürel hayatına gereken zengin dil, yine Türk dilidir ve o en geniş kültür mefhumlarını ifade edecek unsurları içinde taşımaktadır.

26 Eylülde bayramı yaparken, bü - tün memleket, dil alanındaki bütün başarıları, milli dehayı aziz şahsiye - tinde toplayan Ulu Önder Atatürk'e borçlu olduğunu anmış onun yüksek varlığına en derin saygı hislerini sunmuştur.

BÜYÜK EKONOMİK PLÂN

Başbakan B. Celâl Bayar, Eylûlün 18 inde Anadolu Ajansı'na beyanatta bulunarak yeni bir ekonomik plânın toplu izahını yaptılar. Eylûlün ilk haftalarında artık dünya işlerinin bir harba, başka tâbirle herşeyin harabiye doğru sürüklendiği bir devredir. Ve bütün ay böyle bir ihtimalin ıztırabiyle geçmiştir. Yeni Türkiye; bugün - leri, bir yandan politik dikkatini kuvvetlendirmekle beraber, memleketin kuruluşunu tamamlamağa hasretmiş - tir. Bu mesudiyeti Türk rejiminin kuvvetine ve Şefinin yüceliğine borçluyuz.

Atatürk, geçen yıl Büyük Millet Meclisi'nin açılışındaki söylevlerin - de milli endüstrileşmenin hedefi ile ziraat ve bayındırlık alanında yapılacak işlerin direktiflerini vermişlerdi. Bayar hükûmeti de programında bu işleri başarmaya çalışacağını bildir - mişti.

Vekâletler bu mevzu üzerinde uzun etütler yaptıktan sonra işleri bir program halinde Vekiller Heyetine getirmişlerdir. Vekillerimizin Eylûl başındaki toplantılarında kabul edilen bu program dördüncü numarayı almış - tır. Birinci beş senelik endüstri programı başarılmak üzeredir. Buna ilâve

edilen Font boru fabrikası ve kâğıt fabrikasının büyütülmesi işi de yapılmaktadır.

İki numaralı endüstri plânı hazırlanmış, ancak içinden zamanın icaplarına göre mühimleri alınarak tatbika geçilmiştir. Üç numaralı plân madenlerimiz içindir ve üç seneliktir. Yeni plânımız, üç senelik maden programını da kısmen içine alarak daha geniş bir ekonomik kalkınmayı ifade etmektedir. Deniz ve kara nakliyatı, büyük elektrik santralları ve Ankara evleri gibi mühim ekonomik teşebbüsleri içine alan ziraat sanayiile daha birçok endüstri şubelerini de ihtiva eden bu büyük hareketler ancak plân olarak ifade edilebilirdi.

Herşeyi başaran rejim, yeni plânını da zamanında muvaffakıyetle tamamlayacaktır. İlk endüstri programına başlarken duyduğumuz itimat hissinin nekadar yerinde olduğunu zaman ispat etmiştir. Yeni plâna de ayni hisler içinde başlıyoruz. Onun büyüklüğü nisbetinde bizim güven duygumuz da büyüktür.

Programı sayın Celâl Bayar şu hatlar içinde anlatmıştır.

Liman, Fribut, şimendüfer levazımı

" Karadeniz'de modern bir kömür ve demir limanı, ayrıca " Trabzon „ limanı, bilhassa Karadeniz'deki liman, " Karabük „ demir sanayiimizin ihraç yolu vazifesini de göreceği için ehemmiyeti haizdir, ve en teknik teçhizatı ihtiva edecektir.

İstanbul'da " Sirkeci - Haydarpaşa „ arasında bir feribut servisi.

Mâden programımız ikmal edildikten sonra şimenlüferlerimizin nakliyat hacmi tabiatiyle artacağından, bunu karşılamak üzere, muhtaç olduğumuz şimendüfer nakil vasıtalarının mübayaası.

Ankara'da memur evleri

Hükûmet merkezinde, tahakkuk ettirmeğe karar verdiğimiz bir iş de sıhhî modern memur evleridir. Ankara - da mesken meselesinin ehemmiyeti ve hayat pahalılığında rolü malûmdur. Cem'an dört yüz elli üç binalı iki yeni mahalle tesis edilecektir. İki, üç ve dört odalı ve her türlü konfor şeraitini haiz olacak olan bu binalar, kanalizasyon, umumi bahçe, yol, gazino gibi teferruatı da ihtiva edecek ve eldeki hesaplara göre 3.900.000 liraya malolacaktır. Bu iş Emlâk ve Eytam Bankası'na tevdi edilmiştir.

Ziraat sanayii

Antalya havalisinde jüt yetiştirilmesi Ziraat Vekâletimizce tecrübe edilmişti. Müspet netice alındığı için sanayii kurulacak, iplik, kanaviçe ve çuvallık dokunacaktır.

Ankara'da bir ziraat âletleri fabrikası, Trabzon'da et sanayii fabrikaları yapılacaktır. Bu arada bilhassa memleketin muhtelif sahalarında vücuda getirilmeleri mukarrer bulunması itibariyle meyva ve domates usaresi, süt ve peynir sanayii, muhtelif sebze ve meyvaların tasnif, ambalâj ve muhafazası, tesisat ve sanayiini ve yeşil siloları da ilâve etmeliyim.

Büyük elektrik santralları

Kütahya ve Zonguldak'ta, büyük mıntaka elektrik santralları yapılacaktır. Zonguldak santralı mâden istihsallerinde fiyatları indirmek için rasyonel bir düşüncenin mahsulüdür. Kütahya'daki santral Kütahya'dan İstanbul'a kadar olan vilâyetlere ve İs -

tanbul'a enerji nakledecek ve bu sahanın ihtiyacını temin edecektir. Bunda Bursa ve Eskişehir vilâyetleri de dahildir.

Daha bazı sanayi

Ev mahrukatı sanayii, Karabük'te cüruf çimentosu, soda sanayii, şamot sanayii, afyon sanayii, azot sanayii ve Sıvas'ta bir çimento fabrikası tesis olunacaktır.

Kütahya'daki geniş linyit havzasından sentetik benzin istihsali için tesisat yapılacaktır. Sentetik benzinin memleketin müdafaasında rolünü tebarüz ettirmeğe hacet yoktur sanırım. İcabında millî korunma ihtiyaçlarımızı temin edeceği gibi piyasanın ihtiyacına da geniş mikyasta cevap vermiş bulunacaktır. M. T. A. idaresinin devam etmekte olan tabii petrol aramaları müspet netice vermediği veya veremiyeceği ihtimali karşısında sentetik benzin istihsalini, istediğimiz raddeye çıkarmak imkânı mevcuttur.

İplik, motör, hafif madenler ve şeker fabrikaları

Iğdır pamuklarını işlemek için Erzurum'da iplik fabrikası, bir motör fabrikası, bir hafif mâden " alümin - yom mürekkebatı „ fabrikası kurulacaktır.

Memleketin şeker sarfiyatı artmaktadır. Fiyatların ucuzlatılması ve memleket istihlâk kabiliyetinin artması şeker sarfiyatının çoğalmasında en mühim âmildir. Şeker sanayiinin memleketimizde modern ziraati yaydığı şüphe götürmez bir hakikattır. Bu sebeple mevcutlarına ilâveten yeniden üç şeker fabrikasının kurulması tekarrür etmiştir. Bunlardan bir tanesi Balıkesir ile Bandırma arasında intihap edilecek bir mevkide kurulacak ve büyük bir fabrika olacaktır. Diğer ikisi devam etmekte olan etütlerin neticesine göre şark vilâyetlerimizde yapılacaktır.

Yirmi sekiz yeni gemi, Havuzlar ıslahı

Programımızda ehemmiyetli yer alan mevzulardan birisi de deniz işlerimizdir :

Muhtelif tonajda yeniden yirmi sekiz gemi daha inşa ettirilecektir. Halen yapılmakta olan gemilerimiz de geldikten sonra yani iki sene içinde ticaret filomuz tamamen yeni gemilerden mürekkep, modern bir filo olacaktır. Bundan maada Haliç'te ve İstinye'deki havuz ve tersanelerin tamamen ıslâh edilmesi ve büyük gemi inşa edecek kabiliyete çıkarılması kararlaştırılmıştır.

Bütün işler 80 milyona

Yapacağımız işlerin sadık bir ifadesi olan bu beyanatımı ikmâl ederken bütün bu işlerin 80 küsur milyon liraya baliğ olacağını da söylemeliyim. Bunları dört senede bitireceğiz, on senede ödeyeceğiz.

Hülâsa, büyük milletimiz, hükûmetin etraflı, ahenkli ve dinamik inkişaflı yeni bir iş programı içinde olduğunu görmektedir. Her adımımızda vatandaşlarımızın refah ve iş hacmini artırmak, yurdumuzun emniyet ve istikbalini genişletmek gayesi vardır. „

HALKEVLERİ'NDE GÖZE ÇARPAN ÇALIŞMALAR VE BELİREN DEĞERLER

Halkevleri'nin 1938 ilk altı aylık raporlarını okumak ve onlardan hükümler çıkarmak, geçen nüshada bu sütunlarda birşey yazılamamasına sebep oldu.

Şimdi, 150 kadar Halkevi'nin raporları gelmiş ve incelenmiş bulunuyor.

Halkevleri'nin ehemmiyet ve lüzumu, gün geçtikçe bütün memleket mikyasınca ve bütün münevverlece kavranmış bulunuyor. Her şehir ve kasabada Halkevi, genç ve müsbet heyecanlara mihrap, genç ve müsbet ateşlere mihrak olmak yolunu tutuyor. Bir şehire veya kasabaya uğayıp ta Halkevi'ni görmeden dönen bir büyük görülmeyor, bir mütefekkire rastlanmayor artık . .

Halkevleri; gittikçe şümullenen ve kutsallaşan bu önemlerini daha iyi anlamak, kavramak ve haketmek mevkiindedirler.

Şöhretleri arttıkça şerefleri artıyor fakat mesuliyetleri de beraber, üzerlerine alacakları ödevler de beraber . .

Bazı Halkevleri'nin raporlarında halâ teşebbüsten, halâ karar almaktan, halâ iyi ve henüz tasnif edilmemiş, programlaşmamış tasavvur ve kararlardan bahsediliyor. Filiyata geçmek için zaman çoktan gelip çatmıştır. Halâ niçin tasavvur, niçin oyalanma, neyi bekleme ?

Bina ve parayı mı ? Belki evet ! Fakat buna da hayır demek, haksız demek pekâlâ mümkün ! Bina ve para, umulduğu ve gerektiği kadar mevcut olmasa bile, bunlarsız yapılacak pek çok şeyler olabileceğini defalarca tekrarladık ve bizzat Halkevleri'nin kendilerinden, eşlerinden misâller verdik . . .

Olması merkezce isteneni niçin yapamadıklarını sarih bildirmek varken oluvermiş gibi kaydetmek, üzerinden seneler geçen mesaiyi halâ bir programa, bir metoda bağlayamamak; halâ faaliyeti " eşref saat „ ların, binde bir " galayana gelen hamiyet „ lerin uhdesine bırakmak, acınacak birşey . . . Bu yolu tutan birkaç Halkevi olduğunu haber alıyor, seziyor ve bir türlü inanmak istemiyoruz !

Dâva yolunda ya boyuna kan ter içinde fakat zevk ve şevkle çabalamak, ya bu benim elimden gelmiyor deyip çekilmek vardır. Sırt üstü yatmak ve işi oluruna bırakmak yoktur, olamaz, idealiste yakışmaz !

Bunu böylece bir daha perçinledikten sonra; tekrar bize ümit ve arzu veren, büyüklerimizde ve düşünücülerimizde müsbet tesirler uyandıran

Halkevi çalışmaları olduğunu bir daha, yukarıdaki sözlerimizin bir tamiri olarak değil, ayrı bir ihtarı olarak kaydetmeyi zevk ve vazife biliyoruz. Halkevi açıldığındanberi içtimaî hayatının çehresi sahihten değişmiş, haleti ruhiyesi sahihten gözelleşmiş ve gelişmiş şehirlerimiz ve kasabalarımız vardır.

Birçok şehirlerimizde, gündüz, yaz saatlerinin uyuşuk sessizliği ortasında, mecburen tenha sokaklardan âvare ve garip geçerken; birden hoparlorların inkılâp adına seslenip havayı mânalaştırdığına, ruhları ve kalpleri taptaze bir hayata çağırdığına rastlayanlarımız çok olmuştur. Yazın sessiz ve mutat çalışmaları içinde bile halâ uykuda gibi mahmur ve uyuşuk köylere bir avuç Halkevli'nin musikisi ile hitabesi ve ilâçleriyle kitapları sayesinde birden bir kalkınma ve kaynaşma hızı geldiği, bu yaz da birçok defalar görülen vakalardandır.

Varsın eski imanların efsanevî havarileri anadan doğma bir iki körün gözünü açmakla övünedursunlar; bu yeni imanın: bizim imanımız Kemalizm'in genç piyoniyeleri, anadan doğma kör demek olan cahil kafa ve ruhların gözlerini dersleri ve kurslaryla açarak onlara irfan ışığını vermişler, onları " kitap „ denen eşsiz ve ebedî hayatın eşiğine getirmişlerdir.

Halkevleri sayesinde, bu aylarda da, nice çıplak vücutlar giyinmiş, nice aç mideler sıcak yemek görmüş, nice kitapsız ve deftersiz talebeler okuma vasıtalarına kavuşmuştur.

Daha da sayabiliriz : Millî sporların ihyası ve inkişafı, temsil vasıtasiyle sahneden terbiye ve telkin işinin gittikçe yürümesi ve genişlemesi, derlemeler, tetkıkler, konuşmalar, şunlar, bunlar . . .

Fakat bunlar bizi bir türlü tatmin etmeyor, biz Halkevleri'ni arı kovanı gibi işler, mâbet gibi iman dağıtır, mektep gibi genç toplar görmek istiyoruz.

Halkevleri'nden bazıları, Genel Sekreterliğin, Ülkü'nün bu sütunları için muntazam aylık haber verilmesi tavsiyesini hemen tutmuş ve mesajlar göndermiş bulunuyorlar. Bu mesajlar, Halkevleri'nden Halkevleri mecmuası Ülkü adına da haber almamız için çok işe yarayacağa benziyor. Fakat maalesef henüz bugünkü halleriyle değil; çünkü biz sadece not istiyoruz; meselâ bir köy gezisinde havanın suhunet derecesine, arabaya kaçar kişi binildiğine kadar yazmak değil de sadece şu kadar köyün şu maksatla gezildiğini ve şunların yapıldığını kaydetmek kâfi gelecektir, istenen ve okuyanda tesir bırakacak olan odur. Sonra düşünmeli ki birkaç sayfanın içinde kalan bu sütunlar, 209 Halkevi içindir; yalnız birinin bir tek gezi veya temsil haberi, iki üç sayfa tutarsa hal neye varır ?. Uzun ve edebiyatlı yazı değil; kısa ve sarih not göndermek, çok işimize yarayacak ve maksada uygun düşecek . . .

Eevvelki tetkiklerle tesbit edilen çalışkan ve verimli Halkevleri'ne bu yılın ilk altı ayında da on beş - yirmi

Halkevi'nin daha katılmaya azimli olduğunu raporlardan anlamak, çok güzel bir müjde ve işaret; tahakkukunu umuyor ve bekliyoruz.

Çalışkanlığı, verimi artık bu sütunların okuyucuları tarafından çoktan anlaşılmış ve bütün memleket mikyasınca kabul edilmiş Halkevleri'mizi yeniden zikretmeye, fevkalâde yenilikleri ve verimleri olmadıkça yeniden tebrikler sunmyaa lüzum görmediğimizi tasrih ederek şube çalışmalarına ayrı ayrı bir göz atalım :

Bu son aylar içindeki temsil faaliyetinde, Sandıklı, Vezirköprü, Adıyaman, Fethiye, Gerze Halkevleri'nin çalışmaları başta geliyor; köy gezilerinde Bergama, Muğla, Mardin, Kayseri, Zonguldak, Adıyaman, Fethiye Halkevleri'nin adlarını kayda değer bulduk;

Dersler ve kurslarda tatil mevsimine rağmen Mardin, İnegöl ve Kayseri varlık göstermekte devam etmişe benziyor.

Yardım ve tedavi işlerinde, Muğla, Sandıklı, Bergama ve Afyon da evvelki verimlilere katışmak yolunu tutmuş görünüyor.

Spor çalışmalarında okçuluğu ihya işinde Bergama, güreşi tâmim yolunda Malatya ve gezileriyle talimleri sayesinde Mardin, Muğla, Sandıklı yeni verimler kaydediyor.

Derleme, istidatları yetiştirme, etüdler yapma işinde: Mardin, Vezirköprü, Bergama, Muğla ve Sandıklı da hayırlı kımıldanmalar göze çarpıyor; Maraş, ve Malatya Halkevlileri - nin Kayseri ve Sıvas Halkevleri'ni ziyareti, Halkevliler arasında çok istediğimiz yakınlık ve tanışıklık için en uygun bir teşebbüsü müjdeliyor.

Birçok Halkevleri'nin unutmuş göründükleri " hapishanelerde kurslar, " müze nüveleri teşkili ", " aile toplantıları „ gibi hususlarda sırasiyle Sandıklı, Zonguldak ve Bergama Halkevleri'nde diğer Evlerce imrenilmeye değer bir varlık seziliyor..

B. K. ÇAĞLAR

Halkevleri neşriyatı

Halkevlerimiz, muhtelif kollarına ait çalışmalarını bazan broşürler, ufak mikyasta kitaplar, bazan da evlerine ait dergiler vasıtasile neşrediyorlar.

İstanbul Eminönü Halkevi Dil - Tarih - Edebiyat şubesi tarafından neşredilen üç eseri aldık. Bunlar Gustave Schlumberger'in *Naci Yüngül* tarafından türkçeye çevrilen *İstanbul adaları*, Besim Darkot'un *İstanbul coğrafyası*, S. Esat Siyavuşgil'in *İstanbulda Karagöz* adını taşıyan eserleridir.

Yine 938 yılında, İzmir Halkevi tarafından Rahmi Balaban'ın *Şehir mi, tövbeler tövbesi, Özdemir onbaşı* adlı, Refik İlkin'in, *Bayrak ve Sancak* başlıklı konferansı birer formalık olarak basıldı.

Gaziantap Halkevi neşriyatı meyanında, A. M. Göğüş'ün *Bulgarlar nasıl çalıştı, nasıl erişti, herkes karşısında söz söyleyebilmek ve açıkça, düzgün meram anlatmak aracı* adlı fransızca'dan tercümeleri vardır.

Ordu Halkevi neşriyatı olarak Sıtkı Can'ın *Ordulu Şair Tıfli*, Sıvas Halkevi neşriyatından Kadri Özyalçın ile Kemal Gürpınar'ın müştereken meydana getirdikleri *Şarkışla'lı Serdari* hakkındaki etütlerini zikredebiliriz.

Ülkü'nün gelecek sayılarında, bahsetmiş olduğumuz bu broşür ve eserlerin, bilhassa ehemmiyeti haiz olanları üzerinde duracağız. Halkevleri tarafından neşredilen dergilere gelince:

Bunlardan *Çoruh*, *Kaynak* (Balıkesir), *Taşpınar* (Afyon) dergilerinin ağustos, *Bozok* (Yozgat), *Taşan* (Merzifon), *Yeni Türk - Halk Bilgisi Haberleri* (İstanbul - Eminönü), *Yeşilırmak* (Amasya) dergilerinin eylûl; sayılarını aldık.

Üç formadan ibaret olup, dördüncü sayısını çıkaran *Çoruh'ta*, Çoruh'un ziraî istihsalâtını ve Çoruh'un ziraat bakımından yükselmesi hakkındaki düşünceleri ihtiva eden, türk savaşlarında kahramanlık gösteren kadınlara dair yazılar, A d i l Ö z d e r'in Çoruh şairlerinden *Muhibbî Baba*'ya dair bir tetkiki, üzerinde durulmaya değer.. XVIII. inci asrın birinci yarısında yaşayan bu halk şairinin hayatı hakkında, vesikalara, bazı rivayetlere istinaden bilgi verilerek, şiirleri, Coşkunî ile olan bir munazarası da neşredilmiştir.

Kaynak'ın başyazısını *X uncu hicret asrında Balıkesir'e ait üç vesika* adını taşıyan bir yazı teşkil ediyor. Ne neşredenin ismi, ne de nereden alınarak basıldığı kayıtlı değil.. Yalnız üç vesika ve başyazı olarak.. Hiç şüphe yok ki, Halkevleri'nden, muhitlerine ait vesikaların neşrini bekleyoruz. Fakat bunların hiç neşredilmemesi, istifade edilmeyecek bir tarzda neşrine tercih olunacağı muhakkak olduğu gibi, bilhassa dergilerin başyazılarının, memleket hayatiyle candan alâkadar mevzulardan seçilmesi de nazarı itibara alınmalıdır. *Kaynak* için, diğer Halkevi dergileri gibi, meselâ *Taşan*'daki *yeni yazımız*, *Taşpınar*'daki *Kocatepe'nin eteklerinde*, *Yeni Türk*'deki, *Yeşilırmak*'daki *30 ağustos* gibi, memleketin son aylar zarfında kültür ve milliyet bakımından çok alâkadar mevzulara ait bir başyazı koymak güç bir şey değildir.

Yeni Türk'te, *Bizans*, Hiyonknular, *İstanbul Bibliyografyası*, geçen sayıdan devamdır. M. Ş a k i r Ü l k ü t a ş ı r'ın *Sinop'ta Selçukiler zamanına ait tarihî eserler* yazısı, bu nüshada başlamaktadır.

Halk edebiyatına ait olmak üzere, M. H a l i t B a y r ı'nın Eminönü Halkevi tarafından neşredilen *Halk şairlerine ait küçük notlar* adlı eserine dair olan Bibliyoğrafyanın *Sabah gazetesi*'nden alınarak tekrar neşredildiğini görüyoruz. S â d i Y a v e r'in makalesinde, Edirne'li Â ş ı k M e h m e t'den naklen *Köroğlu*, *Türkmen kızı*, *Hamzaoğlu* hakkında rivayetler ve bazı şiirler neşredilmiştir.

Halk Bilgisi Haberlerinde ise, Z. F a h r i'nin *Turfan hafriyatı*, M. Ş. Ü l k ü t a ş ı r'ın Türkler'de *Ağaç Kültü*, M e t i n e B e l g e r'in *Belçika tıbbî folkloru* Z e v r a k P e t r i'nin *Gagauz manileri* başlıklı yazıları vardır.

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Dil Bayramı için

Türk nazım ve nesri, san'atkâr kalemlerle işlene işlene, her hissimizi ve her meramımızı eskisinden daha kolay, daha doğru ve daha ince bir şekilde söyleyip bildirmemize imkân veren bir kudret ve yumuşaklık kazandı. Fakat, ancak bazı san'atkâr şair ve naşirlere borçlu bulunduğu bu terakkiye rağmen, lisan dünkülere hizmet etmiş olan dile nisbetle fakırdir. Çünkü daha az kelime kullanarak ve elimizdeki kelimelere daha fazla mâna ve mefhum yüklemek suretile yazabiliyor, yani meramımızı daha takribî bir şekil ve surette anlatıyoruz. Halbuki medeni bir milletin dili, bin kerre tekrar edilmiş bulunduğu veçhile, her fikir ve her his için ayrı ve sarih, mâna hudutları kat'iyen muayyen kelimelere malik olan dildir. Bedevi kavimlerin bir kaçyüz sesle bütün meramlarını ifade ettikleri ve vahşi ırkların tekmil meramlarını bildirmek için beş on sözden fazlasına hem sahip hem de muhtaç bulunmadıkları malûmdur.

Hemen ilâve edelim ki, birçok Arap ve Fars kelimelerinin hudut harici edilmeleri keyfiyetini dilimizdeki fakrü zarurete sebep olarak göstermiyeceğiz. Hayat öyle sür'atla inkişaf etmiştir ki, o kadar çok yeni şey getirerek, duyurarak ve göstererek yürümüştür ve yürümektedir ki, artık kullanmadığımız Arap ve Fars kelimelerini tekrar istimale başlasak, hatta "Edebiyatı Cedide, zamanında bilhassa C e n a b ın yaptığı gibi kamuslar açıp söz avına çıksak bile mevcut fakrü zarurete deva bulunmuş olmayacaktır. Çünkü, arapça ve farsçada, garp lisanlarındaki her kelimenin mukabili ve garptan gelen her fikir ve ihtiyacın ifadesi mevcut değildir ve çünkü Arap kamuslarında meselâ çöl arabının camıyla bir tuttuğu ata dair daha kim bilir kaç kelime elde edilebileceğine mukabil, namütenahi şeylerin de izine bile tesadüf edilmiyeceği muhakkaktır. Yani arapça ve farsça kelimelerde tasfiye hareketi yapılmamış ve bundan sonra Arap ve Acem kaynaklarına müracaat etmemek kararı verilmemiş olsaydı da, lisanımızdaki kelime kıhtı yine muazzam bir mes'ele ve dert halinde karşımıza dikilecekti. Bu dert ve dâvanın nekadar büyük ve lisanımızın mühim garp dillerine nisbetle nekadar fakır olduğunu, tekmil nuanslarile (işte nuans - nuancede o kadar elzemken sarih ve kat'î mukabili bulunmayan kelimelerden birdir.) mühim bir edebî veya ilmî metni tercüme etmek isteyince, o nuansları yani fikir ve his inceliklerini ifade etmeğe çalışıp buna muvaffak olamayarak anlıyoruz. Kat'iyetle denebilir ki, bu gün bilhassa edebî bir eseri, aslının bütün his güzelliklerini ve fikir zenginliklerini muhafaza ederek lisanımıza nakletmeğe henüz imkân yoktur.

İşte, yıldönümünü bu 29 Eylûl'da kutladığımız dil bayramiyle, memleketin asırlardanberi derdi bulunmamış ve onsuz belki asırlarca derdi bulunmayacak büyük dâvaları için yapılması icap eden şeyleri dehasile görüp tayin eden

Atatürk'ün bir büyük eserini tes'it etmiş oluyoruz. İlk Dil Kurultayı'nın, Dolma Bahçe Sarayı'nda toplanmasını gösteren bu yıldönümü, o zamandanberi devam eden sistematik çalışmalar yolundaki muhasebemiz için en güzel bir imkân ve en münasip bir tarih de vermektedir. Dil Kurumu'nun hazırladığı lûgatlar biterek bütün Türk lehçelerinin bütün kelimeleri elimize geldiği zaman, dilimizin şimdi fakırce olan kanına namütenahi bir servet ve kudret aşılanmış olacağına kanaatımız var. Fakat sahih ve muntazam tariflerle bize verilecek olan binlerle ve binlerle kelimeyi bir bir tetkik ederek kullandığımız bu dile, bütün Türk lehçeleri arasında en güzel ve mütekâmil şekli almış olan bu dile, bu dilin bünye ve âhengine en uyacakları tayin, âlimler kadar ve hatta âlimlerden ziyade san'atkârların işleridir. Ve kendisine sunulan ve sunulacak olan binlerce kelime arasından san'atkâr sade en güzel ve munislerini intihap etmekle kalmayacak, aynı zamanda bu kelimelere yeni vazifeler de verecek, elimizde mevcut eski kelimelerin takribî ve nakıs bir şekilde ve tâbir caizse ilâve-i memuriyet suretinde ifade ettikleri bazı mânaları müstakilen ifadeye bu yeni kelimeleri memur edecektir. Bu sebeple, aldığımız ve alacağımız yeni kelimeler üzerine ihtiyaçlarımızın damgasını basarak elimizde mevcut kelimelerle esasen ifade edegeldiğimiz şeylerden ziyade henüz söyleyemediğimiz veya takribî söyleyebildiğimiz şeyleri bu yeni kelimelere söyletmeliyiz. Dilimizin zenginleşmesi ve en büyük garp dillerile bir hizaya gelecek imkânlara mazhar olması dâvasında san'atkârların ve muharrirlerin vazifeleri artık âlimlerin işi kadar ehemmiyet kazanmış, müsta'celen başlanması icabeden bir hadde gelmiştir. Henüz içinde bulunduğumuz vaziyette kaldıkça, yani bazı şeyleri ifade için - bunların mâna hudutları pek te işlenmemiş olsa bile - beşer onar kelimeye malik olmak mukabilinde bazan da bir kelime ile on mefhumu ifadeye çalışırken, cidden mütekâmil ve bütün inkılâplarımızla bir safta bulunan bir dile sahip olduğumuzu söyleyemeyiz.

Dil Bayramı'nın her yıl tes'idinde büyük çalışmalar bildirmeli ve büyük mesafeler katetmiş olduğumuzu gösterebilmeliyiz.

Joseph Bédier

Aslen Brötanya'lı olmakla beraber uzak bir fransız müstemlikesine yerleşen bir ailenin çocuğu bulunan ve 1864 te o müstemlikede, kıtalar ve denizler aşırı bir küçük adada doğup büyümüş olan Joseph Bédier, geçen ayın sonunda, 29 Ağustos 1938 de Paris'te öldü. Fransa hükûmeti lejiyon donör nişanının kumandanlara semahatle ve âlimlerle ediplere pek hasis kesilip gayet ender verdiği birinci rütbesini ona bir müddet evvel tevcih etmiş, on sekiz yıl önce ise akademiye aza seçilmişti. Joseph Bédier, Ortaçağ fransız edebiyatının en büyük âlimi idi. Fransa dışında birçok üniversitelerde profesörlük etmiş ve uzun zaman Kolej dö Frans ta Fransız edebiyatı tarihi okutmuştur. Otuz yıl önce çıkan *Epik efsaneler* adlı kitabı en maruf ve muazzam ve üstünde en fazla konuşulmuş eseri addolunuyor. *Tristan* ile *Iseult* adlı aşk efsanesine ve fransız dilinin en kadim ve muazzam abidelerinden birini teşkil eden *Roland şarkısı* na ait eserleri de gayetle maruftur. Bédiır pek büyük bir âlim ve vesikalarını intihap gibi tefsirde de her itiraz yenecek kadar dikkatlı bir müdekkik olduğu gibi uslubu da gayetle selis, latif ve canlı idi. Esasen şöhretinin her tarafa bu derece yayılmış olması ve benim gibi âlimlik iddialarına kalkışmak hayalinden geçmeyen bir adam tarafından bile okunması, mevzula kendi saha ve bilgiler m ze nekadar yabancı olursa ol-

-nun üslubu ve san'atkârlığıyle bize munis ve yakın kalmasından ileri gelmektedir. W a g n e r' e de en muazzam operalarından birini ilham etmiş olan *Tristan* ile *Iseult'* ın aşklarını tasvir eden eseri, çok sıkı ilim metotlarına itba' etse ve uzun asırlardan solup kurumuş vesikalar üstünde çalışsa da bir âlimin şan'atkâr olduktan sonra ne taze, ne güzel ve ne teshirkâr bir eser yazabileceğini isbat için gösterilecek en kudretli delillerin biri, hatta kim bilir belki de birincisidir. Zengin bir tercüme faaliyetine taraf taraf giriştiğimiz ve bu faaliyete önder olmasını temenni etmek icabeden İstanbul üniversitesinin de esaslı bir program ile birçok eserler tercümesine hazırlandığı sırada, aceba B é d i e r' nin bu kitabını da lisanımıza nakletmek münasip olmaz mı, icabetmez mi?

Ruşen Eşref'in Kitabı

Türk edebiyatına son yirmi yıl içinde cidden çok kıymetli sahifeler vermiş kalemlerden biri olan R u ş e n E ş r e f Ü n a y d ı n, *Boğaziçi - yakından* adlı bir eseri intişar etti. Bunu *Boğaziçi - uzaktan* adlı bir ikinci kitabın takibedeceğini haber veriyor. Eserin hacmine nazaran pek uzun olup [*] yazılması 1938 senesinin iki ayını alan bir mukaddime ile yine bu sene içinde yazılmış bir hatimeyi ve boğaziçinin muhtelif yer ve saatleri hakkında vaktiyle yazılıp neşredilmiş müteaddit parçaları ihtiva eden bu birinci cildi, müellif boğaziçini göre göre ve herkesten belki fazla duyduğu güzelliklerine hayran ola ola yazmış. İkinci cildi ise boğazdan uzak yerlerde ona ait hatıralarını anlatmak ve ondan bahseden muharrirlerin yazılarını tarif ve tahlil eylemek üzere yazacakmış. Bu birinci cildin serlevhasına *yakından* kelimesinin ilâve edilişi ve çıkacak olanın üzerine *uzaktan* kelimesini ilâve etmenin mukarrer bulunuşu bundan. Fakat insan önceden bu şekli biraz yadırgamıyor değil.

Muharririn lisanında da insanı yadırgatan çok şey var. İki cümlesini buraya alacağım:

"*Onları yazdığımda yaşlarımdan otuzların ortasındaydım.*

Bu evlerin önlerinden, renklere tutunarak ve renkleri itecek gibi ağır ağır yüze yüze geçen ördekler o denizi, nasıl diyeyim, bir nevi hem bahçeleştiriyor, hem havuzlaştırıyor.»

Birinci cümlede ifade tarzı fazla frenkçe hakikaten güzel bir tasviri ihtiva eden ve üzerinde çok çalışıldığı belli olan ikinci cümlede ise "*bir nevi*" ve "*hem*" in yan yana gelmesi fena olmuş. "*bir nev*" ile "*hem*" i kaldırarak sade "*Sanki*" denmiş olsaydı, zan ederim ki ifade tabii şeklini kaybetmezdi.

Ne hassas, ateşli ve hayata aşık bir sanatkâr olduğunu *Damla damla* sından da bildiğimiz R u ş e n E ş r e f, hayatın bu en güzel yerine ait duygularını bu kitapta o kadar hararetle ve hayranlıkla söyleyor ki, hisleri gözlerine o rütbe hakim ki, boğaziçi ile mütemadiyen arasında uzun, teşbihe ve tasvire boğulmuş, teşbihin içinden teşbih, resmin içinden resim çıkan ve türkçenin mutat edasına riayet etmeyerek sık sık kelimelerine yer değiştirtmek yüzünden bazan manasını çıkarmak için de ayrıca düşünmek icap eden bu cümleleri okurken ve okumak için boğaziçinden uzaklaşıyor, boğaziçini kaybediyoruz. O muhakkak ki hakikaten ince ve coşkun bir sanatkâr. Yazarken hakikaten duyuyor, cidden coşuyor. Fakat keşke bu kadar duyup coşmasa; çünkü, san'atkârın hakikaten cins olanı coşkunluklarına hakim olmak mecburiyetindedir. Her nevi san'atkâr için böyle değil mi? D i d e r o t, ne kadar çok zaman evvel sahnede heyecanlarına daima hakim olmalarını *(Paradoxe sur le comédien)* kitabında aktörlere ihtar etmemiş miydi?

[*] Bütün eser 133, mukaddime 33 sahifeden mürekkeptir.

Boğaziçi hakkındaki bu eserin edebî kıymeti, hürmetle teslim ediyorum ki çok büyük; fakat insan müellifin bunu mütemadiyen bilmemesini, arada bir unutmasını, biraz rahat, biraz külfetsiz, biraz gelişi güzel yazmasını, nesrini satır besatır, kelime bekelime işlememesini istiyor. Halbuki kendisi bize sahifelerinde edebiyat yapmakla iktifa etmeyerek bazan parçaların daha serlevhalarından haber veriyor ki yazacağı şey öz edebiyat ve şiirdir. İşte iki faslın serlevhası: *Rumeli kıyısında sabah, Anadolu kıyısında akşam.*

İçlerinde şüphesizki cidden nefis yerler, bütün bir levha hali almış tasvirler var. Fakat bunları R u ş e n' in adeta istemeden ve bilmeden yazmış olduğunu zannetseydik, bunların o farkında olmadan, herhangi bir yerin tarifi sıralarında kaleminden dökülüverdiğini sanabilseydik! Böyle gurup tasviri, tulu' levhası diye hitap ederek söylemeğe başlayınca hem biraz garip bir romantizm havası içine giriyor, hem de, inadımıza, biraz bedhah bir müşkülpesentliğe kapılıyoruz. Kim bilir, belki o anda muharriri biraz kıskanıyoruzda bizim böyle, bu kadar renk ve kelime ile ve bunları deneye deneye çalışmağa vaktimiz yokki !) diye belki düşünüyoruz.

Lâkin bütün bu düşünceleri, bu itiraz ve tenkıtleri davet etmekle beraber, boğaziçi hakkında yazılmış olan bu kitap öyle güzelki, boğaziçini söylemeğe, boğaziçini anlatmağa cidden layıktır. Hem yazı yazan hem boğaziçine âşık olan bir kalem için kendisine gıpta etmemek ve kendisini tebrik etmemek kabil değil.

Gouraud'un Hindistan notları

Çanakkale muharebelerindeki mert düşmanımız Ceneral G o u r a u d, Paris Askerî Kumanda- lığı'ndan yaş tahdidi hasebiyle çekildikten sonra birkaç yıl evvel Hindistan'a yaptığı bir seyahatın notlarını büyük mecmualardan birinde neşretti. Hindistan'ın o kadar değişik ve yarı kudsî ufuklarında Büyük Britanya çocuklarının penbe çehrelerile mütehakkim edalarını görmekten sinirlenen P i e r r e L o t i'nin vaktiyle *İngilizler olmayarak Hindistan* serlevasiyle neşrettiği seyyahatnameye karşı general G o u r a u d kendi seyyahatnamesine *İngilizler'le beraber Hindistan* adını vermiş. İngilizler'in davetlileri olarak yaptığına ve mütemadiyen onların misafirperverliğinden bahsedildiğine göre de, L o t i'nin kullandığı mürekkeple yazmasına elbette imkân olamazdı. G o u r a u d'nun dünyanın en teshirkâr üslûpcularından biri olan L o t i gibi yazmadığını söylemek zait olur. Bununla beraber, lisanı düzgün ve ifadesi hiç te sıkıcı değil, ha ta tatlı ve neş'eli. Hatte birkaç satır içinde çizilmiş çok tatlı portreler var. Halk kütlelerinden pek uzakta ve bilhassa İngiliz vali ve kumandanlarının ziyafet masalarında geçen bu seyahatnamenin bizi bilhassa alâkadar edecek tarafı, Hindistan'daki eski Türk padişahlarına ve onların bıraktıkları eserlere ait bazı malûmattır. Bunların dilimize nakli ise elbette temenni olunur.

Çocuklar

Yeni neslin tarih çalışmaları ile meşgul bulunanları arasında R e ş a t E k r e m K o ç u ençok kıymet arzedenlerden biridir. Kendisinin müverrihliği adeta bir devlet idaresi kadar ciddî ve ehemmiyetli saydığını, bütün büyük dünya meseleleri karşısında vaziyet almağı istilzam edecek ehemmiyette addettiğini ve bu şartlara göre çalışıp eser verecek kadar da olgunluğunu iddia, güç olur. Lâkin onu eski vesikaları sabır ve isabetle arayan, geçmiş asırların şiirini kudretle hisseden ve

arayıp öğrendiği şeyleri tatlı ve temiz bir lisanla anlatan bir tarihci, ikinci bir A h m e t R e f i k olarak şimdiden selâmlayabiliriz. Ancak, bu defa çıkardığı *Çocuklar* adlı ve müteaddit hatıra ve hikâyelerle iki uzun hikâyeden mürekkep eser, onun tarihi ve tarih tetebbülerini bırakarak doğrudan doğruya edebiyata ve hikâyeye gelmesi ihtimalini gösteriyor. Bilhassa mütevazı halk tabakaları arasında dolaşan, ve bilhassa - insana uzun uzun okşamak iştiyakı verecek kadar sevimli - küçük çocuklar anlatan bu muhtelif uzunluktaki yazıların müşterek vasıfları, hassasiyet, çok halis ve samimi ve mariz denecek kadar derin bir hassasiyettir. Tarzı tahassüsünde, tahkiye ve üslûbunda S a i t F a i k'a hayli benzeyen R e ş a t K o ç u'nun bu küçük eserinde, bugünkü dilin en muvaffak nümuneleri arasında yer alacak sahifalar var. Roman da yazarsa muvaffak olur mu, bu kitabından bunu tayin edememekle beraber hikâye ve küçük hikâye sahalarında kendisini edebiyatımızın yakın bir âtiye ait en güzel ümitlerinden biri olarak gördüğümü söylemek isterim.

KİTAPLAR VE MECMUALAR

Arkeoloji Kılavuzu. Yazan : Ziya Şölen. Resimleri yapan : Celâl Urel . İzmir Halkevi neşriyatından. Anadolu Matbaası. İzmir 1937.

93 sayfalık olan bu rehberde müellif sırasiyle :

1 — Mimarî : inşa tarzları, mabetler, binalar.

2 — sütunlar, kaide ve başlıklar.

3 — Mezarlar, lahitler, mezartaşları.

4 — Mimarî motifler, tezyinat, plastik şekiller.

5 — Vazolar.

6 — Yazmalar, halılar, ev eşyası gibi arkeolujik vesikalardan kısaca bahsediyor, bunlara ait belli başlı karekteristik, nümuneler gösteriyor.

„Eski eserleri sevmek için onu tanımak ve tanıtmak en başta gelen bir şarttır „ demekte haklı olan ve onun için Halkevlileri'ne bu güzel yardımı yapan müellif, bu sahada bu pratik eseriyle, büyük bir boşluğu doldurmuştur. Türk Tarih Kurumu Halkevleri'nin, tarih, dil, coğrafya, edebiyat bölümlerini kendisi için daima kıymetli bir yardımcı telâkki etmiştir. Bu ufak eser bu telâkkinin nekadar yerinde olduğunu gösteren diğer bir vesiledir. Filhakika vatanın birçok Halkevleri'nde birçok çalışkan ve iymanlı araştırıcılar vardır ki muhitlerinde yaptıkları tetkik ve neşriyatlariyle memleket kültür hayatına ciddî bir hizmette bulunmaktadırlar. *Arkeoloji kılavuzu*'nu memleketin tarihi ile uğraşan bütün münevverler ve araştırıcılara tavsiye ederiz. Müellifinden ilerisi için daha güzel eserler bekler ve kendisini tebrik eyleriz.

ŞEVKET A. KANSU

Sibirskaya Sovyetskaya Entsıklopediya (= Siberya Sovyet Ansıklopedisi:) Cilt 4. Novosibirisk.

Bu güne kadar elimize üç cildi gelmiş olan bu büyük *Sibirya Sovyet Ansıklopedısi*'nin birinci cildi 1929 Eylûlünde neşredilmiştir. Ansıklopedi başlıca VI. şubeyi ihtiva etmektedir : I. Tabiat ; II. Ahali ; III. Ziraat ve Ekonomi; IV. İçtimaî hayat; V. Kültür işleri; VI. Tarih.

Birçok mühim ve kıymetli makale ve resimlerle neşr olunan bu Ansıklopedi, Sibirya hakkında mükemmel ve mufassal malûmat vermektedir. Bu eseri kaleme alan muharrirler, bütün yazılarını Marksizm noktai nazarından tahlil etmekle beraber ilmî kıymetleri de derindir. Biz Türkler için bu eserde en kıymetli yazılar hiç şüphesiz Sibirya Türkleri'ne ve onların içtimaî hayatlarına dair yazılan makalelerdir. Ansıklopedisi'nin birinci cildinde A. Nikulin'nin Altay dağlarına ve bu dağlarda yaşayan Türk ehalisine dair yazdığı mühim yazı ile bu dağların güzelliklerini gösteren birkaç nefis tablo bu meyandadır. Altay Türkleri kendilerine "Altay Kişi „ derler. Bunlar yalnız Sovyet hududu dahilinde değil Kuznetsk şehrinin şimal tarafını işgal eden "Alatav„ da da yaşamaktadırlar. Bu havali Ruslar tarafından işgal edildikten sonra Çar Rusyası'nın tazyiki ve Rus göçmenlerinin bu havalide gittikçe artması üzerine Altay Kişi'ler dağların daha içlerine çekilmeğe mecbur olmuşlardır. Mahallî Ruslar bunlara " Beyaz Kalmuk „ adını veriyorlarsa da bu adın ilimle hiçbir alâkası yoktur.Altaylılar başlıça Vorsula, Sem, Çarış, Katun ve Abay ırmakları

boylarında yaşamakta olup ziraatle meşguldurlar. Avcılık, arıcılık ve ehlileştirilmiş geyik beslemekle de maruflurlar. Altaylılar birçok boylara ayrılırlar: Almat, Ara, Yudak, Yıltas, Kan, Köbök, Kayo, Kotı, Kıpçak, Kırğız, Kerkit, Mongul, Mundus, Nürküt, Nayman, Paylagas, Sakal, Soyonğ, Tanğdu, Tölös, Tongşön, Totoş, Urhit, Çaptı bu meyandadırlar. Bu boyların bazılarına Kırımda, Türkistan'da, Kazakistan'da, İdil havzasında, Şimalî Kafkasya'da da tesadüf ediyoruz. Bu da bize yekpare bir milletin muhtelif zamanlarda muhtelif sebeplerle ayrılmasından ileri geldiğini göstermektedir. "Altay Kişi„ ler şamanîdirler. Fakat bu din onların arasında oldukça gevşemiştir.

1904 senesinde "Altay kişi„ ler Burhanizm namı verilen yeni bir dinî akîdeye bağlılığı göstermeye başladılar.

1926 senesinde yapılan tahriri nüfusta bunların miktarı 35.601 kişi imiş (17.265 erkek 18.336 kadın) Kazak Sovyet Cümhuriyeti; Karakalpak muhtar eyaleti ile beraber 6 506 800 nüfus vardır. Bunlardan Kazaklar (Kazak - Kırgızlar) 3 717 100 kişi olup ehalisinin yüzde 57,1 ini teşkil ederler. Bu Cümhuriyet dahilinde 213 500 Özbek, 118 200 Karakalpak, 80 700 Tatar, 51 800 Tarancı, 10 400 Kara Kırğız yaşamaktadır. Bu sahada yerleşen Ruslar'ın miktarı da mühimdir (1 208 100) kişi). Ruslar ve diğer gayri Türk unsurun mühim bir kısmı şehirlerde yaşamaktadırlar, Kazak Kırgızlar'ın yüzde 91,73 ü köylerde yüzde 8,27 si şehirlerde yaşarlar. Ruslar'ın umumi ehalisinin yüzde 19,8 ini teşkil etmektedirler- Kazakistan ve Karakalpak Cümhuriyetlerinde 25 adet şehir vardır: Almaata (nüfusu 45300) Akmolinsk, Aktobinsk, Atbasar, Evliyaata, Guryev, Carkent, Zaysan, Kazalinsk, Karkaralinsk, Kızılorda, Gökcetav, Kostanay vesairedir.

Kazaklar, Sipirya'da yaşayan en kalabalık Türk kavmidir. Bütün Sipirya'da bunların miktarı 3763567 kişidir.

Hacı Tarhan havalisinde 45900, Orenburg mıntakasında 17500, Özbekistan'da 107000 kazak vardır. *Kırgız Kazak halkının tarihine dair Matriyaller* unvanı altında bir eser yazan T a n ı ş - P a y e v'in yaptığı hesaba göre (Çin ve Efganistan hudutları dahilinde yaşayan Kazaklar'la beraber) Kazaklar'ın mecmuu altı milyon kisiye baliğ olmaktadır. Rus edebiyatında ve resmî lisanında Kazaklar'a Kazakkırğız yahut Kırgızkaysak denilmektedir. Bu unvan Kazaklar'a Ruslar tarafından XVIII inci asırda verilmişti. Kazaklar'ın muhtelif türk kabilelerinin birleşmesinden XV. nci asırda meydana geldiğini yazarlar. Kazaklar başlıca üç büyük şubeye ayrılırlar. Bu şûbelere Orda yahut yüz (cüz) derler. Büyük Orda: Balkas, Isık Göl havalisini ihtiva eder. Küçük Orda Aral denizi Emba, Oral ve İlek nehirleri havalisidir. Orta, Kazakistan'ın yukarı kısmıdıdır.

Adından da anlaşıldığı gibi bu eser bize sırf ansıklepedik malûmat verdiğinden türk kavimlerinin tarihine dinine, ananesine, sanat ve kültürüne dair verdiği malûmat kısadır. Fakat bu türk kavimlerine daima evvelce yazılmış olan muhtelif ilmî eserleri tetkik ederek ansıklepedinin verdiği son malûmat (bilhassa tahriri nufus, siyasi teşekkül) ile karşılaştırılacak olursa onlar hakkında mükemmel malûmat edinmek mümkün olmamaktadır.

Ahali maddesinde Sibirya kavimlerine dair verilen umumi malûmat ehemmiyetlidir. Bu maddede Sibirya ahalisi yerliler ve göçmenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yerliler Sibiryanın asıl sekenesini teşkil edenler, göçmenlerde XVI ncı asırdan başlayarak bilhassa Rusya'nın Avrupa kısmından buralara göçederek yerleşenlerdir. Bu geniş memleketin umum ahalisi 1926 tahriri nufusuna göre 13247200 kişidir. Ahalinin en kesif bulunduğu yerler Sibirya demiryolu boyu ve bilhassa bunun garbî kısmıdır. Son senelerde Sibirya şehirlerinin sanayileşmesi yüzünden şehir ahalisi hayli artmıştır.

Sibirya'nın yerli ahalisi de başlıca iki guruba ayrılır: Poleazıat'lar yani Asya'nın en eski sekenesi addolunan gurup ve Oral Altaylılar. Bu son gurup beş ayrı şûbeye taksim olunuyorlar:

Fin-uğur, Samoyet, Türk, Moğol ve Tungus.

Bu beş gurup içinden en kalabalığı türklerdir. Gerek dil ve gerek tip itibarile diğer Sipirya akvamı üzerinde türk tesiri fazla göze çarpar. Sipirya türklerinin garbî şubesini talarlar teşkil eder ki bunlar yaşadıkları mahallerin isimleriile yadolunurlar. Mesela: İrtiş, Baraba, Çolum, Tom ve saire tatarları gibi. Bunlardan başka Sibirya'nın Oral dağlarında Şimaldenizi'ne kadar uzanan sahasında da Rusya'nın Avrupa kısmından göçetmiş tatarlar vardır. Tatar namı verilen bu garbî Sibirya türk şubesinin miktarı 167000 kişi hesap olunmaktadır. Sibirya'nın Karsık mıntakasında 11500 kişi de Buharalı vardır. Bunlar tatarlarla birlikte yaşamakta olduklarından kısmen onlarla karışmışlardır.

Eski Akmolinsk ve Semipalat vilâyetlerine dahil olan setoplerde ve garbî Sibirya'nın Kulun ve Baraba steplerile bazan Kazakistan cümhuriyetinden cenubî Altay'ın yamaçlarına göçeden kazakların miktarı da 48 bin kişidir. Altay dağları da türk kabilelerile meskûndur. Cenubî Altay'ın Katun nehri havzasında Altaylılar yaşarlar ki Ruslar bunlara evvelce beyaz Kalmuklar derlerdi. Çuy, Çuleşma, Başkaus ırmakları boyunda 3500 Telenkit türkleri vardır. Altaylılar arasında 1900 kadar Teleüt türkleri vardır ki bunlar buraya Kuznetsk steplerinden gelmişlerdir. Biy nehri havzasının orta kısmında 6300 Kuman türkü ile yine bu nehrin yukarı kısmında ve bu nehire dökülen kollarda ve Altay dağları eteklerinde Tuba türkleri yaşamaktadır. Biy nehrine dökülen Lebet ırmağı boyunda Şelkan vardır. Kuznetsk nehrine civar olan Altay dağlarının ormanlık kısmında ise Şor türkleri vardır ki bunların mıktarı da 12586 kişi gösterilmiştir.

Türklerin şark şûbesine Hakaslar (45000) ile Yakutlar (240000) dahil olmaktadır. Hakaslar, Yenisey nehrinin yukarı kısmındaki dağlı steplerde yaşarlarki birçok kabilelerden ibarettirler. Eskiden bunlara Abakan ve Minosin Tatarları derlerdi. Beltirler, Sağaylar, Kaçıllar, Kızıllar bunlara dahildir. Yakutlar, Yakutistan Sovyet cümhuriyeti ile ona hemcivar olan vilayetlerde yaşarlar. Kendilerine Saka adını veren bu şarkî Sibirya türklerinin mıktarı 24000 kişi gösterilmiştir. Bunlardan başka Kan mıntakasında Aabakan nehrinin aşağı taraflarında Koyballar Tofalar'lar Kamazinler vardır. Sayan dağları eteklesinde Udi nehri havzasında Sayotlar vardır ki dil ve bedenî teşekkülleri dolayisile Türk-samoyet karışık gurubuna ilhak olunmaktadırlar.

Sibirya'ya dair klasık bir malûmat vermek dolayisile bu Ansıklopedi şayanı dikkattir. Diğer ciltlerinin de biran evvel çıkmasını candan dileriz.

H. ORTEKİN

İmtiyaz sahibi: Fevziye Abdullah, Umum neşriyatı idare eden: Hasan Âli Yücel
Ankara Ulus Basımevi'nde Basılmıştır.

HALKEVLERİ DERGİLERİ

Halkevi'nin adı :	*Derginin adı :*	*Ne zamanlar çıktığı :*
Adana	Görüşler	Aylık
Afyon	Taşpınar	«
Antalya	Türk Akdeniz	İki aylık
Artvin	Çoruh	İki aylık
Bafra	Altın Yaprak	Aylık
Bursa	Kaynak	«
Balıkesir	Uludağ	Üç ayda bir
Burdur	Ülker	Aylık
Denizli	İnanç	«
Diyarbakır	Karacadağ	«
Elâzığ	Altan	«
Eminönü	Yeni Türk	«
Eminönü	Halk B. Haberleri	«
Eskişehir	Halkevi	«
Giresun	Aksu	«
İsparta	Ün	«
İzmir	Fikirler	15 günde bir
Kars	Doğuş	Aylık
Kayseri	Erciyeş	«
Konya	Konya	«
Manisa	Gediz	«
Mersin	İçel	«
Merzifon	Taşan	«
Milâs	Yeni Milâs	«
Muğla	Muğla	«
Niğde	Akpınar	«
Niksar	Ülker	«
Trabzon	İnan	«
Samsun	19 Mayıs	«
Sinop	Dıranaz	«
Sıvas	Ortayayla	«
Yozgat	Bozok	15 günde bir

BELLETEN

Türk Tarih Kurumu tarafından yılda dört defa çıkmak üzere neşredilen bu mühim tarih mecmuasının, Temmuz - İlkteşrin sayıları da çıkmış ve birinci cild tamamlanmıştır. Gayet nefis basılmış birçok resimler faksimile'leri ihtiva eden bu cildin zengin ve kıymetli muhteviyatı hakkında bir fikir edinmek üzere münderecatına göz gezdirmek kâfidir :

Ön söz — Belleten — Belleten *(Fransızca)* — *Prof.* ***ÂFET, T. T. K. Asbaşkanı*** — Gerilla hakkında iki hatıra — (Deux souvenirs sur la Guérilla) — Vatan ve Hürriyet — (La Société "Patrie et Liberté„) —.Bir Türk Amiralı, XVI ıncı asrın büyük geografi : Piri Reis — (Un Amiral géographe Turc du XVIe. siècle. Piri Reis auteur de la plus ancienne carte de l'Amerique) —. Mukaddes tabanca — (Le Revolver sacré) —. *CELÂL ARAT* — Tarihe geçmeyen bir kahramanlık ve büyüklük menkıbesi —. *REMZİ OĞUZ ARIK* — Alacahöyük hafriyatının ilk neticeleri —. *Prof. HİKMET BAYUR* — Orta ve Yeni Kurunda Orta Asya ve Hindistan Türklerinde kadınların mevkii —. Son Osmanlı Hariciye Nazırının bir lâyihası —. *WILHELM BRANDENSTEİN* — Etrüskler'in ve Tyrrhenlerin en eski tarihine ait dil tetkikleri —.(Sprachliches zur Urgeschichte der Etrusker und Tyrrhener) —. *HALİL ETHEM* — Stanley Lane - Poole —. *Prof. ŞEMSETTİN GÜNALTAY* — Türk tarihinin ana kaynaklarından : Camiüttevarih.

Prof. Dr. H. G. GÜTERBOCK — Alacahöyük civarında ele geçen bir Eti mührü —. Ein hethitisches Siegel aus der gegend van Alacahöyük—. *Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU* — Alacahöyük'te bulunan iskeletlerin antropolojik tetkiki—. (Etude anthropologique sur quelques squelettes trouvées á Alacahöyük)—. — Kumtepe neolitik kemikleri üzerinde antropolojik tetkik — Etude anthropologique sur les ossements néolithiques de Kumtepe—. *HÜSREV SAMİ KIZILDOĞAN* — Vatan ve Hürriyet — İttihat ve Terakki—. *Dr. H. ZÜBEYR KOŞAY* — Türk Tarih Kurumu tarafından Alacahöyük'te 1936 yazında yaptırılan hafriyatta elde edilen neticeler—. (The results of the excavations made on behalf of the Turkish Historical Society at Alacahöyük'in the Summer of 1936)—. *Prof. Dr. F. KÖPRÜLÜ* — Bibliyografya : Claude Cahen, le Diyârbakr au temps des premiers Urtukides—. Yıldırım Bayazıd'ın esareti ve intiharı—. *FEVZİ KURTOĞLU* — İlk Kırım hanlarının mektupları—. *Dr. ARİF MÜFİT MANSEL* — Preistorik boyalı keramik kültürleri—. *AZİZ OGAN* — İstanbul Arkeoloji Müzesinde yeni açılan para, madalya ve mücevherat kolleksiyonları—. *Prof. YUSUF ZİYA ÖZER* — Ahaman ailesinin milliyeti—. *Prof. H. SADİ SELEN* — Piri Reis'in Şimali Amerika haritası — (Die Nordamerika - Karte des Piri Reis (1528)—. *Prof. H. REŞİT TANKUT* — Alp kelimesi ve Alp'ın ırkın yurdu —. *Dr. O. ŞEVKİ OLUDAĞ* — Rezya hastaneleri ve imtiyazları — Bursa kumaşları—. *Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILI* — İbrahim Bey'in, Karaman İmareti vakfiyesi—. (Erklaerung und Übersetzung der Stiftungsurkunden im Auszug) — Amedi Galip Efendi'nin murahhaslığı ve Paris'ten gönderdiği şifreli mektuplar — Yedi Ada Cümhuriyeti—. *Dr. SÜHEYL ÜNVER* — İslâm tarihinde Türk hekimlerinin mevkii ve İbni Sina'nın Türklüğü.

SAYISI : 25 KURUŞ